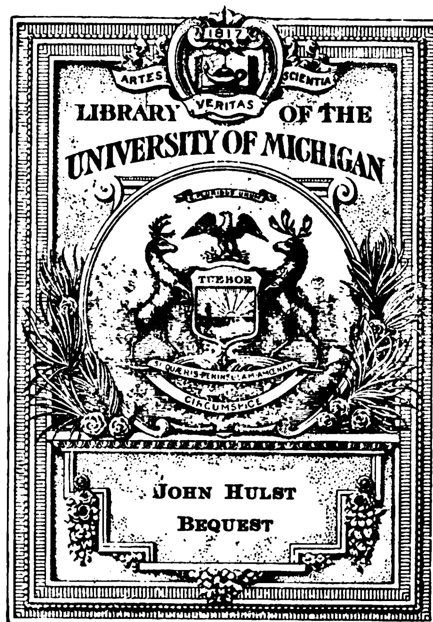

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
JOHN HULST
BEQUEST

Litterarische Fantasien en Kritieken

LITTERARISCHE

Fantasien en Kritieken

DOOR

Cd BUSKEN HUET

8 ACHTSTE DEEL

HEBREEUWSCHE TWIJFELZUCHT

KINDERBOEKEN — GEORGE SAND EN
UHLAND — OCTAVE FEUILLET
SAINTE-BEUVE — JOHANNA KINKEL EN
GEORGE ELIOT — AGNESE SCHEBEST

HAARLEM
H. D. TJEENK WILLINK

HEBREEUWSCHE TWIJFELZUCHT.

Dr. P. de Jong, de Prediker vertaald en verklaard. Leiden 1861.
Dr. J. Hooykaas, Geschiedenis der beoefening van de wijsheid onder de Hebreën. Leiden 1862.

I

„Ik wist," zegt Dr. de Jong in zijne voorrede, na melding te hebben gemaakt van de groote zwarigheden eigen aan de verklaring van het boek des Predikers, „ik wist in mijne angstvalligheid niet beter te doen, dan den eenigen, koninklijken weg van alle exegese te betreden en mij te werpen in de armen der grammatiek."

Tot lof des schrijvers zij verzekerd dat deze omhelzing eene daad van zelfbedrog is geweest. Niet in de lange magere armen der grammatiek heeft Dr. de Jong zich geworpen, maar in de poezele en welgevormde der letterkundige geschiedenis; en aan deze daad zijner stoutmoedigheid dankt onze theologische litteratuur een uitmuntend geschrift. Doch spreken wij eerst over de minder rijpe vrucht van zijn jongeren tijdgenoot.

Aan eene akademische dissertatie, gelijk het werk van Dr. Hooykaas, zal niemand dezelfde eischen stellen als aan een boek. De doctorandus schrijft niet voor het publiek, maar

voor zijne professoren en zijne commilitones. De hoogste akademische graad behoort alleen te worden verleend aan wie met de stukken bewezen hebben, min of meer vertrouwd te zijn met hun bijzonder vak, en zij kunnen dit bewijs niet leveren, tenzij door te treden in een aantal onderzoekingen van schoolschen aard. Juist uit hunne haarkloverijen moet voor een deel hunne belezenheid, voor een ander deel hunne schranderheid blijken. De resultaten van Dr. Hooykaas zijn de resultaten van zijn lexicon. Al het belangrijkste in zijn geschrift behoort te huis in eene lijst van hebreeuwsche naamwoorden. Deze dissertatie bewijst dat haàr schrijver, als exegeet van het Oude-Testament, gebroken heeft met het dogme: ongetwijfeld een belangrijk oogenblik in het studieleven des auteurs, doch onvoldoende stof voor een werk van driehonderd bladzijden. Zij bewijst dat hij de grammatikale methode volgt. Uitmuntend, doch een werktuig is geen gewrocht; een speeltuig geen muzikale kompositie; de spade van den gouddelver een voorwerp dat niet behoort te worden verward met het edel metaal waarnaar de man er mede graaft.

Drie in getal zijn de bronnen waaruit onze schrijver zijne kennis aan de Chokma of hebreeuwsche levenswijsheid heeft geput [1]. Beurtelings en achtereenvolgens bestudeert hij het boek der Spreuken, het boek Job, eindelijk den Prediker. Elk dezer drie geschriften, waarbij als aanhangsel nog de spreuken van Jezus Sirachszoon komen, vertegenwoordigt in zijne verhandeling eene afzonderlijke periode in de geschiedenis van de be-

[1] Men heeft de wijsheid der Hebreën te onderscheiden van hetgeen de Grieken wijsbegeerte noemden. „De Chokma is die rigting van den israëlitischen geest, welke het leven en al zijne betrekkingen zoekt te regelen en te besturen door de gegevens der ervaring." De filosofie der Hebreën was praktische levenskunst, geen metafysica. Deze laatste stond bij hen in kwaden reuk.

Dr. Hooykaas wil Gen. I—III niet hebben aangezien voor het werk van een Wijze, met name Gen. II : 4 vgg. niet; en vast heeft hij gelijk, wanneer men deze fragmenten enkel beschouwt uit een algemeen oogpunt. Doch in de bijzonderheid dat de eerste mensch ten val komt door de hand uit te strekken *naar den boom der kennis*, schemert te zeer de hebreeuwsche afkeer van eigenlijk gezegde bespiegeling door, dan dat ook deze sage niet in zekeren zin als een gewrocht der anti-metafysische Chokma zou moeten worden aangemerkt.

oefening der wijsheid onder de Hebreën. Wel laat hij op in- en uitwendige gronden den Prediker ontstaan in een tijd toen de Chokma reeds had uitgebloeid, doch teregt wordt niettemin door hem de schrijver van dit merkwaardig bijbelboek nog tot de hebreeuwsche Wijzen gerekend.

De taak van Dr. Hooykaas verschilde van die van Dr. de Jong. Hetgeen voor den laatste hoofdzaak moest zijn, was, in verband met het oogmerk van den eerste, voor dezen slechts eene min of meer bijkomstige kwestie. Toch raken beide geschriften, zoodra de jongere schrijver zijn derde en laatste hoofdstuk genaderd is, elkander op menig punt.

Op den titel van „wijze," zegt Dr. Hooykaas, kan de Prediker ongetwijfeld aanspraak maken. Zijne eenige bron is de ervaring, niet ook tevens de profetische bezieling. De praktijk des levens, het welzijn van den enkelen mensch, niet de zegepraal der theokratie, is zijn doel. Zijne grondstelling luidt: maak u het leven zoo dragelijk mogelijk.

Hoe ontheokratisch hij is, blijkt uit zijn gemis aan priesterlijken of profetischen zin niet alleen, maar vooral uit zijn gering vertrouwen op de toekomst. Het blijkt ook uit de omstandigheid dat hij van het begin tot het einde Salomo sprekend laat optreden. „De schrijver geleek op Salomo al zeer sterk, wat den karaktertrek van onverschilligheid in het godsdienstige betreft."

Overigens ademen de vermaningen in het boek der Spreuken, „zoo onbezorgd, zoo vol vertrouwen op den mensch en het leven," een geheel anderen geest dan die van den somberen Prediker. Deze nadert Job meer. „In beide geschriften de slingering van den twijfel, de onderwerping des geloofs, eene aanbeveling der vroomheid zonder voldoende reden."

Doch de tijd waarin de auteur van den Prediker leefde (omstreeks het einde der perzische overheersching, tusschen 350 en 330), is in nog hooger mate ongelukkig te noemen dan die waarin Job geschreven werd. In die rampzalige tijden verplaatsen ons „zijne droevige levenservaring en donkere levensbeschouwing." Deze openbare omstandigheden waren „de oorzaak van zijne sombere, hopelooze stemming."

Evenwel is hiermede de oorsprong van het boek nog niet

in alle opzigten toegelicht. De schrijver van Job verkeerde te midden van Juda's groote profeten, en werd als vanzelf door hen met een godsdienstigen geest bezield. Niet alzoo de auteur van den Prediker. Diens eeuw kende weinig of geen zelfstandige godsvrucht. In het uiterlijke werd alles gezocht; vormdienst heerschte. „Het verwondert ons dus niet, dat de vreeze Gods, waartoe de Prediker aanspoort, geen levende vroomheid is, maar enkel ontzag voor den opperheer; geen liefde, maar koel overleg, zelfzucht. Hij zag en kende slechts zulk eene godsdienst."

Uit diezelfde tijdsomstandigheden laat zich ook het vlakke van des schrijvers moraal verklaren. „Zijn begrip van zedelijkheid is lager dan voorheen; niet omdat hij achterstond bij zijn tijd, maar omdat hij hetzelfde standpunt als deze innam; niet uit afkeer van de deugd, maar uit overtuiging des verstands. Zijne zedeleer is, wat zij in den kring der Wijzen wel moest worden, maar nog niet geworden was: bloot utiliteitsleer. Het motief van voor- en nadeel neemt hier meer dan ergens den vorm aan van eigenbelang."

Waarom mag hij niettemin een echt beoefenaar der Chokma heeten? Omdat, hoewel zijn invloed niet kan vergeleken worden bij den opgang dien vroegere Wijzen maakten, hij nogtans „klanken gaf" aan hetgeen leefde in den geest van enkelen „even ontrust en hopeloos als hij." En ook omdat hij, van ieder gezag der oudheid onafhankelijk, verder dan zijne voorgangers van de israëlitische vroomheid verwijderd, „eenvoudig schrijft wat hij heeft ondervonden, gedacht, en gevoeld."

Dit laatste is een der sprekendste eigenaardigheden van zijn geschrift. De Prediker is een uitvloeisel van persoonlijke en droefgeestige levenservaring. „Vinden wij in Job geen leer maar leven, niet eene louter verstandelijke bestrijding van anderer gevoelen, maar de beschrijving van eigen boezemstrijd, het is hier eveneens. De schrijver geeft zichzelven in dit boek, zichzelven geheel: hoe hij de wijsheid heeft gezocht, in de hoop van door haar het waar geluk te vinden; hoe hij daartoe alles om zich waarnam, in de hoop van het leven en het levensdoel te verstaan; hoe hij op tallooze zwarigheden stuitte, op onoplosbare raadselen. Hij vond eene eeuwige, onverander-

lijke orde van zaken, die van God haren oorsprong ontleende. Hij vond daarin veel kwaad, veel onregt en ongeluk, dat hij met het godsbestuur niet rijmen kon. Het leven was hem een nachtelijk duister."

De teleurstelling leerde dat de wijsheid hem het geluk niet zou schenken. „Zou hij dit dan zoeken door het najagen van een ander levensdoel, van ingespannen arbeid en zorgelooze vreugde? Dit kon hij niet. En het zeker einde, dat hij vóór zich zag, het was de vernietiging in het graf!"

Met dit denkbeeld van vernietiging was het hem volle ernst. Zijne geheele levensbeschouwing hing zamen met zijne opvatting van den dood. „Onzen wijze toch ontbrak het geloof aan onsterfelijkheid". (Bladz. 267—276).

II

In deze al het andere beheerschende karakteristiek van den Prediker stemt Dr. Hooykaas geheel overeen met Dr. de Jong, en hij is ons voorgeweest met de opmerking dat de verdienste van laatstgenoemde moet gezocht worden in de door hem ontworpen schets „van de levende persoonlijkheid des schrijvers."

Werkelijk is deze schets, waarvan hier alleen de hoofdlijnen kunnen worden nagetrokken, uitmuntend geslaagd. Nader onderzoek zal welligt leeren dat zij niet meer dan eene gissing is geweest, breed opgezet en met liefde uitgewerkt. Litterarische debatten zijn nimmer gesloten. Een boek als de Prediker, eenig in zijne soort onder de gewrochten der hebreeuwsche litteratuur, zal bovendien, tengevolge niet het minst van zijne eenzelvigheid, altoos voor zeer verschillende beschouwing en verklaring vatbaar blijven. Doch ongetwijfeld zal ook, in de geschiedenis dier verklaring, de kommentaar van Dr. de Jong mettertijd eene goede plaats innemen.

De auteur van den Prediker is een eerbiedwekkend, vorstelijk karakter, een naar waarheid hongerende en dorstende geest. Met liefde heeft hij zich tot het zoeken van wijsheid gezet, doch met dit zoeken-zelf is de reeks zijner teleurstellingen begonnen: „Gaf ik mijn hart over om wijsheid te kennen en onzinnigheid en dwaasheid te kennen, zoo erkende ik, dat ook

dit een najagen is van wind; want in veelheid van wijsheid is veelheid van verdriet, en die kennis verzamelt, verzamelt smart."

De raadselen van het godsbestuur, de kwetsende ongelijkheid der menschelijke lotsbedeeling, het verbroken evenwigt tusschen deugd en geluk, dit was hetgeen hem pijnigde. Hij viel over hetgeen men zou kunnen noemen het oude hebreeuwsche struikelblok. „Zie de slechten, zij leven te allen tijde onbekommerd daarheen, en toch vermeerderen zij hunne kracht: zoo heb ik dan te vergeefs mijn hart gezuiverd! 't Is nutteloos, God te dienen: want wat baat het, dat wij zijne wacht waarnemen en dat wij in rouwgewaad gaan voor het aangezigt van den Heer der heirscharen? Wij prijzen veeleer de trotschen gelukkig, die God en zijn gebod versmaden. Ook zij die goddeloosheid doen, worden gebouwd; zij verzoeken zelfs den Heer, en ontkomen. Waarom is der goddeloozen weg voorspoedig, en hebben allen die trouweloos handelen rust? Al wie kwaad doet is goed in de oogen des Heeren, en in hen heeft Hij een welgevallen; zoo niet, waar is dan de God des gerigts?"

Aldus spraken, voor en na, profeten en psalmdichters: Job spande de kroon en vloekte den dag zijner geboorte. De zich noemende Prediker is kalmer, doch niet minder bitter. „Het is," zegt hij, „eene ijdelheid, die op de aarde plaats heeft, dat er regtvaardigen zijn, wien wedervaart naar het werk der slechten, en dat er slechten zijn, wien wedervaart naar het werk der regtvaardigen. Ik zeg: ook dit is ijdelheid!" Somtijds doet hij als Job, en verwenscht. „De dooden, die reeds voorlang gestorven waren, roemde ik gelukkig boven de levenden die tot nog toe in leven zijn; ja, beter dan die beiden, hem die tot nog toe niet bestond, hem die het kwade werk niet aanschouwde dat plaats heeft onder de zon."

Welke mag de reden zijn dat een heilig en regtvaardig God de maatschappelijke ongeregtigheden niet slechts duldt, maar schijnt te willen? — De schrijver — want hij gelooft aan een godsbestuur — meent het goddelijk oogmerk te hebben doorgrond. Het is: den mensch te brengen tot de bewustheid van zijne volstrekte nietswaardigheid, zijne volkomen gelijkheid met den dierestand. „Ik zeide bij mijzelven: het is wegens de

menschenkinderen, opdat God hen beproeve, en opdat zij zien *dat zijzelven vee zijn.*" In het verschijnsel van den dood bereikt deze eenheid van het menschelijk en het dierlijk levenslot haar toppunt: „Het lot van de menschenkinderen en het lot van de dieren, het is één lot dat zij hebben: gelijk deze sterven, sterven genen, en één levensgeest hebben allen, en *voortreffelijkheid van den mensch boven het vee bestaat er niet*, want alles is ijdelheid. Alles gaat naar één plaats, alles was uit het stof, en alles keert tot het stof weder. Wie weet of *de geest der menschenkinderen* opvaart naar boven, en of *de geest van het vee* nederwaarts daalt ter aarde?"

Onmiddellijk volgt hierop de slotsom: „Zoo zag ik dat er geen goed is, dan dat de mensch zich verheugt bij zijne werken, want dit is zijn deel." Doch dit zingenot kon een man als den Prediker niet bevredigen. Zijn hart vond geen rust waar zijn verstand die zocht. Het najagen der vreugde zelf was hem eene nieuwe bron van verdriet. Moest hij kiezen tusschen de vrolijkheid en de droefheid, zonder aarzelen reikte hij deze de hand. „Beter is het, te gaan naar een klaaghuis, dan te gaan naar een feestmaal, doordien dit het einde is van ieder mensch: en de levende moge dit ter harte nemen. Droefheid is beter dan lagchen, want bij een treurig gelaat is het hart vrolijk. Het hart der wijzen is in een klaaghuis, en het hart der dwazen is een huis van vreugde."

Hiermede is, in vergelijking van het zingenot, de voortreffelijkheid der wijsheid, hare zedelijke meerderheid, gehandhaafd. Doch er is geen verzoening tot stand gekomen. Onder een driedubbel leed gaat de Prediker bij voortduring gebukt: de wijsheid kan hem geen geluk verschaffen, hij moet om harentwil het genot van den dwaas ontberen, en (grooter ramp dan al het andere) hij gaat bovendien met haar, nog wel in vereeniging met den dwaas, eene droevige en hopelooze toekomst te gemoet.

Het is in deze stemming dat hij de pen opneemt, en zijn nood klaagt aan de natuur: „De zon gaat op en de zon gaat onder, en hijgt naar hare plaats, waar zij opkomt. Gaande naar het zuiden en omgaande naar het noorden, gaat de wind al om en om, en langs zijne gangen keert de wind weder.

Alle beken gaan naar de zee, terwijl de zee niet vol wordt naar de plaats waar de beken heengaan, gaan zij steeds weder."

Uit deze troostelooze levensbeschouwing verklaart zich des Predikers telkens terugkeerende betuiging: „Er is geen goed voor den mensch, dan dat hij eet en drinkt en zijne ziel het goede doe genieten bij zijn arbeid." Niets anders en niets beters vermag de mensch te verrigten. Het is het eenige goed hetwelk hem de aarde nog geeft, en dat de droevige gedachten aan de dagen zijns levens uit zijn geest verbannen kan. „Indien een man honderd kinderen gewint en vele jaren leeft, maar zijne ziel niet verzadigd wordt van het goede — hij moge dan niet ten grave zijn gedaald, toch zeg ik: de misdragt is beter dan hij."

Wie dus over het leven denkt, zal het in den grond zijns gemoeds haten: doch tevens zal bij hem in de praktijk die haat gepaard gaan met zekeren levenslust. „Van al wat leeft heeft men verwachting; een levende hond toch is beter dan de doode leeuw, want de levenden weten dat zij sterven zullen, maar de dooden, zij weten niet het minst."

In verband hiermede is de moraal des Predikers eene volstrekte nuttigheidsleer. Eigen voordeel, zegt hij, moet in alle dingen het rigtsnoer van 's menschen handelingen zijn: niet slechts in het dagelijksch leven, niet slechts ten aanzien van gestelde overheden en magten, maar ook in het godsdienstige. „Gedwongen voor overmagt te bukken, zwijge de nietige mensch en volbrenge hij met nauwgezetheid Gods geboden, opdat hij de straf ontga, welke hem wegens pligtverzuim zou treffen. Waar echter het nakomen van Gods bevel ongeluk ten gevolge heeft, doe de mensch zijne liefde tot God zwichten voor de liefde tot zichzelven. De mensch, de jongeling inzonderheid, wordt geroepen het tegenwoordige te genieten, verdriet te weren van zijn hart, en geen kwaad zijn vleesch te doen genaken. Tot aandrang wordt hij gewezen op eene toekomst, waar alles ijdelheid zal zijn." (Inleiding, blz. XVI—XXXV).

III

De maatschappelijke toestand, in welks midden de schrijver

van den Prediker leefde, is ons te weinig in bijzonderheden, te zeer slechts in algemeene omtrekken bekend; de afstand der tijden is te groot, het verschil tusschen morgen- en avondland te breed; dan dat er spraak zou kunnen zijn van eene in alle rigtingen uitgewerkte vergelijking. Mag men stellen dat ook de hebreeuwsche litteratuur weleer hare Werther-periode heeft gehad? Doch zoozeer blijft de menschelijke natuur in alle eeuwen en onder alle hemelstreken zich gelijk, dat zelfs een boek als de Prediker, uit een bepaald gezigtspunt beschouwd, op ons den indruk maken kan als ware het, in plaats van twee-duizend en meer, naauwlijks vijftig jaren oud.

In het 7de hoofdstuk van het eerste gedeelte zijner *Confession d'un enfant du siècle* verhaalt Alfred de Musset hoe het oog van Octave, toen hij ten toppunt van het zielelijden was, bij het bladeren in een ouden bijbel werd aangetrokken door eene bladzijde uit den Prediker. De plaats was deze:

„Dit alles nam ik mij ter harte, en om te onderzoeken dit „alles, dat de regtvaardigen en de wijzen en hunne daden in „Gods hand zijn. Noch liefde, noch haat komt de mensch te „weten; alles voor hun aangezigt is ijdelheid, vermits aan „allen één lot wedervaart, aan den regtvaardige en aan den „slechte, aan den goede en den reine en aan den onreine, en „aan hem die offert en aan hem die niet offert; gelijk de goede „is de zondaar; die zweert, gelijk hij die den eed vreest. Dit „is iets kwaads bij alles wat plaats heeft onder de zon, dat „één lot aan allen wedervaart, en zoo ook het hart der men„schenkinderen vol is van kwaad, en onzinnigheden in hun „hart zijn gedurende hun leven en — daarna de dooden."

Octave, door het lezen dezer woorden tot nog grooter wanhoop vervoerd, riep uit: „ô Dieu! ô Dieu! voilà une femme „qui parle d'amour, et qui me trompe; voilà un homme qui „parle d'amitié, et qui me conseille de me distraire dans la „débauche: voilà, une autre femme qui pleure, et qui veut me „consoler avec les muscles de son jarret: voilà une Bible qui „parle de Dieu, et qui répond: Peut-être; tout cela est indif„férent." — Dan gaat hij voort: „Je me précipitai vers ma „fenêtre ouverte: Est-ce donc vrai que tu es vide? criai-je „en regardant un grand ciel pâle qui se déployait sur ma

„tête. Réponds! réponds! Avant que je meure, me mettras-tu „autre chose qu'un rêve entre ces deux bras que voici?"

Door op die wijs toe te geven aan zijne hartstogtelijke stemming, maakte Octave zich het gemoed vast niet ontvankelijker voor den goddelijken vrede. Ook zou hij, met eenig zoeken, gemakkelijk in den bijbel eene troostrijker bladzijde hebben kunnen vinden dan juist die plaats uit den Prediker. De Prediker zelf, indien Octave minder vervuld ware geweest met de gedachte aan zijne eigen smart, had hem kunnen leeren, bij het spreken over de raadselen en duisternissen van het menschelijk leven zich eerbiediger uit te drukken.

Niettemin wijst het vermogen, door den Prediker op Octave geoefend, en waaraan deze zich onwillekeurig onderwierp; dit aantrekkingsvermogen van den hebreeuwschen scepticus wijst op eene verborgen geestverwantschap. „Wat er geweest is dat zal er zijn, en wat er gedaan s dat zal er gedaan worden," zegt de Prediker, „en nieuws bestaat er volstrekt niet onder de zon." Laat ons, tot regtvaardiging van het beweren dat de eerste helft der 19de eeuw in sommige opzigten bezield is geweest met denzelfden geest die ons uit het oude bijbelboek tegenstroomt, nogmaals Musset raadplegen.

Hij heeft over Gœthe en Byron gesproken; heeft gewaagd van hetgeen Sainte-Beuve noemt *la maladie de René*, eene ziekte wier oorsprong door Musset gezocht wordt bij de twee genoemde koryfeën. Waarna hij vervolgt:

„Quand les idées anglaises et allemandes passèrent ainsi sur „nos têtes, ce fut comme un dégoût morne et silencieux, suivi „d'une convulsion terrible. Ce fut comme une dénégation de „toutes choses du ciel et de la terre, qu'on peut nommer dés„enchantement, ou, si l'on veut, *désespérance;* comme si l'hu„manité en léthargie avait été crue morte par ceux qui lui „tâtaient le pouls. De même que ce soldat à qui l'on demanda „jadis: A quoi crois-tu? et qui le premier répondit: A moi; „ainsi la jeunesse de France, entendant cette question, répondit „la première: A rien.

„Pareille à la peste asiatique exhalée des vapeurs du Gange, „l'affreuse *désespérance* marchait à grands pas sur la terre. Déjà „Châteaubriand, prince de poésie, enveloppant l'horrible idole

„de son manteau de pèlerin, l'avait placée sur un autel de mar-„bre, au milieu des parfums des encensoirs sacrés. Déjà, pleins „d'une force désormais inutile, les enfants du siècle roidissaient „leurs mains oisives et buvaient dans leur coupe stérile le breu-„vage empoisonné. Déjà tout s'abîmait, quand les chacals sorti-„rent de terre. Une littérature cadavéreuse et infecte, qui n'avait „que la forme, mais une forme hideuse, commença d'arroser „d'un sang fétide tous les monstres de la nature.

„Qui osera jamais raconter ce qui se passait alors dans les „colléges? Les hommes doutaient de tout: les jeunes gens nièrent „tout. Les poètes chantaient le désespoir: les jeunes gens sorti-„rent des écoles avec le front serein, le visage frais et vermeil, „et le blasphème à la bouche. D'ailleurs, le caractère français, „qui de sa nature est gai et ouvert, prédominant toujours, les „cerveaux se remplirent aisément des idées anglaises et alle-„mandes; mais les cœurs, trop légers pour lutter et pour souf-„frir, se flétrirent comme des fleurs brisées. Ainsi le principe „de mort descendit froidement et sans secousse de la tête aux „entrailles. Au lieu d'avoir l'enthousiasme du mal, nous n'eûmes „que la négation du bien; au lieu du désespoir, l'insensibilité. „Des enfants de quinze ans, assis nonchalamment sous des „arbrisseaux en fleur, tenaient par passe-temps des propos qui „auraient fait frémir d'horreur les bosquets immobiles de Ver-„sailles. La communion du Christ, l'hostie, ce symbole éternel „de l'amour céleste, servait à cacheter des lettres; les enfants „crachaient le pain de Dieu.

„Heureux ceux qui échappèrent à ces temps! Heureux ceux „qui passèrent sur les abîmes en regardant le ciel! Il y en „eut sans doute, et ceux-là nous plaindront." (*Confession*, 1re Partie, Chap. II.)

Onmiskenbaar is de gemoedstoestand, door Musset geschilderd, in hare soort godsdienstiger dan de levensbeschouwing van den Prediker. „Moi qui te parle," spreekt Octave in gedachte Byron toe, „moi qui te parle, et qui ne suis qu'un faible enfant, j'ai connu peut-être des maux que tu n'as pas soufferts, et cependant je crois encore à l'espérance, et cependant je bénis Dieu." Die innigheid van godsdienstig gevoel is den Prediker vreemd. In zijn stelsel van praktische levens-

wijsheid is de godsdienst eene logische fout. Noemt hij Gods naam, het heeft den schijn alsof dit bij hem enkel krachtens eene overgeërfde hebbelijkheid geschiedt. „Vrees God en houd zijne geboden, want dit moet ieder mensch": zulk eene dorheid van godsdienstig gevoel is ons in een schrijver van hebreeuwschen bloede bijna een raadsel. „Wees niet al te regtvaardig en gedraag u niet te zeer als wijze: waarom zoudt gij verderf over u brengen? Wees niet al te slecht en wees geen dwaas: waarom zoudt gij sterven buiten uw tijd?" Voor deze koele berekening was in het gemoed van Octave geen plaats.

Doch het is er ver af, dat het scepticisme van den Israëliet in *alle* opzichten voor het moderne zou moeten onderdoen. De godsdienstigheid van Musset gaat gepaard met eene losbandigheid waarvan bij den Prediker geen sporen worden aangetroffen. Deze Hebreër is als zedelijk wezen gezond van harte. Nergens houden bij hem de zinnen hoogtijd. Hij is de ingetogenheid in persoon. Niet slechts de dartelheid, ook de hartstogt is hem vreemd. Vandaar dat menigeen, die de bekentenissen van Octave met weerzin digtslaat, zonder stoornis van zijn zedelijk gevoel den Prediker leest.

IV

Zedelijke reinheid is de eenige eigenschap niet, waardoor zich des Predikers wereldsmart [1], hoe ongodsdienstig deze overigens bij hem wezen moge, voordeelig onderscheidt. Hij haat het leven; hij gelooft aan niets, of zoo goed als aan niets. Zijne idealen zijn jammerlijk ondergegaan: het eene voor, het andere na. Doch zijne twijfelzucht is van eene eerbiedige soort. Nergens ontmoet men bij hem, om ook aan de duitsche moderne letterkunde een punt van vergelijking te ontleenen, de frivoliteit waardoor, in overeenstemming met hetgeen men bij Musset aantreft, de geest van Heine zich kenmerkt.

---

[1] Dit schijnbaar modern woord is slechts de letterlijke vertaling en zamenkoppeling van hetgeen bij den Apostel Paulus „de droefheid der wereld" heet. Kor. VII : 10.

De eerbied is eene dier eigenschappen van de menschelijke ziel, waardoor zich vele dingen laten verklaren. Men kan, de Prediker leert het ons, eerbiedig en tevens ongeloovig zijn. Doch al mogen godsdienst en eerbied niet met elkander verwisseld of vereenzelvigd worden, beider verwantschap is niettemin onmiskenbaar.

Het voltairianisme is oneerbiedig. Vandaar dat Voltaire, in weerwil dat hij in theorie een geloovig deïst was, door de vromen onder zijne tijdgenooten als een atheïst gemeden en verfoeid werd. Toch zijn de ontkenningen van den Prediker geduchter, zieldoodender, voor gemoederen van zekeren stempel verderfelijker, dan die van Voltaire. De patriarch van Ferney geloofde aan een regtvaardig God, aan de zegepraal der deugd, aan 's menschen persoonlijke onsterfelijkheid. De verborgen oorzaak van den wrevel, dien een aanmerkelijk deel zijner geschriften bij den godsdienstigen lezer opwekken, moet gezocht worden in de ligtzinnigheid die zij ademen, niet in het ongeloof dat er aan ten grondslag ligt.

Om tot Heine terug te keeren: zijn voorbeeld leert kennis maken met een vorm van het voltairiaansche die in de 18de eeuw zelf niet aangetroffen wordt. Hij weet het eerbiedige op zulke wijs door het profane heen te vlechten, dat de ligtzinnigheid zelf tol betaalt aan het verhevene, en er, voor de dorre en graauwe twijfelzucht, eene bloeijende gaarde in de plaats komt. Er is, bij alle gelijkvormigheid van levensbeschouwing, in den eerbiedigen ernst des Predikers iets afgemetens en averegts plegtigs, iets tooneelmatig akeligs, dat ons, zoo niet hindert, dan toch onverschillig laat. Daarentegen vertoont zich bij Heine, in weerwil van den gemeenzamen voet waarop hij voortdurend met het heilige verkeert, eene diepte en tederheid van godsdienstig niet-alleen, maar ook van zedelijk gevoel, dien men bij den Prediker en diens utiliteitsleer vruchteloos zoeken zal.

Inderdaad, de nakomelingschap zal zich op de studie der litteratuur ijverig moeten toeleggen, om te begrijpen hoe een gedichtje als het volgende in onzen tijd kan zijn voortgekomen uit het gemoed van een man, kind der eeuw gelijk weinigen:

Katharina.

Jüngstens träumte mir: spazieren
In dem Himmelreiche ging ich,
Ich mit dir — denn ohne dich
Wär' der Himmel eine Hölle.

Dort sah ich die Auserwählten,
Die Gerechten und die Frommen,
Die auf Erden ihren Leib
Für der Seele Heil gepeinigt!

Kirchenväter und Apostel,
Eremiten, Kapuziner,
Alte Käuze, ein'ge junge —
Letzre sahn noch schlechter aus!

Lange, heilige Gesichter,
Breite Glatzen, graue Bärte,
(Drunter auch verschiedne Juden),
Gingen streng an uns vorüber;

Warfen keinen Blick nach dir
Ob du gleich, mein schönes Liebchen,
Tändelnd mir am Arme hingest,
Tändelnd, lächelnd, kokettierend!

Nur ein Einz'ger sah dich an,
Und es war der einz'ge schöne,
Schöne Mann in dieser Schar;
Wunderherrlich war sein Antlitz.

Menschengüte um die Lippen,
Götterruhe in den Augen,
Wie auf Magdalenen einst
Schaute Jener auf dich nieder.

Ach! ich weiss, er meint es gut —
Keiner ist so rein und edel —
Aber ich, ich wurde dennoch
Wie von Eifersucht berühret —

Und ich muss gestehn, es wurde
Mir im Himmel unbehaglich —
Gott verzeih' mir's! mich genierte
Unser Heiland, Jesus Christus.

De schrijver van den Prediker was in zijne majesteit te weinig humorist, zijn weemoed van eene te zwaarmoedige soort, dan dat hij, zelfs indien zijn litterarisch of zijn eerbaarheidsgevoel er zich niet tegen verzet had, voor zijne gedachte ooit zulk een kleed zou hebben gekozen.

Doch wij die in Heine, nog meer welligt dan in Musset, het dichterlijk scepticisme van onzen tijd persoonlijk meenen te zien optreden, kunnen niet nalaten de hooge en zeldzame mate van zedelijke reinheid en fijngevoeligheid te bewonderen, die in deze fantastische voorstelling doorstraalt. Door overmaat van grilligheid moge het gedichtje niet in allen deele den toets van den goeden smaak kunnen doorstaan, des te beter is het bestand tegen eene proef van hooger orde.

V

Naast veel dat in den Prediker ons aantrekt; onze eigen gemoedservaringen ons doet terugvinden in de zijne; ons met eerbied vervult voor zijne droefheid, — is zijne ongeneeselijke wanhoop aan de toekomst generzijds het graf ons eene telkens terugkeerende ergernis. „De mensch gaat naar zijn eeuwig huis": dit wil bij hem met andere woorden zeggen dat het menschelijk leven een vernietigingsgeding, en de wederoplossing van het menschelijk bestaan in de dubbele algemeenheid van geest en stof, het einde is van al ons streven. Vandaar dat de Prediker zoo weinig levenslust heeft overgehouden. Vandaar het cyniek en tevens hartverscheurend woord: „Een levende hond is beter dan een doode leeuw."

Ik zal niet beweren dat Heine's onsterfelijkheidsgeloof ooit buitengemeen levendig is geweest. Veeleer bestaat er reden te vermoeden dat hij, in menig oogenblik van zijn leven, des Predikers theorie omtrent de lotsbedeeling en de toekomst van mensch en dier niet slechts beaamd, maar haar ook in praktijk heeft gebragt.

Doch laat ons de betuiging niet vergeten waarmede hij zijn *Nachwort zum Romanzero* sluit, en die eenigszins kan worden aangemerkt als zijn godsdienstig testament. De skandinavische ziener, van wien daarin gewaagd wordt, is Swedenborg, en de voor een deel „potsierlijke berigten", van welke Heine spreekt, zijn Swedenborg's openbaringen omtrent het toekomend leven:

„So närrisch sie auch klingen, so sind doch diese Nachrichten „ebenso bedeutsam wie scharfsinnig. Der grosse scandinavische „Seher begriff die Einheit und Untheilbarkeit unserer Existenz, „so wie er auch die unveräusserlichen Individualitätsrechte des „Menschen ganz richtig erkannte und anerkannte. Die Fortdauer „nach dem Tode ist bei ihm kein idealer Mummenschanz, wo „wir neue Jacken und einen neuen Menschen anziehen; Mensch „und Kostüm bleiben bei ihm unverändert. In der anderen Welt „des Swedenborg werden sich auch die armen Grönländer be„haglich fühlen, die einst, als die dänischen Missionäre sie „bekehren wollten, an diese die Frage richteten: ob es im „christlichen Himmel auch Seehunde gäbe? Auf die verneinende „Antwort erwiederten sie betrübt: der christliche Himmel passe „alsdann nicht für Grönländer, die nicht ohne Seehunde exis„tiren könnten.

„Wie sträubt sich unsere Seele gegen den Gedanken des „Aufhörens unserer Persönlichkeit, der ewigen Vernichtung! „Der *horror vacui*, den man der Natur zuschreibt, ist vielmehr „dem menschlichen Gemüthe angeboren. Sei getrost, theurer „Leser, es gibt eine Fortdauer nach dem Tode, und in der „anderen Welt werden wir auch unsere Seehunde wiederfin„den"...

Gelijk Heine en Musset, zoo is ook in zekeren zin de Prediker eene gevaarlijke lektuur. Hebben de voorstanders van de onechtheid des epiloogs, — waaronder Dr. de Jong, in onderscheiding van Dr. Hooykaas, — hebben zij de zaak bij het regte eind, dan heeft men reeds van oudsher, nog vóór het vaststellen van den canon des Ouden-Testaments, dit ingezien, en den welligt schadelijken invloed van het boek door een verzoenend en vaderlijk slotwoord trachten te neutraliseren. Doch alles door elkander genomen zullen zielelijders, die

in hunne geschriften het hart op de tong hebben en den lezer tot op den bodem van hun gemoed laten blikken, ook wanneer hunne bekentenissen terugstootend zijn, of hunne vormen tegen de regelen van het klassieke zondigen, meer nut doen dan schade aanrigten.

1862.

KINDERBOEKEN.

Al de kinderliederen van J. P. Heije, 1861. — Jean Macé, Contes du Petit-Château, en: Théâtre du Petit-Château, Parijs 1862. — Louis Ratisbonne, la Comédie Enfantine, en: Dernières Scènes de la Comédie Enfantine, Parijs 1862. — J. J. A. Gouverneur, Fabelboek voor kinderen, 1862. — Sprookjes van Perrault, in het hollandsch overgebragt door A. Ising, 1863.

I

In welk verband staat de kinderpoëzie tot godsdienst en moraal? Is de kinderpoëzie gehouden beiden tot voertuig te strekken? Of, zoo uit de sprookjes van Perrault en van Grimm schijnt te volgen dat zij daar desnoods buiten kan, is zij er nogtans bestaanbaar mede?

Ziehier een gedichtje van Dr. Heije: *De Herder*, waardoor met de daad het bewijs geleverd wordt dat een zuiver godsdienstige inhoud, mits de dichter den waren toon wete aan te slaan, zeer wel te vereenigen is met het genre:

Daarbuiten op de weide
  Gaan lam'ren klein en groot,
Zij grazen van den morgen
  Tot aan het avondrood.
Opdat geen leed hen deren,
  Geen lam verdwalen zou,
Bewaakt een wakkre herder
  De kudde vroom en trouw.

Maar meer nog dan de herder
  De lammerkens bewaakt,
Waakt God voor brave kindren
  Dat hun geen onheil naakt;
Hij ziet van uit den Hemel
  Behoedend op ons neêr,
En als we onwetend dwalen,
  Voert Hij ten goede ons weer!

Men verhaalt dat Louis Ratisbonne jood geweest, en katholiek geworden is. Sommige landgenooten, gevoelig voor de handhaving onzer nationale eer in het buitenland, zullen welligt ruim zoo gaarne omtrent hem vernemen dat onder zijne gedichtjes er zich één bevindt hetwelk uit het hollandsch vertaald werd: het mensch- en kinderkundige van Van Alphen: „Alexis heeft zijn zusje lief."

Ratisbonne's *Catéchisme*, niet aan Van Alphen ontleend, is eene tweede waarschuwing tegen alle eenzijdigheid bij het bepalen van hetgeen waar, in de kinderlitteratuur, al dan niet plaats voor is:

Qui n'a pas commencé, n'a ni fin ni milieu? — Dieu.
Qui partout invisible est toujours en tout lieu? — Dieu.
Qui fit l'air et la terre, et les eaux et le feu? — Dieu.
Qui créa tout, pour qui tout créer n'est qu'un jeu? — Dieu.
Qui dans le grand désert guida le peuple hébreu? — Dieu.
Qui reçoit la prière et le plus humble vœu? — Dieu.
Qui nous soutient lorsque nous défaillons un peu? — Dieu.
Qui nous met dans le cœur le remords, comme un pieu? — Dieu.
Qui, si le ciel est noir, sourit comme un point bleu? — Dieu.
Qui proclame l'athée à son dernier aveu? — Dieu.
Et qui nous reste encor, quand tout nous dit adieu? — Dieu.

Doch gelijk er eene wijze is, deze goede dingen in kindertaal te zeggen en goed te zeggen, is er ook eene, en daaraan wordt misschien niet genoeg gedacht, er welsprekend van te zwijgen. Wanneer Dr. Heije de jeugd laat aanheffen van:

Klein vogelijn, op groenen tak,
  Wat zingt ge een lustig lied!
Wij vinden in ons heele boek
  Zoo'n vrolijk wijsje niet;
o Zeg ons, zeg ons, aardig beest!
  Wie of uw meester is geweest?...

dan hebt gij den dichter en zijne zingende kinderen lief. Doch u stichten zij niet langer, de katechiseermeestertjes in miniatuur, wanneer zij, met aanwending van het fysico-teleologisch bewijs uit de natuurlijke godgeleerdheid van weleer, aldus besluiten:

o! Zeker is 't de goede God,
Die 't u heeft toebetrouwd,
Opdat gij aan *der blinden oor*
Zijn goedheid melden zoudt:
o Ja! wij weten 't, aardig beest!
Wie of uw meester is geweest.

II

De kinderdichter mag en kan moraliseren. Hiertegen is, als algemeen beginsel, niets in te brengen. Doch zijn mogen hangt van zijn kunnen af. De ons omringende natuur, de zich om ons heen bewegende dierewereld, het hondje-drenkeling, de piepende vogeltjes, alles kan hem stof geven tot nuttige leering. Doch juist dewijl hij deze, om zoo te zeggen, slechts voor het grijpen heeft, komt eigenlijk alles op de inkleeding aan.

Dankbaarheid is eene groote deugd: geen kinderdichter die niet beproeft, en te regt, dit zijne jonge lezers en lezeressen in te prenten. Van Alphen heeft er met zijn kleinen hond, die om brood en beentjes zoo aardig kwispelstaart (dat geloof ik gaarne! smaalt een uitgevast en hongerig stamgenoot), te onzent het zijne toe gedaan. *Le Petit Chien* van Ratisbonne is eene soortgelijke proef:

Un petit chien dans un étang,
Près de mourir, se débattant,
Hurlait: A mon secours, du monde!
Cher enfant, tire-moi de l'onde!
Un de tes frères, un vaurien,
M'a précipité là pour rien.
Ah! sauve-moi, je t'en supplie,
Et je t'aimerai pour la vie.

L'enfant tire le chien de l'eau,
L'enveloppe de son manteau,

Il l'essuie avec soin, l'apaise,
Et sur son front mouillé le baise.
Depuis ce jour, reconnaissant,
Le chien suivait partout l'enfant.

Deze methode dunkt mij de ware. Daarbuiten gaande wordt de dichter door den zedemeester benadeeld. Van Dr. Heije's *Jonge Vogeltjes* is de eerste strofe allerliefst:

Ze vlogen hoog, ze vlogen laag,
  Ze sprongen en ze zongen,
Ze pikten wormpjes gaauw en graag,
  En bragten ze aan hun jongen;
En 't kleine volk in 't nestje riep:
„Piep, piep... 'k bedankje wel. — Piep, piep!"

Zangeriger behoeft het niet. Ook vindt elk regtgeaard kind in het stamelen dier dankbare vogeltjes stof genoeg tot nadenken. Doch hoor nu hoe vreemd zeker knaapje, van 's dichters vinding, over dat kleine volk in 't nestje staat te filosoferen. Wist men niet beter, men zou de dankbaarheid houden voor eene perzik van geschilderd karton, straffeloos beduimelbaar:

En 'k dacht, toen 'k dat zoo aardig vond:
  „Ben 'k ook zoo'n dankbre jongen?"
En 'k ben mijn Moedertje terstond
  Eens om den hals gesprongen,
En moeder pakte mij, toen 'k riep:
„Piep, piep... 'k bedankje wel. — Piep, piep!"

De rijkdom van Dr. Heije's bundel is zoo groot, — honderd vijftig liedjes, met nog honderd spreuken als toegift, — dat het eene te ligte taak is hier en ginds den vinger te leggen op eene mislukte strofe, of eene kwalijk uitgewerkte gedachte. Ik houd Dr. Heije in het gemeen voor een uitnemend kinderdichter, den dichterlijksten onzer nieuwere liedjeszangers voor de jeugd. Het meest trekt hij aan, wanneer hij, zooals in dezen prettigen *Mei-Regen*, misschien niet om zijne deftigheid de vaders of moeders, maar stellig, om zijne onschuldige brooddronkenheid, de kleine jongens en meisjes op zijne hand heeft:

Wie graag sterk wil zijn en groot,
  Groeijen wil ter degen,
Loop' maar met zijn hoofdje bloot
  In den zoelen regen!
Wees niet angstig voor een spat,
  Frisch er in gesprongen,
Vrees niet voor een drop of wat,
  Dreumes van een jongen!

Zie de blômmetjes maar aan,
  Hoe ze 't buitje drinken!
Kijk maar goed, hoe op de blaân
  Al die druppels blinken!
In dat lekkre, zoele nat
  Ligt des hemels zegen,
Daarom, dreumes! rep je wat,
  Loop 'reis in den regen!

III

Aan Jean Macé's tooneelstukjes is eene gewilde zedelijke strekking voor het meerendeel vreemd. Alleen het voorlaatste, *l'Utilité de la Douleur*, kondigt zich regtstreeks aan als eene ingekleede les; en dan nog wordt deze niet uitdrukkelijk op den voorgrond geplaatst. Het eigenlijk kenmerkende van den bundel ligt in stukjes als *la Révolte des Fleurs*, waarin de klassifikatie van Jussieu triomfeert over die van Linnæus; als *le Palais du Temps*, waarin een aantal hoofdpersonen uit de algemeene geschiedenis ten tooneele verschijnen; als *la Composition d'Histoire*, dat een levende vertooning is van het tijdvak van Lodewijk XV; als *la Leçon de Géographie*, een bezield protest tegen het gewone onderwijs in de aardrijkskunde.

Geheel de verzameling is er op gemaakt bij de jeugd den lust tot studie te wekken, het geheugen door aanschouwelijkheid te hulp te komen, den smaak te vormen. Voor het wél vertoonen dezer stukjes, met name wat het kostuum betreft, wordt eene vaardigheid en eene kennis vereischt die reeds in zichzelf niet dan voordeelig werken kunnen op de verstandelijke ontwikkeling. En ik weet bij ondervinding, zegt de schrijver in zijne voorrede, dat kostumen van deze soort de ouders

niet ruïneren zullen: „Je m'étonne encore à chaque fois, malgré l'habitude, des magnificences que savent improviser les jeunes filles avec des jupes blanches, des talmas, des fleurs et des feuilles de papier doré. Pour cinq sous, on fait une reine qui conserve un certain prestige toute une soirée."

Van geheel anderen aard zijn Macé's sprookjes. Hier beslaat de moraal wel niet alle, maar toch eene zeer voorname plaats: — Er was eens een kleine jongen die steeds op school alle eerste prijzen haalde. Spraakkunst, cijferkunst, geschiedenis, aardrijkskunde, in alles was hij de baas. Kwam de dag der prijsuitdeeling, hij keerde huiswaarts met een stapel boeken onder den arm, en met op het hoofd zooveel lauwerkransen dat men naauwelijks het puntje van zijn neus meer zag. De menschen keken hem na op straat; en den volgenden dag vertelde de dienstmeid in alle winkels hoe knap hij was en geleerd. Onder ons gezegd, de arme jongen droeg dientengevolge een tamelijk hoog borstje, en gewende zich gaandeweegs aan een niet al te lagen dunk omtrent zijn persoon. Naast hem woonde een klein meisje dat dikwijls bij hem spelen kwam. Zij was niet zoo vlug als hij, maar een lief kind, minzaam en zachtzinnig jegens iedereen, gehoorzaam aan het ouderlijk bevel, en dat iederen avond, voor zij naar haar bedje ging, ernstig vroeg of God haar goed wilde maken. Onze groote geleerde, zooals de kindermeid hem noemde, begon weldra eenigszins uit de hoogte op haar neder te zien; en zekeren dag werd het hem eensklaps duidelijk dat zulk een klein weetnietje eigenlijk geen voegzaam gezelschap voor hem was. Alvorens haar de kontinuatie zijner vriendschap te schenken, wilde hij zich ten minste vergewissen van den stand harer kundigheden. Toen zij hem dus kwam roepen om hem een prenteboek te laten zien, dat zij van hare peetemoei gekregen had, ontving hij haar met zekere waardigheid en stijfheid die zij vroeger nooit bij hem had opgemerkt. „Meisje," zeide hij, „ik weiger niet met u mede te gaan; doch vooraf wenschte ik te weten of gij in staat zijt eene gewone breuk tot eene tiendeelige te herleiden." Zij begon te lagchen, en antwoordde: „Zoo ver ben ik nog niet gevorderd; ik kan pas aftrekken en vermenigvuldigen." — „Lach niet, wat ik u verzoeken mag! ik

spreek in ernst. Gij zult mij toch het onderscheid wel weten te zeggen tusschen een volstrekt en een betrekkelijk hoofdvoorstel?" — „Ik heb het geweten; de jufvrouw heeft het ons laatst gezegd. Maar ik ben het waarlijk weer kwijt." — „Och kom! Dan zal het wel niet noodig zijn u te vragen in welk jaar vóór onze jaartelling de stad Rome gesticht is?" — „Hoe kunt gij zoo wezen! Wij zijn immers eerst kort geleden aan de geschiedenis van Egypte begonnen?" — „Hoe langer hoe fraaijer! Thans vermoed ik dat gij ook de namen niet kent van de elf departementen van het Loire-bassin?" Het meisje zweeg: hare geografische wetenschap reikte nog niet aan het Loire-bassin. — „Wat scheelt u toch vandaag?" vroeg zij eindelijk haar gestrengen examinator. „Laat die dingen rusten; wij zijn niet op school. Kom liever mijn prenteboek zien. Er staan allerhande fraaije vertelseltjes in, die gij vast met genoegen lezen zult." — „Lief kind," hernam hij op een toon van bescherming, „uw vertelseltjes zijn mij primo volmaakt onverschillig. Voorts zult gij moeten bekennen dat ik van nu af te knap voor u ben. Het betaamt niet dat men ons langer te zamen zie omgaan." Het arme kleine ding zette het (beter antwoord wist zij niet) op een schreijen; want in het binnenste van haar hartje mogt zij haar geleerden buurman gaarne lijden, en het kostte haar veel hem te moeten afstaan ter wille van het Loire-bassin en het volstrekte hoofdvoorstel. Zij zag hem aan met een smeekenden blik, en kon er niet toe besluiten zonder hem aan het spelen te gaan. Daar trad eensklaps haar peetemoei de kamer binnen.

Deze peetemoei wordt thans de hoofdpersoon van het kinderlijk verhaal. „C'était une vieille dame très-respectable, et pleine de mérite, bien qu'elle fût peu connue, mais cela ne vous étonnera pas quand je vous aurai dit son nom: elle s'appelait la fée Modeste." Zij is begaan met het verdriet van haar peetekind, en wil den kleinen deugniet, die haar tranen doet storten, van zijn hoogmoed genezen. „Zijt gij dan waarlijk zoo dom?" vraagt zij het schreijend meisje. „Laat eens zien! Kunt gij mij ook zeggen wat er noodig is om wel te leven?" — „Maar tante!" zegt het kind, „men moet doen wat onze lieve Heer gebiedt, en, evenals hij, goed zijn voor alle menschen."

Nu voert de toovergodin het knaapje met zich mede en brengt hem bij een beroemd natuurkundige, een beroemd geschiedvorscher, een beroemd schrijver, en eindelijk (met overspringen van tweeduizend jaren) op eene school in Midden-Afrika, waar juist onderwijs gegeven wordt in de aardrijkskunde. „Meester," vraagt namens onzen knaap de toovergodin den onderwijzer, een deftig en welgekleed man met twee ridderorden in het knoopsgat — car l'emploi de maître d'école était un des plus honorables qu'on connût dans ce pays-là, et les hommes du plus grand mérite accouraient en foule quand il se trouvait une place vacante — „meester, leert gij deze kinderen de namen der elf departementen van het Loire-bassin niet?" De onderwijzer antwoordt dat hij zich flaauw herinnert den naam der Loire ergens te hebben aangetroffen in een overoud en hoogst gebrekkig geografie-boek, waarin van Midden-Afrika met geen enkel woord gewag werd gemaakt. „De departementen, door u bedoeld," gaat hij voort, zich buigend voor de toovergodin, — car il était un homme de mérite, et c'est l'usage des hommes de mérite de tous les temps de s'incliner devant la fée Modeste, — „bestaan sedert geruimen tijd niet meer. Met de groote aardbeving van het jaar 2500 zijn zij door de zee overstroomd, en tegenwoordig spelemeijen de visschen boven de kruinen der voormalige hoofdsteden." — Een klein meisje had met zigtbare inspanning van alle geestvermogens naar dit antwoord van den meester zitten luisteren. „Zeg mij eens, lief kind," vroeg haar de onsterfelijke peetemoei, „zoudt gij kunnen vertellen wat er noodig is om wel te leven?" Het afrikaansche kind, van den jare 3862, antwoordt: „Men moet doen wat onze lieve Heer gebiedt, en, evenals hij, goed zijn voor alle menschen." Reeds de natuurkundige had gezegd dat dit antwoord uitmuntend en onovertrefbaar was; de geschiedvorscher desgelijks; de beroemde schrijver niet anders. Daarbij had deze schrijver, — die eene schrijfster was, — zich naauwlijks kunnen onthouden overluid te lagchen, toen onze kleine geleerde haar had medegedeeld dat hij het onderscheid kende tusschen een volstrekt en een betrekkelijk hoofdvoorstel. De geschiedkundige had hem doen opmerken dat het jaar van Rome's stichting moeijelijk

met juistheid bepaald kon worden, en de geleerde wereld de geschiedenis van Romulus en Remus vrij algemeen voor eene legende hield. Wat den mathematicus aangaat: „Bonjour, maître", had de toovergodin hem aangesproken, „voici un savant que je vous amène pour faire conversation avec vous." Dit was eene goede tijding geweest. Met opgetogenheid had hij den knaap bij de hand genomen. „Savant, à votre âge! C'est très-beau. Voulez-vous m'aider à trouver une comète que nous attendons depuis un mois? Je cherche en ce moment ce qui a pu la retarder en route. Nous chercherons ensemble." Chercher des comètes, c'était un peu trop fort pour notre écolier, qui n'était pas allé plus loin que la règle d'intérêt. Il déclina en rougissant la proposition. „Eh bien! nous traiterons une question d'optique, ou d'acoustique, ou d'hydrostatique, à votre choix." Le pauvre enfant tout épouvanté ne savait plus où se cacher. „Vous connaissez au moins les logarithmes?" Il répondit, en retenant une envie de pleurer, qu'il ne connaissait pas ces bêtes-là, mais qu'il pourrait bien convertir une fraction ordinaire en fraction décimale... Le vrai savant regardait la fée Modeste d'un air étonné, et il allait lui demander quelle espèce de savant elle lui avait amené là; mais elle ne lui laissa pas le temps de parler. „Maître," dit-elle, „il y a une petite fille qui dit que pour bien vivre il faut obéir au bon Dieu, et être bon comme lui avec tout le monde. En savez-vous plus long qu'elle là-dessus? — „A Dieu ne plaise que j'aille m'en vanter! Elle a dit tout ce qu'il y avait à dire, la chère petite." — „Allons-nous en d'ici," fit la fée à son compagnon, „il n'y fait pas bon pour vous."

IV

Eene voorname reden waarom Macé, behalve dat hij in het vak der kinder-litteratuur blijkbaar een gezalfde is, en hij de muziek van het fransche proza grondig bestudeerd heeft; eene voorname reden waarom zijne schijnbaar onnoozele verhalen zoo onderhoudend zijn en zich zoo aangenaam laten lezen, is dat hij ze hier en ginds weet te kruiden met zaken — die in den kruidenierswinkel niet te bekomen zijn. Somtijds zijn

het niet meer dan eenvoudige en ongezochte woordspelingen. „Tiens! c'est mademoiselle En Retard qui a perdu l'heure, et qui court après": zegt een kleine guit, sprekend van een meisje dat de slechte gewoonte had kwalijk op haar tijd te passen, en aan wie men om die reden, zonder te willen zinspelen op een nederlandschen roman die weleer opgang maakte en nog geenszins vergeten is, den bijnaam gegeven had van Jongejufvrouw Te Laat. Met het oog op ditzelfde achterblijfstertje wordt gezegd: „Il n'y avait pas de chemins de fer dans ce temps-là, et heureusement pour elle, car elle serait toujours partie par les convois du lendemain." Elders zijn het opmerkingen die, zonder aanspraak te kunnen maken op diepzinnigheid, den lezer nogtans tot nadenken dwingen. Zoo heet het van een middelmatig en woordrijk dichter: „Il était de ceux qui ne savent pas se taire devant la nature." Van een nieuwen roman dien een aankomend juffertje op hare kamer vond liggen, en waar zij onmiddellijk op aanviel: „Il était d'un auteur des plus à la mode, et le sujet en était saisissant au possible. C'était une femme, belle comme un ange, qui se trouvait justifiée de tous les crimes, parce que son mari n'était pas parfait." Van een op de jagt verdwaalden koning: „Il avait abandonné sa suite qui courait sur une autre piste, et comme les princes ne sont pas tenus de savoir les chemins puisqu'on les conduit toujours, il n'avait pas tardé à se perdre de façon à ne plus savoir où il allait."

Het tweede van deze vijftien sprookjes heet *Blondinet*, en Blondinet is een beminlijk knaapje wiens goede daden, vier in getal, de wonderbaarlijke werking doen dat door ieder van haar een der vier aardsche hoofdjammeren, de Onkunde, het Gebrek, de Hoogmoed, en de Oorlog, plotseling ophouden hier beneden te heerschen.

De volken waren als verzot op de gruwelen van den krijg, en onuitputtelijk in het bedenken van nieuwe oorlogswerktuigen. „A chaque invention nouvelle, c'étaient des trépignements d'enthousiasme parmi les combattants, et il ne serait bientôt plus resté en vie que les inventeurs de machines à tuer." Doch zie, daar wist Blondinet zich te onthouden van met zijne liniaal (iets waar hij op dat oogenblik een geweldigen lust in

had) zijn zusje driftig op de vingers te tikken: aanstonds was het alom vrede onder de menschen. Op een anderen keer wilde hij volstrekt zijn zondagsch kieltje aantrekken, om mede in den tuin te spelen. Men verbood het hem. Hij hield vol, en beweerde dat hij met zijn daagsche er uitzag als een kleine bedelaar. Doch zijn beter ik kwam boven bij de gedachte aan zijne moeder; met het fluweelen kieltje, dat hij reeds half had aangeschoten, trok hij ook zijn hoogmoed uit, en geen uur later waren alle trotsche menschen over de geheele aarde nederig en vriendelijk geworden. „Les grandes dames en robes de damas commencèrent, sans savoir pourquoi, à rendre poliment leur salut aux plus petites bourgeoises. Les gens cherchaient dans leur tête les raisons qu'ils avaient eues jusqu'alors pour se mépriser les uns les autres, et ils ne pouvaient plus les trouver." Eindelijk, want ik behoef alles niet te vertellen, gevoelde Blondinet in het minst geen roeping zijne les te leeren; en bitter verdroot dit zeker klein Feetje dat den jongen liefhad, en gaarne een man van hem wilde maken. Doch Blondinet bekeerde zich van zijn onwil, gaf gehoor aan de smeekingen zijner goede Genius, en leerde vlijtig zijne les. Het behoefde hem niet te rouwen. Zijn voorbeeld werkte zoo krachtig en weldadig, dat eensklaps alom een einde kwam aan onkunde en halve wetenschap. „Ceux qui ne savaient rien se sentaient saisis du besoin d'apprendre, ceux qui savaient quelque chose du besoin d'en savoir davantage, et l'on voyait des astronomes se précipiter dans les boutiques des libraires, en demandant à grands cris des petits *Manuels de géographie.*" Aldus deed Blondinet met de astronomen, gelijk Sokrates vóór hem met de wijsbegeerte gedaan had.

III

Macé is geestig, Macé is bevallig, Macé is fijngevoelig, Macé is naief: wat kan men meer verlangen in een kinder-auteur? en indien het waar is dat Louis Ratisbonne hem in diepzinnigheid en verhevenheid overtreft, dan moet dit welligt alleen hieraan worden toegeschreven dat Ratisbonne, meer dan Macé, een kinderdichter is voor groote menschen:

LA COMÉDIE ENFANTINE AU CIEL.

Saint Pierre conduisait une âme dans le ciel.
De petits innocents moissonnés avant l'âge,
Comme il entrait, jouaient au seuil sur un nuage.
Saint Pierre dit: „J'apporte une âme à l'Eternel,
Une Vertu qu'il va couronner de lumière,
Dans le monde des pleurs elle a bien combattu."
Et levant leurs beaux yeux émerveillés sur Pierre,
Des innocents disaient: „Qu'est-ce que la Vertu?"

N'ERGOTEZ PAS!

Prends garde en raisonnant de manquer de raison,
Et d'étouffer ta conscience!
Quand le méchant serpent, distillant son poison,
Exhortait Ève à mordre à l'arbre de science,
Ève répondit: „Dieu m'a dit, si j'y touchais,
Que je mourrais."
Alors le tentateur, plein de mauvaise foi,
Dit (c'est dans le Talmud, si ce n'est dans la Bible):
„Je m'en vais te donner une preuve sensible
Que ton Dieu s'est moqué de toi."
Là-dessus le serpent avec sa tête forte
Pousse Ève contre l'arbre et ricane: „Es-tu morte?
Tu l'as touché, tu vois, sans nul mal ni danger.
Ergo Dieu t'a trompée et tu peux en manger!"

Ce beau raisonnement décida notre mère,
Qui mordit à la pomme amère.
Et l'*ergo* triomphant de l'animal pervers
Causa la mort de l'homme et perdit l'univers.

LA FOURMI PHILOSOPHE.

— „On affirme que rien dans toute la nature
N'est créé sans raison et sans utilité.
Or, je comprends très-bien (c'est notre nourriture)
L'air, les arbres, les eaux, fleurs de mai, fruits d'été,

La pluie et le soleil qui leur viennent en aide.
Je m'explique les grands et petits animaux,
J'y trouve un peu de bien, quoique mêlé de maux.
Le ver même a son but. L'araignée est fort laide
Et sa méchancété ne lui fait point d'amis;
Encore est-elle bonne aux larves des fourmis.
Mais, disait la fourmi, de quoi nous sert en somme,
Je voudrais le savoir, sans faire l'esprit fort,
Ce nuisible animal que l'on appelle l'homme,
Féroce, ravageur, semant partout la mort,
Redoutable fléau de toute fourmilière,
Et se multipliant de façon singulière?
La Providence ici me paraît en défaut."
— „Non, dit un puceron, l'homme a du bon . . . qu'on suce,
Il a sa raison d'être: il est fait pour la puce."

Ver de terre, parlez moins haut!
Toute chose en ce monde a son but et sa cause;
Mais pour découvrir le pourquoi,
Il ne faut pas d'abord tout rapporter à soi.
Puis Dieu cache plus d'une chose
Que vous ne pourrez pas savoir, même à demi,
Avec tout votre esprit, enfant, homme ou fourmi!

LE PIÉGE.

Une souris sortant de son trou vit un piége.
„Ho! ho! dit-elle en reculant,
Je me garderai bien de hasarder le siège.
Je connais ce pendu, bien gras, bien succulent,
Accroché sous la porte! On y veut mordre: attrape!
Sur le cou nous tombe une trappe,
Il est trop tard pour le remord,
Et le morceau de lard mène droit à la mort!
Méchants humains! le tour est de leur gibecière.
Ce trébuchet s'appelle en français souricière,
Et si l'on y tombait, le nom, en verité,
Serait assez bien inventé.
Mais ce n'est pas moi qu'on abuse.
Je suis souris, et non pas buse! . . .

Du moins on peut sentir: l'odeur n'en coûte rien.
Ah! ces senteurs de lard que la brise m'apporte
Me ressusciteraient, je crois, si j'étais morte.
Décrocher un morceau, je m'en garderais bien!
Je puis à moins de frais contenter mon envie:
Il ne faut qu'un parfum pour enchanter la vie!
Or, avançons un peu pour flairer seulement
Un moment!"

Elle dit, elle approche, et, de son museau rose,
Ainsi qu'un papillon qui respire une rose,
Effleure le fil de métal
Où pendait l'hameçon fatal.
Aussitôt, crac! La trappe tombe,
Et la souris est dans sa tombe.

O petit animal!
Comment t'es-tu perdu? Tu connaissais le mal!
On voit le précipice, et, sur lui, l'on raisonne.
Helas! c'est dans le fond de nos cœurs vicieux
Que gît le piége insidieux.
On dit: „Je te connais, beau piége!" et l'on y donne.

L'ENFANT QUI OUVRE LES FLEURS.

Laure avait un rosier un peu lent à fleurir.
Le bouton verdissait, mais quand viendrait la rose?
„Rose, disait l'enfant, ne veux-tu pas t'ouvrir?
Voilà tout près d'un mois déjà que je t'arrose."
Enfin, la fleur gonflant, le bouton entr'ouvert
Faisait craquer dejà son petit corset vert:
La floraison était certaine.
Mais Laure n'attend pas. D'une imprudente main
Elle sort la fleur de sa gaîne;
La fleur mourait le lendemain.

Rien ne vient en un jour, laissez mûrir les choses!
Si vous voulez garder leur vie et leurs couleurs,
Laissez croître l'enfant! Ne hâtez pas les roses!
Il ne faut pas ouvrir les fleurs.

LA CRAPAUD ET LE VER LUISANT.

Paisiblement sur l'herbe sombre
Un petit ver blanc reposait.
Modeste, se cachant dans l'ombre,
Sans le savoir il reluisait.

Le vil crapaud sort de sa cave,
Tout verdâtre, tout limoneux,
Et l'envieux crache sa bave
Contre le beau ver lumineux.

„Mon Dieu! que t'ai-je fait, s'écrie
Le pauvre ver tout éperdu.
D'où te vient donc tant de furie?"
— „Eh! dit-il, pourquoi brilles-tu?"

UNE DENT PERDUE.

La beauté passe, enfants! Il n'y faut pas tenir
Plus que ne fit Louise.

Louise avait six ans, à force de grandir!
Elle avait des yeux bleus et des lèvres cerise
Et vingt perles dessous. Mais la mue arrivant,
Louise en perdit une, une dent de devant.
Pauvre petite dent! si fine, si polie,
Juste la plus jolie!
Son père la garda pour s'en faire un bijou,
La monter en épingle et la porter au cou.
Et Louise riait, quand la mère à sa vue:
„Ah! mon Dieu! tu viens donc de perdre une dent là!"
L'enfant dit simplement: „Je ne l'ai pas perdue:
Papa l'a."

Certes, ce n'était pas le mot d'une coquette,
Le voici tel qu'il est tombé dans mon bonnet.
Et si je connaissais quelque gentil poète,
Je le ferais monter en or... dans un sonnet.

[illegible]

Enfant de mon [illegible]
Quel don puis-je [illegible]
Dit Flore, à sa [illegible]
„Donnez-moi [illegible]
Un peu d'herbe pour [illegible]

A MES ENFANTS.

J'avais, — l'œuvre était hardie,
Traduit, tercets sur tercets,
En un poème français
La Divine Comédie.

Que faire? une tragédie?
Déjà je la commençais,
Mais en vain je m'efforçais;
J'avais la tête engourdie.

Vous étiez là, mes enfants!
Vous, ô poèmes vivants!
Chanson, et la plus divine!

Et tout doucement séduit,
Sur vos lèvres j'ai traduit
La Comédie Enfantine.

V

Door middel van dit laatste versje, dat eene voorafspraak is en eigenlijk niet medebehoort tot den inhoud van Ratisbonne's bundel, wordt ons een blik gegund in 's dichters laboratorium. Hij had Dante vertaald, den geheelen Dante, in fransche verzen. Het overbrengen dier tercetten was hem eene geduchte inspanning geweest. Na den arbeid is het zoet rusten; en zoo ontstond, — want de muzen zijn meer dan de sabbat, en voor den kunstenaar is de verpoozing slechts eene aanleiding tot nieuwe scheppingen, — zoo ontstond de *Comédie Enfantine* uit de weeën der *Divina Commedia.*

Hoe wil Ratisbonne beoordeeld, en voor wat wil hij aangezien worden? Zelf deelt hij het ons mede in zijn motto:

Maman, qu'est-ce donc que des fables?
— Ce sont des contes raisonnables
Qu'on apprend aux petits enfants,
Et qui sont compris par les grands.
Mais je m'en vais, moi, t'en apprendre
Que tu pourras dire et comprendre.

Zeker, mijne bloemlezing was gebrekkig; want zij was eenzijdig. Verweg de meeste stukjes van Ratisbonne, te zamen meer dan tien dozijnen in getal, verschillen aanmerkelijk in toon en inhoud van de aangehaalde. Doch meest is niet best. Ongetwijfeld staat Ratisbonne als dichter hoog; zijne blikken in het kinderhart en het kinderleven zijn verrassend; zijn spiegel der jeugd is beschamend leerzaam voor ieder volwassene die het waagt in dat glas zichzelf te beschouwen. Doch, gelijk kinderen ze niet waarderen kunnen, de overschoone houtsneden waarmede Gobert, en vooral Froment, de *Comédie Enfantine* versierden, zoo kunnen ook kinderen de vlugt van Ratisbonne's gedachte niet volgen; allerminst wanneer hij, onbewust van zijn talent, geheel en al zichzelf is en alles geeft wat hij heeft. Men schelde het onnoozele der opmerking kwijt: hoewel een dichter van den echten stempel, een kinderdichter is Ratisbonne in zijne voortreffelijkste stukjes niet.

Eene halve eeuw geleden bezat ons vaderland twee zulke dichters: Van Alphen en Pieter 't Hoen, een legitimist en een jakobijn. Op dit oogenblik verblijden wij ons in het bezit van een ander tweetal: Heije en Gouverneur. [1] Des laatstgenoemden *Fabelboek voor Kinderen*, in vier afdeelingen, heeft en 't Hoen en Van Alphen overschaduwd en verdrongen. De gloed der dichterlijke taal is aan Gouverneur's versjes wel is waar vreemd; doch kinderversjes zijn het in merg en been. *De Hond en het Bokje*, *Mop en Spits*, *De Musch en het Paard*, *Het Kind en de Os*, *De leden Pop en het kleine Popje*, *Het Muisje*, *De Poedel*, *De Konijntjes*, *De Vleermuis en de Vogels*, *De Haan*, *Het Kuiken*, *Het Varken*, en zijn evenbeeld *De Kalkoen* — onze kinderen zullen in vervolg van tijd, en wee ons indien wij hen vertoornen! de schouders ophalen over elke geschiedenis onzer letterkunde waarin niet, ook voor deze ruwgeslepen diamanten, een behoorlijk aantal kassen opengehouden wordt.

En waarom zouden zij niet partij trekken voor den weldoener hunner vroegste jeugd? *De Kalkoen*, en zoo vele anderen,

---

[1] Sedert dit geschreven werd overleed Dr. Heije. Potgieter deed hem herleven in den aanhef zijner biografie van Bakhuizen van den Brink.

zijn ontegenzeggelijk meesterstukjes in hunne soort; alle kleine harten gaan er van open en toe, als een doosje:

„Komt, kleintjes, luistert eens aandachtig:
  Weest steeds bedaard en kibbelt niet,
Dat twisten staat zoo kinderachtig
  En baart maar droefheid en verdriet.
Wordt ook niet knorrig zonder reden,
  En zoo u somtijds iets mishaagt,
  't Is best, dat gij dat maar verdraagt,
Dan hebt gij altijd rust en vrede."

Toen vrouw Kalkoen had uitgesproken,
  Zag zij een knaap, wiens roode pet
Haar zóó in gramschap heeft ontstoken
  Dat zij het op een razen zet
En schreeuwt: „Weg met die muts, gij bengel!" —
  „Wel," zei de knaap en keek haar aan,
„Wees maar zoo driftig niet, mijn engel,
  Heeft dan mijn muts u kwaad gedaan?"

Met Gouverneur's „gedichtjes" — mevrouw Van Meerten, naar ik bespeur, was indertijd van oordeel dat men „versjes" behoorde te zeggen, en zelf beaamt de heer Gouverneur deze kritiek — met die versjes zien wij ons van het begin tot het einde verplaatst in de fabelwereld: de wereld van sprekende dieren, van moraliserende kalkoenen, en kijvende ledepoppen. Dit is een ander voornaam punt waaromtrent, in zake van kinderlitteratuur, de meeningen uiteenloopen.

VI

Sommigen ontkennen wel niet dat het bovennatuurlijke regtens in deze litteratuur zitting heeft en eene rol speelt, doch zij wenschen dat dit aandeel bepaald zal blijven, gelijk het geval is in de meeste fabelen en sprookjes, tot zekere middenmaat. Snappende dieren en boomen en beekjes, weldoende toovergodinnen en straffende boemannen, men verlangt ze uit de kinderboeken niet verbannen of geweerd, maar daarin binnen betamelijke grenzen gehouden.

Volgens hen die dus oordeelen is het bovennatuurlijke eene zaak die mede moet gaan met den tijd, en heeft men in onze beschaafde 19de eeuw behoefte aan een kinderlijk supranaturalisme van minder ruwe soort dan voorheen. Aldus de heer A. Ising, in zijne voorrede voor de hollandsche bewerking der sprookjes van Perrault met de platen van Doré [1]. Hij zegt: „Wat anderhalve eeuw geleden geschikt voor kinderen werd geacht, kan het noode thans meer zijn, vooral sinds er in den laatsten tijd zoo scherp is gelet op vorming en onderwijs, zooveel is gedaan om gezonde, heldere denkbeelden en begrippen reeds vroeg bij de jeugd te ontwikkelen."

Waarom aldus gehalveerd? Geeft men kinderen den vinger, zij nemen weldra de geheele hand. Hoe zorgvuldig men de deuren en vensters van het tooverpaleis sluite, de jeugd, al moest zij den schoorsteen door, wil en zal er in. Tezelfder tijd én hunne verbeelding te willen voeden, én hun mede te deelen hetgeen men verstaat onder heldere begrippen en gezonde denkbeelden, is een onbegonnen werk. Doch de heer Ising wil ook niet dat de fantasie gebannen worden zal:

„Ofschoon we de feeën en tooverpaleizen, de dappere ridders en schoone slaapsters, de idealen ook van onze kinderjaren, gaarne behouden willen tot voeding en opwekking der kinderlijke fantazie, — zoo gelooven wij toch, dat het bangmaken met kannibaalsche Wildemannen en schoonmoeders, met bloeddorstige wolven en Blaauwbaarden, niet meer ligt *in de tegenwoordige rigting*. Overprikkeling der verbeelding dient te worden vermeden. De lust naar het verschrikkelijke, bij kinderen zoo snel opgewekt, moet niet aangewakkerd, maar geleid en opgevoerd worden tot bewondering voor daden van moed en volharding. In die overtuiging wil ik pogen *de raauwste fragmenten* uit de oude sprookjes [die van Perrault] te ligten of te wijzigen."

Dit pogen komt mij gewaagd, deze denkbeelden onaannemelijk voor; en Stahl, met zijne stelling dat het bovennatuurlijke, ook wanneer het verschrikkelijk is, een onontbeerlijk en

[1] Het was de schuld van den heer Ising niet dat deze uitgaaf toen geen voortgang had.

daarbij volmaakt onschuldig voedsel vormt voor den kinderlijken geest, Stahl, dunkt mij, doet minder onregt aan Perrault en bewijst grooter dienst aan de jeugd. Snijdt men met den heer Ising uit het sprookje der Schoone Slaapster den voorlaatsten episode weg; laat men de op menschevleesch beluste schoonmoeder niet ten tooneele verschijnen; wil men niet, om redenen van raauwheid, dat de oude vorstin hare schoondochter en dier beide kinderen zal opeten (zij eischte ze niet raauw, maar gezoden, en toebereid „à la sauce Robert"), dan onthoudt men niet slechts de koningin-weduwe den door haar bestelden maaltijd, maar neemt ook Perrault het brood uit den mond en ontfutselt aan de nederlandsche jeugd een niet te versmaden lekkerbeetje. [1]

In zijne reeds genoemde inleiding deelt Stahl een voorval mede waarvan de overweging wel geschikt is hen tot inkeer te brengen, die sprookjes eene verderfelijke lektuur voor kinderen achten. „Een mijner vrienden", verhaalt hij, „moest vele maanden achtereen voor zaken op reis, en vertrouwde mij zijn knaapje toe; een beeldig jongentje van een jaar drie vier, mijn peetekind. De kleine George hield veel van een snoepje; doch ik behoefde niet te vreezen dat zijn gastronomen-aanleg mij verarmen zou: gebakken aardappelen waren zijn lievelingsschotel. Wij woonden buiten, en op eene onzer wandelingen in het veld zag hij hoe men aardappelen poot. Ik onderstel dat van dit oogenblik in zijn geest zich een plan vormde. De eerste reis dat het geregt zijner voorkeur weder op tafel verscheen, vroeg hij eene groote portie. „Waarom zoo veel?" „Om op te eten, en om te planten." „Te planten?" „Ja, in George's tuintje." Hij verdeelde daarop zijne gebakken aardappelen in twee ongelijke helften. De grootste helft werd met den meesten smaak verorberd; en toen de maaltijd afgeloopen was, klom hij van zijn hoogen stoel, wandelde als een kleine prins met zijn bord en zijne gebakken aardappelen naar den tuin, maakte

---

[1] Ergens in de hollandsche vertaling worden de slapen der verschrikte en in zwijm gevallen jonge prinses gewreven met „azijn." Bij Perrault geschiedt dit, gelijk het in eene vorstelijke tooververtelling behoort, met een weinig „Eau de la reine de Hongrie."

een putje in den grond, ledigde het bord daarin, deed er op mijn plaagzieken raad wat zout bij, dekte ze met tuinaarde, en ging zijn glas met wijn-en-water halen om ze te begieten. Ik liet hem begaan, en er verliepen op deze wijs acht dagen. Tot loon voor zijne goede zorgen en trouwhartige bevochtiging vond George op zekeren ochtend, ter plaatse waar hij gepoot had, een bord met gebakken aardappelen staan. Wij hadden zijnerzijds op zekere mate van bevreemding gerekend. Geenszins! Hij achtte het gevulde bord een volmaakt natuurlijk verschijnsel. Hij had gezaaid: het was dus billijk dat hij ook oogstte. Hij nam het bord, liet ons proeven, en wilde den ganschen dag niets anders eten dan de gebakken aardappelen *die hij zelf geplant had.* En gij woudt kinderen verbazen?"

VII

In Guepo Upas, het javaansch giftdal, doet zich het verschijnsel voor dat, terwijl weinige duimen boven den grond zich een moorddadige luchtstroom van vulkanische afkomst beweegt, niets den mensch verhindert, mits hij niet onvoorzigtig zich op den bodem te rusten legge, de kleine vallei op en neder te wandelen. Statige boomen, indien zij op kunstmatige wijs en volwassen herwaarts overgeplant werden, zouden er kunnen tieren. Weeldrig zou hun blad zich ontwikkelen. Aan den voet dier reuzestammen evenwel zou men vruchteloos naar een bloempje zoeken. Hoe lager bij den grond, des te doodelijker de atmosfeer.

In vele opzigten is met de fransche romantiek en poëzie van den nieuweren tijd juist het tegenovergestelde het geval. Zij ruischen vergif, indien men wil, de breedgetakte *Mémoires du Diable* en *Mystères de Paris*, de weelderig uitgegroeide *Monte-Cristo's* en *Juif-Errants*. Doch in hunne doodelijke schaduw bloeit en geurt eene flora, klein maar rein, onschuldig en van hooger geest bezield. Een deel daarvan kwam in deze bladzijden ter spraak; de erica's der fransche letteren van den dag.

1863.

UHLAND.

(1787—1862.)

Gedichte von Ludwig Uhland. Stuttgart, 1862. 44ste Auflage. — Prof. Dr. Friedr. Theod. Visscher, Kritische Gänge. Viertes Heft. Stuttgart, 1863 (Ludwig Uhland). — Fr. Notter, Ludwig Uhland, sein Leben und seine Dichtungen, 1863. — Gustav Liebert, Ludwig Uhland. Hamburg, 1863.

I

In weerwil van haar langzaam en matig wassen, in vervolg van tijd, dagteekent zij reeds van het jaar 1815, de niet zeer omvangrijke verzameling van Uhland's gedichten wier vierenveertigste uitgaaf nevens mij ligt.

Doch, hoewel eene halve eeuw oud, de verzen van dezen dichter zijn steeds jong gebleven; en toen Duitschland in den herfst van 1862 den meer dan vijfenzeventigjarige ten grave droeg, — zoo frisch en levendig was toen en is daarginds nog heden de herinnering van zijn lied, — scheen men aan de boorden van den Neckar, en op het tübinger kerkhof, veeleer het ontijdig lijkfeest van een vroeggestorvene te vieren, dan de laatste en sedert geruimen tijd vooruitgeziene hulde te bewijzen aan een met lengte van dagen gezegend grijsaard.

„Uhland's Pegasus," schreef Heine in 1833, „was van nature een middeneeuwsche klepper, een ridderlijk ros. Met liefde

draafde het dier terug naar het verleden. Moest het vooruit, den weg van het moderne leven op, aanstonds en telkens begon het te steigeren. De wakkere Uhland steeg glimlagchend af, beval op rustigen toon den ongezeglijken klepper te ontzadelen, en deed hem naar stal brengen. Tot den huidigen dag is hij daar gebleven, en, naar het voorbeeld van zijn ambtgenoot, den klepper van Bayard, bezit hij alle mogelijke deugden en maar één gebrek: hij is dood."

Vijf jaren later is Heine op dit oordeel teruggekomen; niet om het te herroepen, maar om het onder een ander beeld nader aan te dringen: „Dit ontbrak er nog aan, dat ik op het gebied der kunst het zwaard zou moeten aangorden tot bestrijding van gestorvenen! Ach, de dooden matten ons meer af, dan zij ons kwetsen, en de strijd ontaardt ten laatste in vervelend zwaardgekletter. Kent gij de geschiedenis van den jongen ridder die naar het tooverwoud voer? Goudkleurig waren zijne lokken, tartend wiegden zich op zijn helm de wuivende pluimen, zijne wang bloosde achter de tralien van zijn vizier, en onder het blanke harnas klopte een strijdlustig gemoed. Doch vanwaar, in het woud, dat geheimzinnig fluisteren van den wind? Onheilspellend schudd'en de boomen hunne kruinen. Hunne stammen, vaak afzigtelijk vergroeid, herinnerden aan menschelijke wangestalten. Hier en daar gluurde door het loof een spookachtig witte vogel, giggelend op schier beleedigenden toon. Vreemdsoortig gedierte kroop en sprong door de struiken, als schimmen uit de fabelwereld. Daarnevens floot menige vlasvink zijn onschuldig lied, en tusschen de ranken der breedgebladerde slingerplanten verhief menige stille schoone bloem haar kelk. De jonge edele, dieper en dieper in het woud gedrongen, riep eindelijk vol overmoed uit: „Waar toeft de kampvechter die mij de spits bieden kan?" En zie, daar kwam, met gesloten vizier, een lange schrale ridder aangereden, die het zwaard trok en zich schrap zette. De vederbos op zijn helm was geknakt, zijn harnas meer verweerd dan ondeugdzaam, zijn rapier vol scharen, doch van het beste staal, en zijn arm krachtig. Hoe lang zij te zamen streden weet ik niet, doch zeker geruimen tijd. De bladeren vielen van de boomen, en de boomen stonden langen tijd kaal

en rillend van koude, en daarna bott'en zij weder uit en koesterden hun groen in den zonneschijn; en zoo wisselden de jaargetijden af — zonder dat zij het gewaar werden, de twee kampvechters, die onafgebroken op elkander inhieuwen, eerst woest en zonder genade, toen minder heftig, daarna schier lusteloos, tot zij ten laatste de spits hunner zwaarden op den grond lieten zinken en, uitgeput, de vizieren hunner helmen opsloegen. Droevige aanblik! De eene ridder, de ten strijde gedagvaarde, was een geraamte, en uit de holte van het opgeslagen vizier grijnsde een ontvleeschde kop. De andere, de als een jongeling in het woud gevarene, vertoonde het ingezonken en vaal gelaat van een grijsaard, en zijne haren waren als sneeuw. Honend bijna klonk uit de hooge kruinen der boomen het giggelend lagchen van het spookachtig wit vogelheir."

II

Ik weet niet of het deze aan de *Romantische Schule* toegevoegde bladzijde uit den *Schwabenspiegel* is, wier herinnering den stuttgartschen hoogleeraar Vischer, van geboorte ook zelf een Zwaab en in der tijd voor eene poos Uhland's ambtgenoot aan de tübingsche akademie, den hartstogtelijken parallel in de pen gegeven heeft waarmede hij, in zijne *Kritische Gänge*, de aan Uhland's heugenis gewijde bladzijden besluit.

„De muzen," verhaalt hij, na vergunning gevraagd te hebben met eene kleine geschiedenis afscheid te mogen nemen, „eens kregen de muzen het in het hoofd zich een roes te drinken. De gril vond bijval, en in een gloeijend bacchanaal kwam het voornemen tot uitvoering. Euterpe, de aanvoerster der lyriek (somtijds wordt dit ambt, te gelijk met dat der edele danskunst, ook door Terpsichore waargenomen; nu, Euterpe zou zelf op dat oogenblik te naauwernood in staat geweest zijn zich haar naam te binnen te brengen); Euterpe, terwijl hare zusters voortginnen met dansen en zingen, met snaarspel en gejubel, stoof met vliegende haren en vlammende oogen den Helikon af. De nevelen van den wijn hadden een waanzinnig denkbeeld in haar doen opstijgen: zij wilde den

eersten den besten dien zij tegenkwam, wien ook, met een kus tot haar gunsteling wijden. Goden en godinnen, genieën en beschonken personen, verstaan de kunst met bliksemsnelheid het luchtruim te klieven.

„In den blinde, zonder zich te bekommeren om den ingeslagen weg, stuift Euterpe voort. Reeds heeft zij den helderen griekschen hemel achter den rug, zeer ver. Noordwaarts spoedt zij zich, het nevelachtig landschap over, tot in de nabijheid eener groote stad aan den oever der Elbe. Zij laat zich op de aarde glijden, en ontmoet een opgeschoten knaap met weelderig glinsterende oogen, die, maaijend met de beenen, juist de stadpoort kwam uitgeslenterd. Zij drukt hem een vollen vurigen kus op het voorhoofd, en verdwijnt.

„Den volgenden morgen vinden wij haar op eene rotspunt van den Parnassus zitten, niet ver van Delphi's tempel, in de nabijheid der kastalische bron. Met verwilderden blik staart zij ontnuchterd voor zich uit. Ontzet is zij tot zichzelf gekomen. Noch de profetische beek aan hare voeten, noch de orakeldamp des tempels aan hare zijde, behoefden haar te zeggen wien zij gekust had. De als muze in haar wonende geest uit hooger sfeer zeide het haar genoeg. Doch de kus was geschonken; en, geschonken, geldig. Met één ver reikenden blik overzag zij de gevolgen harer daad. Zij zag hoe de reine blaauwe vlam van het goddelijk licht voortaan flikkeren zou tusschen slijk en aardschen gloed, telkens ontwijd en telkens weder opflikkerend.

„Wat zij bejammerde was niet dat de gekuste van nu af in zijne wanhoop schertsen, of schertsend vertwijfelen, of als een daemon beurtelings lagchen en als een daemon schreijen zou. Zoo lang die wanhoop gevoeld, die tranen waarachtig, die verdeeldheid des gemoeds eene zelfdoorleefde ervaring bleven, had zij er vrede mede. Hoewel eene Griekin van geboorte, verstond zij het groot verschil der tijden; het zoo veel geschokter gemoedsbestaan eener in zoo veel meer rigtingen ontwikkelde menschheid; de zoo veel dieper kloof tusschen ons ideaal en onze werkelijkheid. Doch, dat dit alles de stof zou leveren tot een ijdel komediespel; de vertroetelde knaap de hand uitstrekken zou naar de gemakkelijke zegepraal, wegge-

legd voor hem die met goedkoope vermetelheid de karikatuur der poëzie durft invoeren in de poëzie; hij in de zielen een verwonderlijk heimwee, een naamloozen weemoed, een nevelachtig voorgevoel van het hoogere wekken, en daarna deze zelfde gevoelens als zeepbellen zou doen uiteen spatten; hij niet in staat zou zijn eene geestigheid te onderdrukken, ook niet al deugde zij slechts om een grijns van vergenoegen te wekken op het ontuchtig gelaat van twee oude of jonge gezellen aan de drinktafel in het bierhuis; hem boven alles gelegen zou zijn aan zijn eigen vernuftig ik, ervaren in de kunst alles te idealiseren en al het ideale te ontheiligen; hij een boos en vuilaardig lasteraar worden, hij zijn vaderland aan de bespotting des vreemdelings overleveren, de lafhartige weekaard zich voor een ridder en voorvechter der vrijheid uitgeven, hij eindelijk vroom worden, en achter de slip van onzen lieven Heers rooden mantel zou komen uitgluren en ginnegappen, veracht, verafschuwd, en nogtans steeds tot medelagchen nopend, steeds wegslepend, steeds onwederstaanbaar en steeds onverdragelijk, een elendeling en tevens aller lieveling, eene onwelriekende pestbuil en nogtans steeds omzweefd van lauwergeuren, een wellustige aap, en tegelijk een koorknaap der muzen met een nimbus van stralen om het hoofd, een altijd vloeijende honigkelk vol vergif voor zijn volk — ach, zij zag en overzag alles, alles. Goden! riep zij uit, en woelde met de hand in hare hemelsche lokken, en sloeg zich uit wanhoop de borst, o gij Goden, wat heb ik gedaan!

„Doch eensklaps staakte zij hare klagten; haar blik klaarde op; eene troostrijke gedachte scheen in haar geest te ontkiemen. Zij rees en steeg de wolken in. Weder, en ditmaal met overleg, voerde hare vlugt haar naar het noorden, doch naar des noordens zuidelijkst gedeelte.

„Het was een heldere lentemorgen. Op den top van een glooijenden wijnberg, aan den ingang van een bekoorlijk en door een vloed doorsneden dal, daalde zij neder. Onafgebroken hield zij den blik gevestigd op het huis aan den voet van den wijnberg. De deur werd geopend, en een man met onbeminlijke gelaatstrekken, doch waarover een geest van vrede, van stille kracht, van bescheiden deugd zweefde, een man wiens

geheele wezen eenvoudigheid teekende, trad den wingerttuin in: zijn eigendom, naar het scheen. Welgemoed sloeg hij het botten der stokken gade, en rigtte toen, met een niet onder woorden te brengen uitdrukking der oogen, over het in de stralen der morgenzon gekoesterd dal, den blik naar de met doorschijnende nevelen gekroonde bergen tegenover hem.

„Ja, gij zijt het, sprak de muze; ook u heb ik eenmaal gekust (meen niet dat het mij ontgaan is), juist in zulk een ochtendstond als dezen, toen gij als kind daarginder speeldet aan den oever der rivier. Het was geen hartstogtelijke kus, geen brandende, geen bedwelmende; zacht was hij, en kuisch, en verkwikkend, gelijk (heeft ooit iemand dien gesmaakt?) de kus van Athene zou geweest zijn. Maar gij zijt goed. Zegenen zullen mij de geslachten, omdat ik dien bescheiden kus u op het voorhoofd gedrukt heb. Gij zult leven, onsterfelijk leven, bij uw volk. Op een groenen heuvel in de weide, ginds bij den vloed, zullen zij een gedenkteeken voor u oprigten; een teeken van brons, uw evenbeeld. Wel u, wel mij, mijne eer is gered! — Nog eenmaal liet zij met innig welgevallen den blik op hem rusten; toen repte zij zich weder hemelwaarts, en zweefde weg, en keerde met een glans van blijdschap op het gelaat naar hare zusters op de toppen van den Helikon terug."

III

Vischer's oordeel over Heine is het oordeel van een letterkundige, niet van een geijkt moralist of een kerkelijk geloovige. Zijne meening moge er in onze schatting grooter of geringer waarde om hebben, Vischer is steeds tot het jonge Duitschland gerekend. In der tijd wegens eene met atheïsme besmet geachte intree-rede te Tübingen in zijn hoogleeraars-ambt geschorst; een vriend en medestander van den schrijver van het *Leben Jesu;* onder den naam van Dr. Schärtel in *Eritis sicut Deus* prijsgegeven aan het kerkelijk germanedom; in '48 met Uhland lid van het Frankforter Parlement; demokraat met hart en ziel, hegeliaansch filosoof in de esthetiek, en daarbij in de litteratuur, getuige zijne parodie van het tweede

gedeelte van Gœthe's *Faust*, allerminst vervaard voor reuk of roep van ketterij, is of was hij er de man niet naar te deklameren tegen dichterlijke vrijheden. De ingeschapen zuidduitsche naijver moge hem in het gemeen niet vriendelijk gestemd hebben ten opzigte van den hamburger landsman; een diep gevoel van vereering voor de nagedachtenis van Uhland, den demokraat niet minder dan den dichter, hem met een weinig wrevel hebben vervuld, wanneer hij nevens hem aan den bij al zijn cynisme in den grond niet weinig aristokratischen Heine dacht; inzonderheid de man van het Zwabenland, de bloedverwant der zwabensche dichtschool, moge in opstand zijn gekomen tegen het minachtend vonnis, door Heine over die school en dien volksaard vaak en somtijds met triomferenden humor geveld, — ik geloof dat wij Vischer's oordeel niettemin ter harte behooren te nemen. Niet om het onze daaraan op te offeren, maar als uitboezeming eener merkwaardige antipathie.

Duitschland heeft na Gœthe en Schiller twee voorname lyrische dichters voortgebragt, Heine en Uhland, en daarvan is de laatste, die een geslacht ouder was dan de eerste en hem nogtans overleefde, bij uitnemendheid de duitsche volksdichter geworden.

Hecht vleugelen aan de schouders van Tollens, verwijder Lisette en gindsche flesch Chambertin uit het zolderkamertje van Béranger, en gij kunt u eenigszins eene voorstelling maken van hetgeen Uhland eene halve eeuw lang voor Duitschland geweest is. Zijne kleine, door Kreutzer op muziek gebragte liederen, worden er gezongen door het vierde en het vijfde geslacht. Het zijn geen volksliederen gelijk *Wien Neerlandsch bloed*, geen zangstukjes als *le Roi d'Yvetot*, maar korte melodieuse teksten, gegrepen uit het leven der duitsche natuur of van het duitsch gemoed. Neem van zijne negen *Wanderlieder* het eerste, met het opschrift *Lebewohl:*

Lebe wohl, lebe wohl, mein Lieb!
Musz noch heute scheiden.
Einen Kusz, einen Kusz mir gieb!
Musz dich ewig meiden.

Eine Blüth', eine Blüth' mir brich
Von dem Baum im Garten!
Keine Frucht, keine Frucht für mich!
Darf sie nicht erwarten —

neem het laatste, *Heimkehr*, niet meer dan vier regels:

O brich nicht, Steg, du zitterst sehr!
O stürz nicht, Felz, du dräuest schwer!
Welt, geh' nicht unter, Himmel, fall' nicht ein,
Eh' ich mag bei der Liebsten sein —

voeg daar de *Abreise* tusschen:

So hab' ich nun die Stadt verlassen,
Wo ich gelebet lange Zeit;
Ich ziehe rüstig meiner Straszen,
Es gibt mir Niemand das Geleit.

Man hat mir nicht den Rock zerrissen,
Es wär' auch Schade für das Kleid!
Noch in die Wange mich gebissen
Vor übergroszem Herzeleid.

Auch Keinem hat's den Schlaf vertrieben,
Dass ich am Morgen weiter geh';
Sie konnten's halten nach Belieben,
Von Einer aber thut mir's weh —

en gij zult weten, al moest gij van uw nederlandsch voorstellingsvermogen eenige inspanning eischen om het te begrijpen, aan welke soort van poëzie Ludwig Uhland, zoo niet zijn roem als dichter, ten minste zijne ongeëvenaarde populariteit als liedjeszanger dankt.

De vorm waarin deze poëzie bij hem gegoten is, dat korte en geëffleureerde, vertegenwoordigt eene bepaalde zijde van zijn talent. Hij behoudt en beheerscht dien ook dan, wanneer niet de aankomende jongeling en min of meer konventioneel teleurgestelde minnaar, maar de volwassen en ernstig beproefde man bij hem spreekt; ook wanneer in hem de vijfenveertigjarige zoon treurt bij het graf zijner ouders, en het of aan heilig-

schennis grenzen, of den verheven toon van een oratorium vragen zou, zijne gevoelens op muziek te brengen. Niets overtreft te dezen aanzien het vijftal gedichtjes, onder den algemeenen titel *Nachruf* door hem bij elkander gesteld:

1

Du, Mutter, sahst mein Auge trinken
Des ird'schen Tages erstes Licht;
Auf dein erblassend Angesicht
Sah ich den Strahl des Himmels blinken.

2

Ein Grab, o Mutter, ist gegraben dir
An einer stillen, dir bekannten Stelle,
Ein heimatlicher Schatten wehet hier,
Auch fehlen Blumen nicht an seiner Schwelle.

Drin liegst du, wie du starbest, unversehrt,
Mit jedem Zug des Friedens und der Schmerzen.
Auch aufzuleben ist dir nicht verwehrt:
Ich grub dir dieses Grab in meinem Herzen.

3

Verwehn, verhallen lieszen sie
Den frommen Grabgesang,
In meiner Brust verstummet nie
Von dir ein sanfter Klang.

4

Du warst mit Erde kaum bedeckt,
Da kam ein Freund heraus,
Mit Rosen hat er ausgesteckt
Dein stilles Schlummerhaus.

Zu Haupt zwei sanfterglühende,
Zwei dunkle niederwärts;
Die weisse, ewig blühende,
Die pflanzt' er auf dein Herz.

5

Zu meinen Füszen sinkt ein Blatt,
Der Sonne müd, des Regens satt;
Als dieses Blatt war grün und neu,
Hatt' ich noch Eltern, lieb und treu.

O wie vergänglich ist ein Laub,
Des Frühlings Kind, des Herbstes Raub!
Doch hat dies Laub, das nieder bebt,
Mir so viel Liebes überlebt.

IV

Reeds uit dit weinige kunnen wij eenigszins opmaken welkes geestes kind deze dichter geweest is. Aan eene groote soberheid en keurigheid van uitdrukking paart zich bij hem een fijn en diep gevoel. Het lief en leed des menschelijken levens is zijn thema; en zijne methode, zoo men dit schoolsche woord hier dulden wil, dat hij de smart idealiseert en in de blijdschap een weinig droefgeestigheid mengt.

Bovendien is zijne persoonlijke uitboezemingen eene ongewone mate van objektiviteit eigen. „De lyrische dichters van den huidigen dag", sprak hijzelf eenmaal in later jaren, „weten ons bijna niets anders te verhalen dan dat hunne stemming heden dus en morgen zoo is." Bij hem is dit niet het geval. Zijne droefheid bij het verlies zijner ouders, zijn weemoed bij het scheiden van zijne bruid, zijne jubelende vreugde in het voorgevoel des wederziens, — millioenen zijner medeschepselen hebben die gevoelens gekend, die toestanden doorleefd. Het geheim van 's dichters vermogen op hun gemoed ligt in het hem bijzonder eigene.

Met name het duitsche jongelingsbewustzijn is door hem in zijne eerste gedichten voortreffelijk uitgedrukt. De bloeijende lente, de vonkelende beker, het ongerept meisje: aan deze voorwerpen wil hij de manlijke jeugd hare vereering zien wijden. Doch het moet eene ridderlijke vereering zijn. Het leven behoort daarbij te worden opgevat als een kerkportaal, waar men nederknielt om nieuwe krachten te verzamelen:

Seht das holde Mädchen hier!
Sie entfaltet sich im Spiele,
Eine Welt erblüht in ihr
Zarter, himmlischer Gefühle.
Sie gedeiht im Sonnenschein,
Unsre Kraft in Sturm und Regen.
Heilig soll das Mädchen sein,
Denn wir reifen uns entgegen!

Darum geht in Tempel ein,
Edeln Ernst in euch zu saugen;
Stärkt an Frühling euch und Wein,
Sonnet euch an schönen Augen!
Jugend, Frühling, Festpokal,
Mädchen in der holden Blüthe,
Heilig sei'n sie allzumal
Unsrem ernsteren Gemüthe!

Tot regt verstand van het volgend stukje — *die Kapelle*, — is welligt geen andere wetenschap noodig dan dat zich in de onmiddellijke nabijheid van Tübingen, op den top van een schilderachtigen heuvel, de spits van een kerkje verheft, de Wurmlinger kapel geheeten, middenpunt eener begraafplaats. Welnu, uit Uhland's nagelaten papieren is gebleken dat dit gedichtje, waardig te prijken in de verzameling van Gœthe's lyrische poëzie, reeds vóór 1805 voltooid en in het net geschreven was [1]:

Droben stehet die Kapelle,
Schauet still in's Thal hinab,
Drunten singt bei Wies' und Quelle
Froh und hell der Hirtenknab'.

Traurig tönt das Glöcklein nieder,
Schauerlich der Leichenchor.
Stille sind die frohen Lieder,
Und der Knabe lauscht empor.

---

[1] Uhland werd den 26sten April 1787 te Tübingen geboren.

Droben bringt man sie zu Grabe,
Die sich freuten in dem Thal;
Hirtenknabe, Hirtenknabe!
Dir auch singt man dort einmal.

Weinige dagen na Uhland's dood werd door sommige noord-duitsche dagbladen de fabel in omloop gebragt dat Uhland, die twee en veertig jaren lang zeer gelukkig gehuwd geweest is met eene beminlijke, hem in alle opzigten waardige vrouw, overeenkomstig de slotregels zijner vermaarde ballade *der Wirthin Töchterlein* [1]:

Dich liebt' ich immer, dich lieb' ich heut',
Und werde dich lieben in Ewigkeit.

gedurende zijn geheele leven trouw gebleven is aan eene hetzij door den dood of door andere omstandigheden onmogelijk gemaakte liefde zijner jeugd. De oorsprong dezer overigens vergefelijke dwaling moet gezocht worden in de vele zinspelingen op het vroeg sterven van een lieftallig speelkameraadje, waarvan de verzen zijner eerste periode overvloeijen. Voor de nadere toelichting van deze aangelegenheid, en van den invloed dien zij mag uitgeoefend hebben op de door Gœthe bejammerde „Trübseligkeit" des jongen dichters, moet ik den lezer verwijzen naar Notter's monografie: een minder wijsgeerig boek dan Vischer's zooeven vermelde studie, doch uit den aard der zaak rijker aan bijzonderheden en leerzamer. Doch wel mag ik hier, tot nader toelichting van Uhland's eerste dichterlijke periode

[1] Notter, de vrijmoedigheid van wiens kritiek, bij groote bewondering voor Uhland's dichterlijke gaven, lof verdient, maakt op twee regels dezer voor het overige bijna tooverachtig schoone ballade de volgende juiste aanmerking: „Jedermann wird zugeben, dass Uebergänge von einer Schroffheit, wie:

Mein Bier und Wein ist hell und klar,
Mein Töchterlein liegt auf der Todtenbahr,

so genau sie auch den gewöhnlichen Volksliedern abgelauscht sind, in letztern doch auf einer Mangelhaftigkeit der dichterischen Darstellung, auf einer gewisssen Unbeholfenheit des Gemüthes beruhen, das, bei aller Tiefe, die Empfindungen noch nicht gehörig zu nuanciren vermag."

een tweetal gedichtjes bij elkander stellen die op het bedoelde hartsgeheim betrekking schijnen te hebben.

Ein Abend luidt het eene; en hier vooral bewondert men het talent van den zanger die, zonder narede of voorafspraak, zonder kommentaar of aanteekening, een ongewonen zielstoestand zoo uitnemend heeft weten te schilderen, zoo aanschouwelijk te doen opdagen voor den geest zijner lezers:

Als wäre nichts geschehen, wird es stille,
Die Glocken hallen aus, die Lieder enden.
Und leichter ward mir in der Thränen Fülle,
Seit Sie versenket war von frommen Händen.
Als noch im Hause lag die bleiche Hülle,
Da wusst' ich nicht, wohin nach ihr mich wenden;
Sie schien mir, heimathlos, mit Klaggeberde,
Zu schweben zwischen Himmel hin und Erde.

Die Abendsonne strahlt', ich sass im Kühlen
Und blickte tief in's lichte Grün der Matten;
Mir dünkte bald, zwei Kinder säh' ich spielen,
So blühend, wie einst wir geblühet hatten.
Da sank die Sonne, graue Schleier fielen,
Die Bilder fliehn, die Erde liegt im Schatten:
Ich blick' empor, und hoch im Aethers Auen
Ist Abendroth und all mein Glück zu schauen.

Men behoeft geen bepaalde schoonheidsleer toegedaan te zijn, om het aantrekkingsvermogen van zulke verzen te gevoelen. Hun poëtisch gehalte openbaart zich van zelf aan elk ontvankelijk gemoed, en om ze te waarderen wordt misschien niets anders vereischt dan een aangeboren tegenzin in deklamatie en valsch vernuft. *En face* gezien is het menschelijk leven bijna zonder uitzondering vulgair: zelfs het lot van een jongeling, die zijne eerste liefde ter aarde helpt bestellen, kan ons niet roeren, tenzij het ons geschilderd worde *de profil.* Waarom anders laten zij ons koud, of werken zij alleen op onze zenuwen, de regtstreeksche uitboezemingen van beroofde echtgenooten of troostelooze gelieven? Waarom lezen wij zonder aandoening, in doodsberigten en rouwbrieven, dat het den Alwijze behaagd heeft hem of haar van deze of gene zijde weg te

nemen, en de nagelaten kinderen te jong zijn om den omvang dier verliezen te beseffen?... Doch ik vergeet dat Uhland ons wacht, en zijn *Mein Gesang* onze aandacht vraagt:

Ob ich die Freude nie empfunden?
Ob stets mein Lied so traurig klang?
O nein! ich lebte frohe Stunden,
Da war mein Leben Lustgesang.
Die milde Gegenwart der Süszen
Verklärte mir das Blumenjahr;
Was Morgenträume mir verhieszen,
Das machte stets der Abend wahr.

O könnten meiner Wonne zeugen
Des Himmels und der Bache Blau,
Die Haine mit den Blüthenzweigen,
Der Garten und die lichte Au!
Die haben Alles einst gesehen
Und haben Alles einst gehört.
Doch ach! sie müssen traurig stehen,
Auch ihre Zier ist nun zerstört.

Du aber zeuge, meine Traute,
Du Ferne mir, du Nahe doch!
Du denkst der kindlich frohen Laute,
Du denkst der sel'gen Blicke noch.
Wir hatten uns so ganz empfunden,
Wir suchten nicht das enge Wort,
Und flosz der rasche Strom der Stunden
In freien Melodien fort.

Du schiedest hin, die Welt ward öde,
Ich stieg hinab in meine Brust;
Der Lieder sanfte Klagerede
Ist all mein Trost und meine Lust.
Was bleibt mir, als in Trauertönen
Zu singen die Vergangenheit?
Und als mich schmerzlich hinzusehnen
In neue goldne Liebeszeit?

V

Uhland's populariteit is hiermede voor een deel verklaard.

Dichters zijn tolken van het algemeen gevoel; en zoo lang deze aarde zal blijven wentelen om hare as, zal ook de groote meerderheid der menschen, de vele ontgoochelingen van de eerste helft des levens in aanmerking genomen, zich van die smartelijke werkelijkheden zoeken te troosten door de eeredienst van het ideale. Hetzij de jonggestorvene werkelijk de aanvallige speelnoote onzer kindsheid zij geweest, hetzij wij onder dat liefelijk beeld ik weet niet welk ander onherstelbaar verlies betreuren: ons geloof aan de trouw onzer medemenschen, aan de zegepraal van het goede hier beneden, aan de toekomst der onbaatzuchtigheid, — wij kunnen naar den inwendigen mensch niet zoo versteend en uitgedroogd zijn, of wij bewaren in ons gemoed, met de herinnering dier ineen gestorte tooverwereld, de vatbaarheid voor een nieuw geloof en eene nieuwe liefde. De dichter noemt die liefde zijn lied; die hem troost is zijne muze; het verlorene rijst voor hem uit het graf, met den straalkrans der poëzie om het hoofd. Al brengt eene geheele natie in elke eeuw somtijds niet meer dan één zulk een zondagskind voort, de anderen begrijpen hem niettemin. Zij hebben hem lief, omdat hij in aller naam uitspreekt hetgeen zij te zamen gevoelen; zij bewonderen hem, omdat geen hunner in staat is hem na te volgen; zij genieten van hem, omdat hij hunne eigen ervaring, door de aanraking zijner kunst gereinigd en wedergeboren, hen nogmaals in den geest doet beleven.

Doch ik zou de herinnering van dezen duitschen zanger en zijn lied te gebrekkig verlevendigd hebben, indien de beschrijving zijner jeugdige droefgeestigheid niet werd aangevuld met sommige trekken van humor.

Die zwo Jungfrauen (zie hierachter) vormen den overgang tot een anderen toon in Uhland's jongelingsverzen; een die het geestig en weldadig tegengif zijner zwaarmoedigheid vertegenwoordigt. *Hans und Grete* zijn een sprekend specimen:

SIE.

Guckst du mir denn immer nach,
Wo du nur mich findest?
Nimm die Aeuglein doch in Acht!
Dass du nicht erblindest.

ER.

Gucktest du nicht stets herum,
Würdest mich nicht sehen;
Nimm dein Hälschen doch in Acht!
Wirst es noch verdrehen.

Lauf der Welt is een tweede voorbeeld van het beminlijk vernuft dat somtijds in deze verzen speelt:

An jedem Abend geh' ich aus,
Hinauf den Wiesensteg.
Sie schaut aus ihrem Gartenhaus,
Es stehet hart am Weg.
Wir haben uns noch nie bestellt,
Es ist nur so der Lauf der Welt.

Ich weisz nicht, wie es so geschah,
Seit lange küss' ich sie.
Ich bitte nicht, sie sagt nicht: ja!
Doch sagt sie: nein! auch nie.
Wenn Lippe gern auf Lippe ruht,
Wir hindern's nicht, uns dünkt es gut.

Das Lüftchen mit der Rose spielt,
Es fragt nicht: hast mich lieb?
Das Röschen sich am Thaue kühlt,
Es sagt nicht lange: gieb!
Ich liebe sie, sie liebet mich,
Doch Keines sagt: ich liebe dich!

Evenwel is van al hetgeen Uhland in dit overigens slechts spaarzaam bij hem vertegenwoordigd genre geleverd heeft, het volgende zijn meesterstukje:

ENTSCHLUSS.

Sie kommt in diese stillen Gründe,
Ich wag' es heut mit kühnem Muth
Was soll ich beben vor dem Kinde,
Das Niemand was zu Leide thut?

Es grüssen Alle sie so gerne,
Ich geh' vorbei und wag' es nicht,
Und zu dem allerschönsten Sterne
Erheb' ich nie mein Angesicht.

Die Blumen, die nach ihr sich beugen,
Die Vögel mit dem Lustgesang,
Sie dürfen Liebe ihr bezeugen:
Warum ist mir allein so bang?

Dem Himmel hab' ich oft geklaget
In langen Nächten bitterlich,
Und habe nie vor ihr gewaget
Das eine Wort: ich liebe dich!

Ich will mich lagern unterm Baume,
Da wandelt täglich sie vorbei;
Dann will ich reden als im Traume,
Wie sie mein süsses Leben sei.

Ich will — o wehe! welches Schrecken!
Sie kommt heran, sie wird mich sehn;
Ich will mich in den Busch verstecken,
Da seh' ich sie vorübergehn.

VI

Met den in dit gedichtje, en even zoo in *Hans und Grete* doorstralenden zin voor het duitsche volksleven, staan wij aan den ingang van een voornaam geheim van Uhland's eigenlijke kracht. In een opstel van Wilhelm Jordan over: Uhland als Sagenforscher", wordt van hem gezegd: „Die Männer, welche das deutsche Volk wieder zu sich selbst gebracht haben, heissen: Luther, Lessing, Schiller, Gœthe, Wilhelm und Jakob Grimm, und Ludwig Uhland." De schrijver denkt daarbij aan Uhland's germanistische studien, aan zijne geleerde onderzoekingen omtrent meer dan één belangrijk punt der oudgermaansche mythologie; welligt ook aan zijne monografie over Walther von der Vogelweide, den middeneeuwschen minnezanger. Doch dezelfde liefde voor het duitsche volksleven van den ouden tijd, die Uhland in 1810 naar Parijs en naar de kei-

zerlijke bibliotheek met hare vele handschriften lokte [1]; in 1829 hem tot het aanvaarden van een professoraat in de vaderlandsche letteren dreef (hij studeerde oorspronkelijk in de regten, doch toonde nooit bijzondere ingenomenheid met dat vak); hem zijn leven lang met voorbeeldige vlijt en stillen hartstogt zich deed wijden aan de studie der middeneeuwsche oorkonden; dezelfde, eindelijk, die hem belang deed stellen in de politiek, in de staatkundige ontwikkeling van het groote duitsche vaderland, heeft hem reeds in zijne jeugd tot een aandachtig waarnemer van de gevoelens en zeden zijns volks gemaakt.

Het kan vreemd schijnen dat hij, bij zijne besliste sympathie voor het oudste germaansche tijdvak, zoo menige romance en ballade heeft ontleend aan den riddertijd; en even zoo, dat zijn christelijk-kerkelijke zin hem niet heeft verhinderd, gedurende meer dan eene halve eeuw, al zijne aandacht te wijden aan de heidensche of voor-christelijke periode der geschiedenis van zijn volksstam. Men doet opmerken dat deze tegenstrijdigheid bij hem enkel op de buitenzijde van zijn geest en van zijne werken ligt. Zijne ingenomenheid met het ridderwezen, zegt men ons, had middeneeuwsche veerkracht en middeneeuwsche heldedaden tot voorwerp. Zijn demokratische aanleg was met die vereering minder onvereenigbaar dan Heine meende. Van zijne christelijke gezindheid heeft hij in het sonnet *An den Unsichtbaren* een welsprekend en in het minst niet dubbelzinnig getuigenis afgelegd:

Du, den wir suchen auf so finstern Wegen,
Mit forschenden Gedanken nicht erfassen,
Du hast dein heilig Dunkel einst verlassen
Und tratest sichtbar deinem Volk entgegen.

---

[1] Niet alleen de oude duitsche, ook de oude fransche poëzie was bij die gelegenheid door hem te Parijs beoefend. — Gaston Paris, La poésie du moyen âge, 1885, bladz. 222: „En 1812, il est vrai, un poète allemand, Louis Uhland, épris du moyen âge et de la poésie populaire, étant venu à Paris, y avait lu ou même copié plusieurs de nos textes épiques les plus importants, et avait révélé au public lettré de son pays l'existence de la vieille épopée française etc."

Welch süszes Heil, dein Bild sich einzuprägen,
Die Worte deines Mundes aufzufassen!
O selig, die an deinem Mahle saszen,
O selig, der an deiner Brust gelegen!

Drum war es auch kein seltsames Gelüste,
Wenn Pilger ohne Zahl vom Lande stieszen,
Wenn Heere kämpften an der fernsten Küste:

Nur um an deinem Grabe noch zu beten
Und um in frommer Inbrunst noch zu küssen
Die heil'ge Erde, die dein Fusz betreten.

Doch, hoewel een naauwgezet sabbatvierder en avondmaalganger, Uhland was in den kerkelijken zin des woords geen christen. „Rede den Menschen in's Gewissen und predige die Unsterblichkeit", luidde eenmaal het kort begrip zijner raadgevingen aan een student in de theologie; en toen men bij eene andere gelegenheid hem van een predikant verhaalde die zich afkeurend uitgelaten had over een zangfeest in de open lucht, zeide hij: „Nun, so mag er auch die Blätter von den Bäumen reissen und Bibelsprüche daran hängen." Blijkens zijn *Auf eine Tänzerin*, was hij van kerkelijke vooroordeelen geheel vrij:

Wenn du den leichten Reigen führest,
Wenn du den Boden kaum berührest,
Hinschwebend in der Jugend Glanz;
In jedem Aug' ist dann zu lesen,
Du seiest nicht ein irdisch Wesen,
Du seiest Aether, Seele ganz.

Mir aber grauet: wenn nach oben
Du würdest plötzlich nun enthoben,
Wie wärest, Seele, du bereit? —
Wohlan! der sich auf Blumen schaukelt,
Der Schmetterling, der ewig gaukelt,
Ist Sinnbild der Unsterblichkeit.

Om kort te gaan, en gelijk hij het zoo duidelijk te verstaan heeft gegeven in zijne *Bitte:*

Ich bitt' euch, theure Sänger,
Die ihr so geistlich singt,

Führt diesen Ton nicht langer,
So fromm er euch gelingt!
Will Einer merken lassen,
Das er mit Gott es hält,
So muss er keck erfassen
Die arge, böse Welt —

hem verdroot het historisch gewordene, het eigenlijk gezegde christendom. In de dagen zijner jeugd was de poëzie zijne godsdienst, en toen hij een man geworden was bestond zijne wedergeboorte in eene verwisseling van zangster.

Ja, Schicksal! ich verstehe dich!
Mein Glück ist nicht von dieser Welt.
Es blüht im Traum der Dichtung nur.
Du sendest mir der Schmerzen viel
Und giebst für jedes Leid ein Lied:

daarmede troostte zich de jongeling. Toen naderhand de ernst der tijden hem tot een hooger leven ontwaken deed, wendde hij zich van Eros tot Themis, en noemde deze laatste zijne *Neue Muse:*

Als ich mich des Rechts beflissen
Gegen meines Herzens Drang,
Und mich halb nur losgerissen
Von dem lockenden Gesang:
Wohl dem Gotte mit der Binde
Ward noch manches Lied geweiht,
Keines jemals dir, o blinde
Göttin der Gerechtigkeit!

Andre Zeiten, andre Musen!
Und in dieser ernsten Zeit
Schüttert nichts mir so den Busen,
Weckt mich so zum Liederstreit,
Als wenn du, mit Schwert und Wage,
Themis! thronst in deiner Kraft,
Und die Völker rufst zur Klage,
Könige zur Rechenschaft.

Uit deze slotregels (de aanhef behelst eene zinspeling op 's dichters tegenzin in de studie van het regt) spreekt eene

forschheid van toon die bij Uhland tot de uitzonderingen, en nogtans niet tot de zeldzaamheden behoort. Zijne dusgenaamde vaderlandsche zangen behelzen menige gespierde strofe:

Noch ist kein Fürst so hochgefürstet,
So auserwählt kein ird'scher Mann,
Dass, wenn die Welt nach Freiheit dürstet,
Er sie mit Freiheit tränken kann;
Dass er allein in seinen Händen
Den Reichthum alles Rechtes hält,
Um an die Völker auszuspenden
So viel, so wenig ihm gefällt.

Het in deze verzen uitgedrukt denkbeeld is misschien een weinig ouderwetsch. In ónze dagen zou een dichter-patriot nuttiger kunnen toornen, dan juist tegen de autokratie en hare inbeelding. Doch de taal, waarin de verontwaardiging hier zich uitstort, is krachtig en, naar Uhland's gewoon diapason te oordeelen, merkwaardig. Veel krachtiger nog evenwel, ook om het ongemeene der gedachte, zijn deze twee strofen uit *Tell's Tod*, de ballade van den held die ongedeerd huiswaarts keerde uit den woedenden vrijheidsoorlog en, bij het redden van een zinkend knaapje, den dood vond in den stroom:

Wärst du noch jung gewesen,
Als du den Knaben fiengst,
Und wärst du dann genesen,
Wie du nun untergiengst,
Wir hätten draus geschlossen
Auf künft'ger Thaten Ruhm:
Doch schön ist *nach* dem groszen
Das schlichte Heldenthum.

Dir hat dein Ohr geklungen
Vom Lob, das man dir bot,
Doch ist zu ihm gedrungen
Ein schwacher Ruf der Noth.
Der ist ein Held der Freien,
Der wann der Sieg ihn kränzt,
Noch glüht, sich dem zu weihen,
Was frommet und nicht glänzt.

VII

Misschien ware het, ter wille van het groot aantal fraaigebouwde verzen die er in voorkomen, hier de plaats over Uhland's drama's te spreken. Doch ik zou het genoegen mijner lezers bederven, indien ik poogde na te volgen hetgeen door Gustav Liebert met smaak en oordeel verrigt is. Prof. Vischer's studie over Uhland is eene voortreffelijke kompositie; Notter's biografie een volledig en scherpzinnig boek; doch niets heeft mij zoozeer geboeid of bekoord, als de kleine herdrukte scherts van dien jeugdigen en nog vóór Uhland-zelf ten grave gedaalden criticus. Men krijgt den onbekenden jongen doode, die aan eene zoo groote mate van scherpzinnigheid zoo veel genegenheid en bewondering paarde, al voortlezend bij toeneming lief. Liebert's kritiek van Uhland's tooneelarbeid is een meesterstuk van doorzigt.

Wij volgden in onze beschouwing het voorbeeld van den vlinder. Van de eene dichterlijke bloem snelden wij naar de andere, van den hof regts naar de gaarde links. Ten einde er echter in 's lezers geest ook eene voorstelling van de eenheid in Uhland's talent ontsta, deel ik ten slotte uit de afdeeling „Balladen und Romanzen" een drietal stukjes mede die mij toeschijnen een juisten maatstaf aan de hand te doen, niet van hetgeen deze dichter altijd en overal, maar van hetgeen hij geleverd heeft in de dagen zijner kracht en in uren van onvervalschte bezieling.

Der gute Kamerad is eene volksromance, een greep uit het soldateleven, een tafereel van het slagveld. Goedsmoeds gaat de vriend ten strijde met den vriend; de trommel dreunt, de kogel snort, het noodlot viert zijne nukken. De een wordt genomen, de ander gelaten. In het gedrang van den vernielenden slag schiet er zelfs geen tijd over voor een handdruk, ten afscheid aan den zieltogende:

Ich hatt' einen Kameraden,
Einen bessern findst du nit.
Die Trommel schlug zum Streite,
Er ging an meiner Seite
In gleichem Schritt und Tritt.

Eine Kugel kam geflogen,
Gilt's mir oder gilt es dir?
Ihn hat er weggerissen,
Er liegt mir vor den Füszen,
Als wär's ein Stück von mir.

Will mir die Hand noch reichen,
Derweil ich eben lad'.
Kann dir die Hand nicht geben,
Bleib du im ew'gem Leben,
Mein guter Kamerad!

Bertran de Born, de in ketenen geklonken ridder van Autafort, is de type der poëzie; van haar die, ten spijt des vaders, het hart der zoonen doet ontvlammen en het gemoed der dochters vertedert. Boeten zal hij, zegt de beroofde koning die Bertran's slot verwoestte, boeten voor zijne zelfgenoegzaamheid; voor zijn overmoedig beweren omtrent de helft van zijn geest; voor de onheilen, door zijn hoogmoed gesticht. Doch weldra zwicht ook de koning zelf voor de taal van den fieren zanger, en in den persoon van den eerlang ontboeiden Bertran viert de poëzie hare hoogste zegepraal:

Droben auf dem schroffen Steine
Raucht in Trümmern Autafort,
Und der Burgherr steht gefesselt
Vor des Königs Zelte dort:
„Kamst du, der mit Schwert und Liedern
Aufruhr trug von Ort zu Ort,
Der die Kinder aufgewiegelt
Gegen ihres Vaters Wort?

„Steht vor mir, der sich gerühmet
In vermessner Prahlerei:
Dass ihm nie mehr als die Hälfte
Seines Geistes nöthig sei?
Nun der halbe dich nicht rettet,
Ruf' den ganzen doch herbei,
Dass er neu dein Schloss dir baue,
Deine Ketten brech' entzwei!" —

„Wie du sagst, mein Herr und König!
Steht vor dir Bertran de Born,
Der mit einem Lied entflammte
Perigord und Ventadorn;
Der dem mächtigen Gebieter
Stets im Auge war ein Dorn;
Dem zu Liebe Königskinder
Trugen ihres Vaters Zorn.

„Deine Tochter sasz im Saale,
Festlich, eines Herzogs Braut,
Und da sang vor ihr mein Bote,
Dem ein Lied ich anvertraut,
Sang, was einst ihr Stolz gewesen,
Ihres Dichters Sehnsuchtlaut,
Bis ihr leuchtend Brautgeschmeide
Ganz von Thränen war bethaut.

„Aus des Oelbaums Schlummerschatten
Fuhr dein bester Sohn empor,
Als mit zorn'ger Schlachtgesängen
Ich bestürmen liess sein Ohr.
Schnell war ihm das Rosz gegürtet
Und ich trug das Banner vor,
Jenem Todespfeil entgegen,
Der ihn traf vor Montforts Thor.

„Blutend lag er mir im Arme;
Nicht der Scharfe, kalte Stahl —
Dass er sterb' in deinem Fluche,
Das war seines Sterbens Qual.
Strecken wollt' er dir die Rechte
Ueber Meer, Gebirg und Thal, —
Als er deine nicht erreichet,
Drückt' er meine noch einmal.

„Da, wie Autafort dort oben,
Ward gebrochen meine Kraft;
Nicht die ganze, nicht die halbe
Blieb mir, Saite nicht, noch Schaft.
Leicht hast du den Arm gebunden,
Seit der Geist mir liegt in Haft;
Nur zu einem Trauerliede
Hatt' er sich noch aufgerafft." —

Und der König senkt die Stirne:
„Meinen Sohn hast du verführt,
Hast der Tochter Herz verzaubert,
Hast auch meines nun gerührt.
Nimm die Hand, du Freund des Todten!
Die, verzeihend, ihm gebührt.
Weg die Fesseln! Deines Geistes
Hab' ich einen Hauch verspürrt."

Die verlorene Kirche, het eerst verschenen in een jaarboekje voor 1813, toen de jonge dichter nog een afzonderlijk uitgever vinden moest en reeds driemalen het hoofd gestooten had, is symboliek. Het zijn de onder een aanschouwelijk beeld gebragte gewaarwordingen van een eenzaam wandelaar. Hij baant zich een weg door het woud; door het gebladerte schemert de top van een zonnigen heuvel; het geluid der vesperklok dringt tot hem door. Die toonen verkeeren hem in hemelsch harpgezang; het geboomte bekomt den vorm eener galerij van zuilen; boven zijn hoofd welft zich het dak eener kathedraal. Daarmede is de transfiguratie voltooid, en de sage van het in het niet verzonken kerkgebouw geboren:

Man höret oft im fernen Wald
Von oben her ein dumpfes Läuten,
Doch Niemand weisz, von wann es hallt,
Und kaum die Sage kann es deuten.
Von der verlornen Kirche soll
Der Klang ertönen mit den Winden;
Einst war der Pfad von Wallern voll,
Nun weisz ihn keiner mehr zu finden.

Jüngst ging ich in dem Walde weit,
Wo kein betretner Steig sich dehnet,
Aus der Verderbnisz dieser Zeit
Hatt' ich zu Gott mich hingesehnet.
Wo in der Wildniss Alles schwieg,
Vernam ich das Geläute wieder,
Je höher meine Sehnsucht stieg,
Je näher, voller klang es nieder.

Mein Geist war so in sich gekehrt,
Mein Sinn vom Klange hingenommen,

Dass mir es immer unerklärt,
Wie ich so hoch hinauf gekommen.
Mir schien es mehr denn hundert Jahr',
Dass ich so hingeträumet hätte;
Als über Nebeln, sonnenklar,
Sich öffnet' eine freie Stätte.

Der Himmel war so dunkelblau,
Die Sonne war so voll und glühend,
Und eines Münsters stolzer Bau
Stand in dem goldnen Lichte blühend.
Mir dünkten helle Wolken ihn,
Gleich Fittigen, emporzuheben,
Und seines Thurmes Spitze schien
Im sel'gen Himmel zu verschweben.

Der Glocke wonnervoller Klang
Ertönte schütternd in dem Thurme,
Doch zog nicht Menschenhand den Strang,
Sie ward bewegt von heil'gem Sturme.
Mir war's, derselbe Sturm und Strom
Hätt' an mein klopfend Herz geschlagen;
So trat ich in den hohen Dom
Mit schwankem Schritt und freud'gem Zagen.

Wie mir in jenen Hallen war,
Das kann ich nicht mit Worten schildern.
Die Fenster glühten dunkelklar
Mit aller Märt'rer frommen Bildern;
Dann sah ich, wundersam erhellt,
Das Bild zum Leben sich erweitern,
Ich sah hinaus in eine Welt
Von heil'gen Frauen, Gottesstreitern.

Ich kniete nieder am Altar,
Von Lieb' und Andacht ganz durchstrahlet.
Hoch oben an der Decke war
Des Himmels Glorie gemalet:
Doch als ich wieder sah empor,
Da war gesprengt der Kuppel Bogen,
Geöffnet war des Himmels Thor
Und jede Hülle weggezogen.

Was ich für Herrlichkeit geschaut
Mit still anbetendem Erstaunen,
Was ich gehört für sel'gen Laut,
Als Orgel mehr und als Posaunen:
Das steht nicht in der Worte Macht;
Doch wer darnach sich treulich sehnet,
Der nehme des Geläutes Acht,
Das in dem Walde dumpf ertönet!

VIII

Beproeven wij, na dit alles, ons een oordeel te vormen over Uhland als dichter; over den omvang en het gehalte van zijn talent; dan komt ons uitnemend te stade hetgeen hij zelf eenmaal, naar aanleiding der door hem uitgegeven gedichten van Hölderlin, omtrent dezen gezegd heeft: „Groote dichters stellen zich niet tevreden met de eigenlijk gezegde stof der poëzie; ook andere stoffen, die niet regtstreeks tot het gebied der dichtkunst behooren, ook de wijsbegeerte, de geschiedenis, de natuurwetenschappen, nemen zij in hun gezigtskring op. Daardoor boeijen en heerschen zij, gelijk het geval is met Schiller en Gœthe. Doch er zijn ook dichters, middelsoort-dichters zou ik ze wenschen te noemen, die elke aan de poëzie niet regtstreeks verwante stof onaangeroerd laten liggen, die daardoor minder rijk en veelzijdig zijn, doch bij wie daarentegen het waar en innigst wezen der poëzie meer onverdeeld voorhanden is dan bij de bedoelden van den eersten rang. Hölderlin maakt op mij den indruk van zulk een tusschendichter."

Wij voegen er bij: een soortgelijken indruk maakt Uhland zijnerzijds op ons, en wat hij van de groote dichters zegt is onjuist. „Niet daardoor boeijen en heerschen dezen, dat zij, „gelijk Uhland zich uitdrukt, stoffen die aan de poëzie vreemd „zijn, wijsbegeerte, geschiedenis, natuurwetenschappen, binnen „hun gezigteinder toelaten; maar dat zij het vermogen bezit„ten de door hen uit wijsbegeerte, geschiedenis en natuur„wetenschappen geputte stof, in hunne poëzie op te nemen; dat „hun dichterlijk orgaan tevens is een wereld-orgaan. Uhland's „dichtkunst was dit niet, doch zijne ziel was er voor gescha„pen; en instinktmatig streefde hij er naar, de dichterlijke

„pennen derwaarts uit te slaan. Gelijk Gœthe meer dan één „van Byron's gedichten eene bedekte parlementaire redevoering „noemde, evenzoo zou menige redevoering van Uhland, uitgesproken in het Duitsch Parlement, omgekeerd kunnen „bestempeld worden met den naam van dichterlijke kiem, in „den redenaar zoekend naar eene aan haar evenredige dichtkracht. „Het manhaftige, zonder hetwelk geen grootsche scheppingen „tot stand komen, lag meer in zijn gemoed dan in zijn dich-„terlijk vermogen" [1].

Wel is waar heeft Uhland, door zijn gebrek aan zeggingskracht en door zijn betrekkelijk onvermogen tot improviseren, als parlementair redenaar nooit of bijna nooit een regtstreekschen invloed uitgeoefend; doch gelijk zijne houding in het Frankforter en daarna Stuttgarter Parlement, van het begin tot het einde den man van karakter geopenbaard, en in de oogen van geheel het vrijzinnig Duitschland hem als met een aureool gekroond heeft, zoo ontmoet men ook telkens in zijne politieke redevoeringen de onmiskenbare sporen van zijn dichterlijken geest. „Wir wollen", riep hij eenmaal in naam der linkerzijde uit, toen er spraak was van het opdragen der keizerskroon aan Pruisen met voorbijgaan van Oostenrijk, „wir wollen, meine Herrn, einen Dombau. Wenn unsere alten Meister ihre riesenhaften Münster aufführten, der Vollendung des kühnen Werkes ungewiss, so bauten sie den einen Thurm, und für den anderen legten sie den Sockel. Der Thurm Preussen ragt hoch auf, wahren wir die Stelle für den Thurm Oesterreich!" Van hem is ook het vermaarde woord, in 1849 te Frankfort gesproken: „Glauben Sie, es wird kein Haupt über

---

[1] Woorden van Friedrich Notter, die voorts de perken van Uhland's dichterlijk genie aldus aangeeft: „Den eigentlichen Heroen der Poesie kann Uhland auch wohl als Kunstdichter nicht beigezählt werden, denn der Erzeugnisse, durch welche an sich er auf diesen Namen ein allerdings gegründetes Anrecht hätte, ist eine zu geringe Zahl. Er hat ganz Vortreffliches, ja Einziges gegeben, aber dessen doch nur Weniges. Besonders fehlte ihm zu jenen Heroenthum die eigentlich welttiefe Grundlage des darstellenden Vermögens, durch welche sich die dichterische Gewalt über das Gemüth mächtiger kundgegeben haben und eine gewisse, sich leise fühlbar machende Eintönigkeit vermieden worden sein würde." — Dit oordeel van den persoonlijken vriend en onpartijdigen vereerder zal ongetwijfeld door het nageslacht beaamd worden.

Deutschland leuchten, das nicht mit einem vollen Tropfen demokratischen Oeles gesalbet ist!"

Uhland's maatschappelijke rang, zijne levenswijs, zijne bezigheden, ook zijn uitwendig voorkomen, voegden beter bij zijn karakter als puriteinsch patriot, en pleitbezorger der volksregten, dan bij zijn dichterlijk pontifikaat. Argelooze vreemdelingen, die hem in zijne laatste levensjaren op eene wandeling in de omstreken van Tübingen ontmoetten, liepen gevaar hem in hunne onwetendheid voor een kostganger van het stedelijk oude-manhuis aan te zien; en het is hem meer dan eens in zijn leven overkomen dat zelfs tijdgenooten, die tegelijk met hem te Tübingen gestudeerd, doch hem toen niet opgemerkt hadden, in later jaren, op het vernemen van zijn naam aan badplaatsen of in logementen, eerst toeschoten, doch weldra pligtplegend achterwaarts traden en tot hem zeiden: „Neem mij niet kwalijk, mijnheer, ik dacht dat u de *dichter* Uhland waart."

Dit zijn onbezield uitzigt was ook oorzaak dat een fransch officier, in wiens gezelschap hij in 1810 van Straatsburg naar Parijs reed, hem hield voor een eerzaam duitsch handwerksgezel, reizend voor zijn ambacht. Bij eene andere gelegenheid werd hij door een medereiziger en frenoloog, die zijn schedel onderzocht had, tot het geslacht der horlogemakers gerekend. Toen hij eenmaal als grijsaard, niet ver van zijne woonplaats, met aandacht stond te kijken naar het bouwen van een papiermolen, vroeg hem een oud wurtemburgsch vrouwtje, die zijne belangstelling niet anders wist te verklaren, of hij ook zelf papiermaker was? „Neen", zeide hij, want al zulke misvattingen waren voor hem eene bron van stil genoegen, „papier maken doe ik niet; ik maak het alleen zoek."

Doch gelijk ik reeds te kennen gaf, en voor zoover het mogelijk is te oordeelen naar portretten: uit zijn breed en hooggewelfd voorhoofd met de bloote slapen, zijn diepliggend lichtblaauw oog, den stroeven trek om zijn mond, de smalle beenige onderkaak, de hooge en knokkige gestalte, sprak, veeleer dan de geestdrift van een harpenaar, de stalen vlijt van een geleerde en het koperen hart van een republikein.

Naast die van zijn ouden vriend en landsman, den mededichter Justinus Kerner gelegd, vormt de beeldtenis van Uhland

daarmede een sprekend kontrast. Aan Kerner is alles fantastisch, alles (wat men noemt) geniaal; aan Uhland alles dor en gestreng. Van hem, verklaren zijne levensbeschrijvers, gold juist het tegenovergestelde van hetgeen eene talentvolle vrouw eenmaal van Schiller zeide: „Hij gelijkt iemand uit éene andere wereld.”

Toch is deze zelfde Uhland, die er zoo in alle opzigten uitzag als een gewoon mensch, en wiens zwijgen bovendien onder zijne vrienden tot een spreekwoord geworden was (Varnhagen, die hem van zijne jeugd af gekend heeft, noemt hem in zijne gedenkschriften „den hartnäckigen Schweiger”), niet slechts geweest de duitsche minstreel der 19de eeuw, de volksdichter naar het hart van jong en oud, in alle oorden van het groote duitsche vaderland, maar ook, als staatkundig persoon, een der populairste typen van het nieuwere germanen-geslacht.

Doch eindigen wij met den dichter, niet met den man der politiek. Uit zijne kinderjaren wordt ons verhaald, — hij was toen een knaap van tien of twaalf, — dat eenmaal zijn hart getroffen werd door een groot verdriet, en het zich tevens vatbaar toonde voor eene daaraan evenredige deernis met het lijden van anderen. Zijn vijf- of zesjarig nichtje, wier ouders in hetzelfde huis woonden als de zijne, was ondeugend geweest; en men had haar aan het einde van een gang, tot hare straf, opgesloten in zeker hok dat 's winters tot stookplaats diende. Het arme kind was radeloos en schreeuwde moord. Ons neefje, wien dit door de ziel sneed, liep naar boven, twee verdiepingen hoog, waar, in den schoorsteen eener zolderkamer, — denzelfden waarmede het stookhok beneden gemeenschap had, — zich een luik bevond. Elke andere gelegenheid missend om zich met zijne jeugdige vriendin in betrekking te stellen en haar te troosten van hare smart, bediende hij zich van dezen spreekhoren, en vertelde haar fraaije geschiedenisjes; met het verblijdend gevolg dat de tranen allengs ophielden te stroomen, de snikken wegstierven, en de zwarte gevangenis aan den voet van den schoorsteen ten laatste ophield eene ijzingwekkende verblijfplaats te zijn.

Leest gij uit dit kinderlijk verhaal de schoone roeping van den dichter niet? Dichters zijn goede geniussen die aan het

gekweld menschdom, uit de hooge vertrekken der poëzie, van eene blijde en bloeijende wonderwereld verhalen. Zulk een vriendelijk trooster is voor Duitschland ook Uhland geweest, en door nog menig duitsch geslacht na dezen zal hij deswege herdacht èn gezegend worden.

1863.

Met hetgeen op bladz. 52 over het ondichterlijke van sommige regtstreeksche uitboezemingen gezegd wordt, vergelijke men de woorden van Uhland zelf, aangehaald door Dr. Wolff in den *Gids* van Januarij 1878, bladz. 160: „Het komt mij menigmaal voor, dat veel van hetgeen ik „vroeger voor poëzie hield, in het geheel geen poëzie is. Een onderwerp „te beschouwen en te beredeneren, eigen gevoel in woorden te brengen, is „mijns inziens de regte poëzie niet. Een dichter moet iets maken, iets „scheppen, iets nieuws te voorschijn brengen, niet enkel over de zaken „zijne gedachten laten gaan."

Het bladz. 54 door mij bedoeld sonnet: *Die zwo Jungfrauen*, is een van Uhland's volmaaktste. Tot besluit moge het hier eene plaats vinden:

Zwo Jungfraun sah ich auf dem Hügel droben,
Gleich lieblich von Gesicht, von zartem Baue;
Sie blickten in die abendlichen Gaue,
Sie saszen traut und schwesterlich verwoben.

Die Eine hielt den rechten Arm erhoben,
Hindeutend auf Gebirg und Strom and Aue;
Die Andre hielt, damit sie besser schaue,
Die linke Hand der Sonne vorgeschoben.

Kein Wunder, dasz Verlangen mich bestrickte,
Und dasz in mir der süsze Wunsch erglühte:
O säsz' ich doch an Einer Platz von Beiden!

Doch wie ich länger nach den Trauten blickte,
Gedacht' ich im besänftigten Gemüthe:
Nein! wahrlich, Sünde wär' es, sie zu scheiden!

Ik wenschte dat onze jonge nederlandsche sonnetdichters, bij hunne kunst, aan deze natuur en deze waarheid een voorbeeld wilden nemen.

1882.

SAINTE-BEUVE.

Nouveaux Lundis, par C. A. Sainte-Beuve. Tome 1er. Paris 1863. — Conversations de Gœthe, recueillies par Eckermann, avec une introduction par M. Sainte-Beuve. Paris 1863.

I

Edmond Scherer zegt van Sainte-Beuve: „Il reproduit quelque chose de l'infinie variété, comme aussi de l'imperturbable sangfroid de la nature." En elders: „Il a quelque chose de l'indifférence, j'allais dire de l'immoralité de la nature elle-même." Dit laatste, naar men bespeurt, wordt er slechts schoorvoetend en in den vorm eener gissing bijgevoegd. Sainte-Beuve toch staat overigens bij Scherer zeer hoog, en de algemeene strekking van diens tweeledige studie over hem, in den bundel *Études critiques sur la littérature contemporaine*, is veel meer die eener openbare hulde, dan van eene boetpredikatie.

Al of niet gelijkvormig aan die der ons omringende natuur, waarover nader, Sainte-Beuve's veelzijdigheid is inderdaad zoo ongemeen dat het niet mogelijk is, binnen de grenzen van eenige bladzijden, den geheelen arbeid van dezen auteur te omvatten. Daarom laat ik niet slechts den historieschrijver rusten, nevens den dichter, maar bepaal mij bovendien, in den kring van Sainte-Beuve's kritieken, tot één deeltje der *Lundis*: het zestiende; tevens het eerste eener nieuwe reeks. Wel is hij

daarin, minder dan in de vijftien vorige, de ridder der fransche letteren van de 17de en de 18de eeuw, doch voor de kenschetsing van zijn persoon en zijn talent is de leiddraad voor ditmaal voldoende.

II

Welke mag de reden zijn dat Sainte-Beuve, ergens in deze *Nouveaux Lundis*, met zoo groote ingenomenheid spreekt over Lodewijk den XIVde? Men zie zijne aankondiging der geschiedenis van Louvois, door Camille Rousset.

Ongetwijfeld gehoorzaamt hij ook hier in de eerste plaats aan zijn gevoel van billijkheid. Want hij is de billijkheid zelf, en zijne zorg in het afwegen van zijn oordeel, over nog levende tijd- en ambtgenooten, is niet grooter dan wanneer het personen geldt wier daden en schriften reeds sedert geruimen tijd tot het verleden behooren. Beweert de heer Rousset, die in zijne beoordeeling van Lodewijk den XIVde overigens objektiever is en zich minder door republikeinschen hartstogt laat medeslepen dan bijvoorbeeld Michelet, beweert hij dat de koning onderhevig was aan *des éruptions de vanité;* laat hij hem eene enkele maal zich vertoonen *dans un embarras qui touche au comique;* zijn er plaatsen waar hij openlijk den draak met hem steekt, of volhoudt dat 's konings voorname bezigheid bestond in het onderteekenen der stukken die hem door zijne ministers voorgelegd werden en wier volle strekking hij niet altoos begreep, — dan komt Sainte-Beuve daar tegen op. Al geeft hij desnoods toe dat Lodewijk niet buitengewoon ervaren was in het lezen van drukwerk (handschriften met kapitale letters las de koning het vlotst,) hij is het tevens met Gœthe eens dat deze vorst een geboren souverein was, de koninklijkste koning die ooit den hermelijnen mantel droeg of den gouden scepter zwaaide.

Wanneer Frederik de Groote, te Potsdam of op Sans-Souci, zat te praten aan een vrolijk souper, en het gesprek bijwijlen eene onvorstelijke, overdreven gemeenzame wending nam, dan plag hij te zeggen: *Silence, messieurs! je crois que j'entends venir le roi!*

Lodewijk de XIVde, zegt Sainte-Beuve, behoefde aldus niet te spreken. Nooit hoorde hij den koning naderen, want hij was en bleef het altijd en overal.

Had Katharina van Rusland met Diderot of Grimm een deel van haar ochtend verbeuzeld, dan stond zij op en zeide, met zinspeling op de haar wachtende staatszaken: *Maintenant il faut songer au gagne-pain.*

Nimmer zou dit laatste woord, hoe aardig te pas gebragt, volgens Sainte-Beuve Lodewijk den XIVde ontsnapt zijn. Zelfs niet schertsend zou hij ooit, op dezen toon, gesproken hebben over hetgeen hij als den gewigtigsten en heiligsten zijner pligten beschouwde. „Een koning, ik bedoel iemand die in de wieg gelegd werd om koning te zijn; iemand die zich vervaardigd gevoelt uit de stof waarvan men koningen snijdt, hetzij hij overigens steune op het oude denkbeeld van het goddelijk regt, of zijne kracht ontleent aan het gevoel eener hooge zending, moet, gelijk Lodewijk XIV dit was, toegerust zijn met een edel zelfvertrouwen.”

III

Doch, vrucht van onafhankelijk onderzoek, geheel deze opvatting van den persoon van Lodewijk is tevens eene zijdelingsche apologie. Sainte-Beuve heeft in het nieuwere Frankrijk zich openlijk geschaard aan de zijde van Napoleon III; en bedrieg ik mij niet, dan is zijne hulde aan Lodewijk XIV een der vormen waaronder hij het publiek rekenschap geeft van zijne ingenomenheid met het tweede Keizerrijk.

Men kent uit het *Journal des Débats* den voortreffelijken Prévost-Paradol [1]. Men kent evenzeer Paradol's staatkundige gevoelens. Hij is de ideale orleanist, de bezielde pleitbezorger van den parlementairen regeringsvorm, de held der konstitutionele vrijheden, de geestigste onder de publicisten der antinapoleontische groep. In ons vaderland, waar het niet zoozeer hapert aan vrijheid als aan lieden die haar weten te gebruiken, zou Prévost-Paradol misschien geen gelegenheid

[1] Toen nog in de oppositie, gelijk tot kort vóór zijn dood.

vinden zijne krachten te ontwikkelen. In Frankrijk heeft hij de handen vol. Er moet daar opgeroeid worden tegen den keizerlijken stroom; weerstand geboden aan de bureaukratie; gevochten om eene bete vrijheidsbrood.

Sainte-Beuve heeft voor dit streven van den talentvollen orleanist geen sympathie. De ijveraar in Paradol doet schade, volgens hem, aan den staatsman. Prévost-Paradol is een apostel der vrijheid, dit erkent hij; doch in de staatkunde komt geen apostelschap, geen *credo* te pas. Een staatkundig *credo* is als een *credo* in de medicijnen. Heb beginselen; doch zorg dat uwe beginselen vatbaar zijn gewijzigd te worden door de praktijk. Hoe oud zijt gij? Men is op zijn twintigste jaar, zelfs op zijn dertigste, als een half ingelicht of niet meer dan half onbevooroordeeld gezworene die bij zijne uitspraken te rade gaat met hartstogten en theorien. Heeft men daarentegen de vijftig achter den rug, dan gelijkt men evenzeer een gezworene; doch een vrij wel ontgoochelden, een slechts te goed ingelichten, en men laat zijne theorien van weleer zwichten voor de evidentie en voor het alvermogen der gebeurtenissen. Ware hij wijs, ware hij praktisch, kende hij waarlijk zijn land en zijn tijd, dan zou de heer Prévost-Paradol, en het geheele jonge en talentvolle Frankrijk met hem, zich aansluiten bij het tweede Keizerrijk. „Het is niet voor de oogen van Caesar thans, maar voor die der verstokte en ongezeglijke Pompeïanen, dat men met den dichter der oudheid het beeld behoorde te doen opdagen van het schreijend vaderland. Doch wat behoef ik van Caesar te gewagen? Mijn geduld is ten einde, en het verdriet mij langer voor den tegenstander op zijde te treden, en te redeneren als ploegde ik met een anders kalf. Laat men wel regt wedervaren aan de oorspronkelijkheid, aan het zuiver modern karakter, van dit nieuwe keizerrijk, dat met de vrijheid geenszins gebroken heeft, dat in het bezit is van den roem, en dat reeds zijne schakels hecht in de doorluchtige keten der traditie? Voor jonge schrandere hoofden, en (op mijne beurt durf ik het zeggen) voor warm kloppende harten; voor dezulken die, met terzijdestelling van bijkomstigheden, en met opoffering van pasklare begrippen, den tijd, waarin zij leven, zouden weten op te vatten

gelijk hij is, hem zouden weten aan te nemen en in al zijn rijkdom bestuderen, welk eene rol! Welk eene taak — op het gebied van staatkunde, van ekonomie, van volkswelvaart, de toekomst te doorgronden en voor te bereiden, gelijk die mogelijk is en ten huidigen dage voor Frankrijk openligt, onder het bestuur van een Hoofd dat *de magt van Lodewijk den XIVde* in handen heeft, en de demokratische beginselen der fransche omwenteling van '89 met zich omdraagt in het hart! Want die beginselen zijn de zijne, en met hen staat en valt zijn geslacht."

IV

Erger dan aan Gœthe, wien men te last legt dat hij, terwijl in 1813 het vaderlandsch kanon op het slagveld van Leipzig dreunde, zich onledig hield met de studie van het chineesch: veel erger is Sainte-Beuve wedervaren. Men heeft hem een staatkundigen windwijzer genoemd, een politieken renegaat, een man zonder karakter: en zelfs hebben, om zijne napoleontische sympathien, de parijsche studenten hem in de kollegiekamer dubbelzinnig-versche eijeren naar het hoofd geworpen; of indien niet zulke eijeren, dan toch onrijpe appelen.

Doch zal ik het bekennen? mijne hoogachting voor lieden, jong of bedaagd, wier redenen in soortgelijke projektielen bestaan, daalt met den dag. Wie kan gelooven dat het regt of de waarheid aan de zijde der onbeschoftheid gevonden worden? Zij zijn niet velen in getal, onder onze tijdgenooten, die, als Sainte-Beuve, in eene zoo breede rij geschriften, waarin met zoo groote vrijmoedigheid gesproken wordt over zoo vele zaken en zoo vele personen, aan het publiek een blik hebben gegund in zoo vele schuilhoeken van hun hart. Een onbevooroordeeld regter kan omtrent hem, veel gemakkelijker dan omtrent de meesten, uitspraak doen. Ik voor mij houd het er voor dat weinig karakters in onze dagen de vuurproef der publiciteit met zoo loffelijk gevolg hebben doorgestaan, als dat van Sainte-Beuve.

Had men zich te houden aan het platte spraakgebruik, en beteekende een man van karakter iemand die zijn leven lang

in het staatkundige trouw blijft aan dezelfde meeningen, Guizot's voorbeeld zou ons leeren dat het middel om van elke onstandvastigheid te dien aanzien genezen te worden, somtijds erger is dan de kwaal. Karakterloosheid kan met reden te last worden gelegd aan hen die niets vertegenwoordigen; wier leven het grasveld gelijkt, waar nu de zonnestralen op spelemeijen, dan de schaduwen der zomerwolken overheenglippen. Waar ter plaatse men Sainte-Beuve's werken opensla, overal vindt men denzelfden man terug, denzelfden geest. En nu gaat het toch inderdaad niet aan, tot iemand te zeggen: gij zijt een type, altijd en overal zijt gij uzelf, tot in uwe gebreken blijft gij u getrouw; doch, hoewel wij genoodzaakt zijn te erkennen dat gij tot hiertoe uwe goede hoedanigheden nooit verloochendet, het is nogtans jammer dat gij niet meer karakter hebt.

V

Hanc tuemur, zeiden onze vaderen; en zij zeiden wél. Maar, verloopt het getij, dan moet men de bakens verzetten. Een helm zou in den tegenwoordigen tijd onzen schedel beter beschermen, dan de frygische baret onzer oude munt. Zonder veerkracht is vrijheid een dood kapitaal. Wanneer zij zich niet bewust is van hetgeen er aan levenskracht sluimert in haar boezem; zij geen besef heeft van hetgeen zij zou kunnen vermogen, en evenwel niet vermag, — dan kan eene natie, ook bij het genot der vrijzinnigste instellingen, langzaam uitteren en omkomen.

Frankrijk, het Frankrijk der Julijregering, zoo veel vrijer dan dat van het tweede Keizerrijk, heeft aan die vrijheid niet veel eer belcefd. *Je vous dis, mon cher monsieur Guizot, que mes enfants n'auront pas de pain:* aan deze huisbakken bezorgdheid van hun vader hebben de prins van Joinville en de hertog van Aumale hunne ballingschap, heeft Frankrijk de herinnering der revolutie van Februarij '48 te danken. De koning die van zijne ministers zeide: *Ils ont beau faire, ils ne m'empêcheront pas de mener mon fiacre*, geleek te zeer op een huurkoetsier, om met goed gevolg over het moderne Frankrijk te

kunnen heerschen. De tijd zal moeten leeren of Napoleon III er werkelijk in geslaagd is de zoonen van Bayard weder op te heffen uit hunne vernedering; doch voorshands zal men wel willen toestemmen dat Frankrijk, onder zijn bestuur, zich op verrassende wijze naar alle zijden ontwikkeld heeft.

„Hij zal mij antwoorden," zegt Sainte-Beuve, na te hebben aangetoond dat Prévost-Paradol en de zijnen, indien zij met hem het tweede Keizerrijk omhelsden, niets verliezen en veel winnen zouden, „hij zal mij antwoorden dat hier geen spraak is van hetgeen voegt, maar van beginselen; van heilige en belangelooze liefde voor de vrijheid; van menschelijke waardigheid. Ik weet dit standpunt te eerbiedigen, maar denk er het mijne van. Opregte en warme overtuigingen, ik ontken niet dat ze bestaan; doch tevens is het mij eene behoefte ze te verklaren; en ik beweer dat, op den bodem dier overtuigingen, altoos iets aangetroffen wordt hetwelk eindigt met zich te schikken naar onze aangeboren gaven, naar onze roeping, naar onze wenschen. Is er een regeringstelsel waaronder de vermogens van onzen geest zich in alle rigtingen kunnen ontplooijen; een zooveel te meer waaronder die vermogens hoogtijd mogen vieren; dan zijn wij ook geneigd dat stelsel wettiger te noemen dan andere; alleen wettig, misschien. Te vaak heb ik het tot mijzelf gezegd, dan dat ik het regt niet hebben zou het anderen toe te roepen: Zorgen wij dat ons oordeel niet omgekocht worde door de schoonschijnendste gedaante der eigenbaat: het profijt van onzen persoonlijken aanleg!"

Dit is voorwaar geen onedele polemiek. Hare positieve keerzijde (wie zich bewust is van hetgeen hij zelf gelooft en wil, bepaalt zich niet tot afweren en teregtwijzen) wordt ontwikkeld in eene aankondiging van de verspreide staatkundige geschriften van Benjamin Constant, bijeenverzameld en uitgegeven door den hoogleeraar Laboulaye. „De heer Laboulaye," luidt de karakteristiek van ook weder dezen orleanist en warmen parlementairen regeringsman, „is in den gunstigen zin van het woord een man van de amerikaansche school. Hij is in opregtheid overtuigd dat vrijheid in alles, het stelsel van laten gaan en begaan en doorgaan, eene nuttige en weldadige zaak

is; dat op het gebied van godsdienst, onderwijs, drukpers, handel en nijverheid, op allerlei terrein, de meest volkomen vrijheid ten slotte de verblijdendste uitkomsten leveren zou, en het kwade opgewogen worden door het goede. Dit geldt, meent hij, te allen tijde en bij alle beschaafde natien. Bij dit stelsel wordt uitgegaan van eene groote mate van vertrouwen in de menschelijke natuur. Om enkel van het godsdienstige te gewagen: de heer Laboulaye schijnt er niet aan te twijfelen of, indien aan alle kerkgenootschappen, aan alle sekten van vroeger of later dagteekening, onbeperkte vrijheid van vereeniging en van propaganda toegekend werd, dan zou het evangelisch en edel spiritualistisch christendom van Channing, van Vinet, van Tocqueville, ten laatste de overwinning behalen en zich vestigen. Desgelijks, naar evenredigheid, met alle andere uitingen van het menschelijk streven. Het goede zou overal bovendrijven, niet slechts op den langen weg, maar schier onmiddellijk. Dit stelsel is in allen deele de tegenvoeter van dat van den Staat. Wij zijn oude bekenden, dat stelsel en ik; zelfs in zijne uiterste gevolgtrekkingen is het voor mij geen vreemdeling. In de oogen van mannen als Daunou, als Tracy, was elke regering een *kwaad;* derhalve, opdat aan de zamenleving zoo min mogelijk schade berokkend wierd, moest het regerend element herleid tot een minimum; moest het beginsel van decentralisatie, van magtsverdeeling, zoo ver mogelijk en zoo vaak mogelijk doorgedreven; moesten er tegen het regerend personeel alom slagboomen en hinderpalen opgerigt. Ik beoordeel niet; ik doe alleen verslag. Kwame diskussie hier te pas, er zou met de stukken behooren aangetoond te worden dat de mensch *niet* zulk een bij uitnemendheid redelijk wezen is; de maatschappij *niet* zulk eene natuurlijke zaak, zulk een eenvoudig zamenstel, waarin noodwendig alles van zelf gaat; dat die maatschappij een veel kunstmatiger gewrocht is dan sommige goedgeloovige publicisten gereedelijk aannemen; en hetgeen met zoo groote moeite in elkander gezet en tot stand gebragt werd, vast ook niet zoo gemakkelijk te onderhouden is; alsof men, om alle dingen ten beste te doen keeren en op het wenschelijkst te doen uitkomen, slechts aan alle leden eener natie de vrijheid zou

behoeven te laten, alles te zeggen en alles te doen wat zij voor het beste houden. In één woord, en zonder de verdiensten van welke der voorhanden staatsinrigtingen van onderscheiden aard het zij, in het minst te verkleinen, ik geloof aan het bestaan van regeringsmannen, van regeringsgenieën. Te midden van de rijke verscheidenheid der menschelijke roepingen en der menschelijke gaven, staat déze gaaf in mijne schatting boven aan."

VI

Over vijfentwintig jaren, — wanneer de gebeurtenissen antwoord zullen gegeven hebben op sommige thans nog onopgeloste en nog onoplosbare vragen, — zal er bij het beoordeelen van Sainte-Beuve's persoon niet zoo uitvoerig behoeven gesproken te worden over hetgeen hier door mij aangeroerd werd. Waarschijnlijk zal de tijd-zelf hem dan voor goed hetzij wederlegd, hetzij geregtvaardigd hebben. Doch uit zijne staatkundige meeningen leert men Sainte-Beuve nog slechts voor een gering deel en van ter zijde kennen. Gelijk reeds voor jaren uit zijne geschiedenis van Port-Royal, daarna uit zijne monografie over Chateaubriand gebleken is, is het inzonderheid de kritiek en waardering van het godsdienstig leven, waardoor hij van alle andere wereldsche of onkerkelijke fransche critici van zijn tijd en uit zijne school zich kenmerkend onderscheidt.

Zoek ik in de *Nouveaux Lundis* naar een en ander daaromtrent, dan treft mij in de eerste plaats, — in eene aankondiging van het leven van Merlin van Thionville, den Conventioneel geworden seminarist uit de dagen der fransche omwenteling van '89, — eene bladzijde over de kloosters.

Naar den geest behoort Sainte-Beuve zoo min tot het roomsch-katholieke, als tot eenig ander kerkgenootschap. Men ontmoet bij hem volzinnen die aldus aanvangen: *Pour le philosophe et l'observateur qui ne donne dans le surnaturel qu'à son corps défendant*, enz. Verweet men hem dat hij lager staat dan het kerkelijk dogme, hij zou antwoorden: „Ik sta er buiten." Meende men hem te kunnen vleijen door te zeggen dat hij boven elk kerkgeloof verheven is: „Toch niet," zou zijn antwoord lui-

den, „maar ik ben er los van." Is hij dan onverschillig? Ongetwijfeld; doch het is, hoe tegenstrijdig de benamingen klinken, eene onverschillige belangstelling, of zoo men wil, eene belangstellende onverschilligheid. „Ik ben," leest men in zijn stukje over Merlin, „ik ben in het minst geen stelselmatig tegenstander van de kloosters of van het monniksleven in het algemeen. Zelf heb ik indertijd gelegenheid gevonden menigen schoonen trek uit dat leven met aandacht te bestuderen, en der bewondering van anderen aan te bevelen. Geboren in het Oosten en groot geworden in het christelijk Europa, heeft het monniksleven langen tijd stand gehouden en heerschappij gevoerd; het heeft zijn bloeitijd gehad, zijne gouden eeuw, zijn engelen-tijdvak, zijn strijdenden of heldetijd. Kinderlijk gestemde en belangwekkende getuigen hebben ons verhaald van zijne wonderdaden; achtenswaardige geleerden hebben zich onledig gehouden met het bijeenverzamelen zijner gedenkteekenen; de wijsgeerige geschiedschrijver behoort kennis te nemen van de groote dingen die het tot stand gebragt heeft. Hij ligt tevens onder verpligting het organisme er van te ontleden, en zijne ware beteekenis vast te stellen."

Merlin, gelijk ik zeide, werd in zijne jeugd opgeleid voor priester; en niet onwaarschijnlijk was dit eene der redenen waarom hij naderhand, als lid der Wetgevende Vergadering, de felste en geweldigste maatregelen tegen het wederspannig gedeelte der geestelijkheid voorstelde en doordreef. „Hij was deïst," zegt Sainte-Beuve, en ook deze plaats dunkt mij karakteristiek, „hij was deïst; doch de God zijner aanbidding troonde zeer ver van hier. In stede van met Rousseau en Robespierre te spreken van *het Opperwezen*, bezigde hij bij voorkeur de omschrijvende uitdrukking: *de Schepper der vaste sterren*, en verbande aldus zijn God tot achter de planeten. Een verklaard vijand van alle kerkgebruiken en alle godsdienstige symbolen, zou hij de sporen van een hatelijk verleden tot het laatste hebben willen uitwisschen. Had het aan hem gestaan, hij zou schoon schip gemaakt hebben van Frankrijks bodem. Van geen der gedenkteekenen welke door de geschiedenis en de kunst, bij ontstentenis van het geloof, in wezen gehouden en vereerd worden, zou hij een steen op

den anderen gelaten hebben. Te dien aanzien was hij een man der Zwarte Bende."

Geheel anders weder dan over het deïsme van Merlin, luidt Sainte-Beuve's oordeel over het deïsme van Béranger, geheel anders zijne meening over het piëtisme van mevrouw Swetchine, over het katholicisme van Louis Veuillot, over het pantheïsme van Lamennais, en ook, in het voorbijgaan, over het mystisch rationalisme van Ernest Renan [1].

Met mevrouw Swetchine, de weleer te Parijs gevestigde moskovitische, *qui mit une grande importance à quitter*, *après examen*, *la communion grecque*, *que nous appelons schismatique et qu'ils appellent là-bas orthodoxe*, *pour se faire catholique romaine*, kan hij het op de meeste punten in het geheel niet vinden; doch zijne schildering van haar salon, zijne vergelijking van het hare met het salon van mevrouw Récamier, zijne beschrijving harer bijzondere soort van vroomheid, volgens hem vermengd met eene niet geringe mate van gemaaktheid, is eene schoone proef van waarderende godsdienstige kritiek.

Dat de vereerders van mevrouw Swetchine en van hare nagedachtenis dit opstel met verontwaardiging gelezen hebben, ligt in den aard der zaak; zoo zijn ook vele regtzinnige fransche protestanten indertijd geërgerd door het bekende werk hunner vrijmoedige geloofsgenoote, mevrouw De Gasparin. Doch Sainte-Beuve stelt er zijne eer niet in, zelf godsdienstig, maar een naauwkeurig waarnemer van de verschijnselen des godsdienstigen levens bij anderen te zijn.

Schenkt hij eene enkele maal zijne instemming, het geschiedt wanneer godsdienstige verwachtingen, van den algemeensten aard, voorgedragen worden met de grootst mogelijke soberheid. Aldus, wanneer mevrouw Swetchine in haar opstel *Berusting* over de uitzigten van den ouderdom schrijft! Hare afzonderlijke verhandeling over dit ontwerp vindt hij gezocht;

---

[1] Hij noemt Renan: „Un esprit fin, délicat, élevé, un peu dédaigneux, une intelligence aristocratique, et qui a gardé des abords du sanctuaire et du commerce des Prophètes l'habitude du respect et une sorte de démarche religieuse jusque dans la suprême philosophie."

doch van die andere bladzijde, waar zij vol gevoel is en geheel natuurlijk blijft, zegt hij: „Dans ces termes adoucis, je cesse de contredire, et je m'efforcerais plutôt de m'associer aux affectueuses espérances de l'auteur."

Evenzoo ten aanzien van Béranger, wiens nagelaten brieven hem de stof geleverd hebben voor een opstel waaruit men den franschen liedjeszanger van eene somtijds verrassend nieuwe en steeds belangwekkende zijde leert kennen. Heeft hij uit een dier brieven eene plaats aangehaald waar de innigheid en warmte van Béranger's voorzienigheidsgeloof (ik weet er geen beter woord voor) den lezer te gemoet straalt, hij laat er op volgen: „Il est là tout entier, par ce côté qui dépasse Horace, et qui nous le montre dans l'exercice de sa philosophie modérée et moyenne légèrement *christianisée.*" En elders, na het mededeelen eener nieuwe uitstorting van Béranger's natuurlijke godsdienst: „Ne soyez pas de cette religion-là, je le conçois, trouvez que c'est trop peu, je le comprends également; mais ne dites pas, en lisant de telles pages, que ce n'est ni sincère ni senti, et que vous n'y voyez que patelinage."

VII

Gelijk over de godsdienstige ader in het hart van de meest uiteenloopende menschen, zoo oordeelt Sainte-Beuve ook over godsdienstige boeken; over Chateaubriand en Benjamin Constant aan den eenen, over *le Génie du Christianisme* en les *Considérations sur la religion* aan den anderen kant.

„Eene onmiskenbare overhelling tot scepticisme," zegt hij, „vormde bij Constant zoowel als bij Chateaubriand de bedding of grondslag van den geest. Beiden zijn aangevangen met te gelooven *à rien du tout.* Op dezen weeken bodem rustte bij hen het gansche gebouw; en men bemerkt dit somtijds, want er zijn oogenblikken dat alles bij hen waggelt. Chateaubriand was een scepticus met eene magtige verbeeldingskracht en met een hoog gevoel van eer; Benjamin Constant een verlicht scepticus, met een hoog gevoel van de magt der openbare meening en met verwonderlijk veel geest: te veel geest,

gelijk de ander eene te sterke verbeelding had. De vrouwen nemen in beider openbaar leven eene te groote, te zeer in het oogloopende plaats in; doch terwijl de gloed van Chateaubriand de voorwerpen zijner hulde verteerde, is Benjamin Constant in den strijd der liefde de medegesleepte partij, de aan den leiband loopende. Constant had hartstogten en was onderhevig aan zinsverbijsteringen (mevrouw De Staël, mevrouw Récamier, mevrouw De Krüdener); bij Chateaubriand speelde veeleer de geprikkelde eigenliefde de hoofdrol. Beiden zijn geblaseerd, en de daemon der verveling, waardoor zij als bezeten worden, geeft beiden een klein geschrift in de pen, hun meesterstuk. Doch de een, kunstenaar bij uitnemendheid, weet zijne verveling te bezielen met heilig vuur, en aldus ontstaat *René;* de ander sluit zich in den kring zijner verveling en zijner droefgeestigheid op, en laat die overal doorschemeren: aldus ontstaat *Adolphe*, een werk dat in de schatting van de mannen der zielkunde wel niet voor het andere behoeft onder te doen, maar waarvoor het groote publiek koel blijft en om welks schedel geen aureool blinkt. Beiden wijden hunne aandacht aan de godsdienst, met het oogmerk haar op te beuren uit hare vernedering en haar weder in eer en tot aanzien te brengen. Chateaubriand kiest haar tot het onderwerp van het schitterendste onder zijne geschriften, het boek dat met zijne zonnestralen de spitsen van het bronzen koorhek en de schoren van het altaar voor den tijd eener halve eeuw op nieuw vergulden zou. Benjamin Constant polijst en arbeidt in zijne verloren oogenblikken, tusschen een bezoek in het speelhuis en eene parlementaire redevoering, aan een welligt godsdienstiger en wijsgeeriger boek dan het hoofdwerk van Chateaubriand. Doch zijn kruid heeft te lang in het magazijn gelegen; het is vochtig geworden; zijn boek is geen vuurwerk, geen verrassende illuminatie, zooals *le Génie du Christianisme*."

Misschien zou men Sainte-Beuve's godsdienst best van al kunnen karakteriseren door hem te noemen een aanhanger van de sekte der Hypsistariers, van welke Gœthe in een zijner brieven aan Sulpice Boisserée verhaalt. Zijne vroomheid lost zich op in eene bij uitnemendheid buigzame sympathie en bewon-

dering voor al het hoogste (τὸ ὕψιστον). Uit het oogpunt der geloofsleer maakt dit scheiding tusschen hem en, al degenen die eene positieve godsdienst niet ontberen kunnen. Zijn latitudinarisme is van eene zoo bijzondere soort, het gaat zamen met een zoo geopend oog voor het goede, ook in het stugste kerkgeloof, dat men het vruchteloos zou trachten te rangschikken onder de kategorie van welke historische belijdenis het zij. Deze zoon en kleinzoon van Montaigne en Voltaire is tevens een vereerder van Arnauld en een halve broeder van Pascal. Op de aannemelijkste gronden zou men kunnen betoogen dat die hebbelijkheid noodwendig schaden moet aan zijn ernst; doch ten spot onzer theorien blijkt zijn zedelijk waarnemingsorgaan geen schade te lijden bij zijne „libertijnsche" gevoelens in het godsdienstige. Is hij een meester in het beoordeelen van de verschijnselen des godsdienstigen, hij is het vooral niet minder wat die des zedelijken levens betreft. Zijn blik dringt door tot de afgelegenste schuilhoeken van het menschelijk hart. Zijne wetenschap van de listen onzer natuur is verwonderlijk. In het minst geen Mefistofeles, houdt hij zijne oordeelvellingen over het menschdom van beiderlei geslacht zuiver van alle boosaardigheid. Hij is alleen van meening dat de ijdelheid eene voorname rol speelt in de menschelijke daden; evenzoo de zelfzucht, en de zucht tot zelfbehoud.

VIII

Sprekend over La Bruyère's hoofdstuk *du Souverain ou de la République*, doet hij opmerken dat het standbeeld (voor het minst de buste) van Lodewijk XIV zich daar aan het slot schijnbaar ongezocht en onwillekeurig voor het oog van den lezer vertoont: „Un livre composé sous Louis XIV ne serait pas complet en effet, et j'ajouterai, ne serait pas assuré contre le tonnerre, s'il n'y avait au milieu *une image du roi*. La Bruyère n'a manqué ni à la précaution ni à la règle."

Dezelfde La Bruyère, dien men twintig malen lezen kan zonder ooit bij hem van dit voorzigtig overleg iets te vermoeden, schreef ook een beroemd hoofdstuk *des Esprits forts*, welk opstel gaandeweegs klimt van het bijzondere tot het algemeene,

en ten slotte den vorm aanneemt eener hoog ernstige bestrijding en wederlegging van het godsdienstig ongeloof. Sainte-Beuve trekt de opregtheid van La Bruyère's godsdienstzin in het geheel niet in twijfel; doch, zegt hij, „quoi qu'on pense du fond des idées, on ne se trompera point en observant que *cette pointe finale vers le Ciel* était, après l'éloge du roi, un second paratonnerre."

Breng dit in verband met de omstandigheid dat La Bruyère, als huisonderwijzer van den kleinzoon van Condé, eene ondergeschikte betrekking vervulde in eene prinselijke woning; hij zich door het schrijven en uitgeven zijner *Caractères* vele vijanden maakte; hij, om zich zijne stoutigheden te doen vergeven, vele en magtige beschermers noodig had; en gij begrijpt het nut van dien tweederlei bliksemafleider: hulde aan den koning, hulde aan de kerk. Het is waar dat La Bruyère bij dergelijke beschouwing ophoudt de gestereotypeerde moralist te zijn waarvoor men hem vaak heeft aangezien; doch hetgeen wij te dien aanzien verliezen wordt vergoed door de vermeerdering onzer positieve kennis aan de menschelijke natuur.

Van Benjamin Constant hoorden wij Sainte-Beuve zeggen dat hij zijn boek over de godsdienst geschreven heeft in zijne verloren oogenblikken, „tusschen een bezoek in het speelhuis en eene parlementaire redevoering"; wij hoorden hem er bijvoegen dat de invloed van sommige aanzienlijke vrouwen, op Constant's gedragingen in het staatkundige, grooter was dan met de onafhankelijkheid van een in waarheid manlijk karakter kan overeengebragt worden. Dit werpt eene blaam op Constant's nagedachtenis. Maar behalve dat tot staving van een en ander sommige feiten worden bijgebragt, zoo tastbaar dat het vermoeden van kwaadwillige aantijging van zelf vervalt, bekomt men van den beoordeelaar de uitmuntende opmerking: „Un personnage politique n'est pas exempt de passions assurément; il peut les avoir toutes et rester un grand homme d'État. Mais si une de ses passions, telle que la faiblesse pour les femmes, agit essentiellement sur sa conduite publique, il ressemble à un général qui modifierait son plan de campagne par égard pour sa belle; il aime quelque chose de plus que son métier; il n'est pas respectable, il n'est pas grand. Gé-

néraux d'armée ou chefs de parti, tous les Antoine qui changent de manœuvre au milieu de l'action pour suivre la galère d'une Cléopâtre, se font mépriser."

Dit is niet slechts fraai gezegd, maar ook welgevoeld. En meen niet dat Sainte-Beuve alleen incisief of welsprekend is wanneer hij afkeurt en veroordeelt. Het is niemand anders dan hijzelf, ja, die geneigd zou zijn, tot verklaring van het ongezonde in de vroomheid van mevrouw Swetchine, zijne toevlugt te nemen tot de hypothese *à la* Henri Beyle: „Ce que c'est pourtant que d'avoir de l'âme et des entrailles, et de n'avoir ni amant, ni enfant!" Doch hij is het ook zelf die, in zijne beoordeeling der monografie over Louvois, vol bewondering stilstaat voor het karakter van Vauban: „A côté de Louvois, non loin de lui, on a une consolation sans mélange. Entre tant de personnages qui, vus de près et saisis en pleine action, tantôt y gagnent et tantôt y perdent, et dont quelques-uns n'accroissent pas leur réputation, ou même la déshonorent, il en est un du moins qui, en chaque rencontre, ne fait que gagner à être de plus en plus connu et mis en lumière, et qui mérite plus encore que Turenne peut-être, qu'on dise de lui qu'il fait honneur à la nature humaine: c'est Vauban. Quel honnête homme! quelle probe et antique figure! quelle prud'homie morale, jointe à une habileté sans pareille dans son art!" En wanneer hij een van Vauban's brieven aan Louvois zal aanhalen, waarin de generaal er op aandringt dat zijn gedrag door den minister tot in de geringste bijzonderheden en met de meeste gestrengheid onderzocht worde: „Cette lettre du 15 décembre 1671 est à encadrer dans un cadre d'or; elle est à mettre à côté de telle page de L'Hôpital, de telle allocution de Gerson, de telle réponse de ces vieux et grands parlementaires Achille de Harlay ou de La Vacquerie; c'est l'éloquence du cœur toute pure et toute crue, et qui n'y va pas par quatre chemins."

IX

Evenwel is warmte, in het prijzen of gispen, niet de meest kenmerkende van Sainte-Beuve's zedelijke eigenschappen. Ook

zijne ondeugendheid is dit niet, maar zijne in waarheid koninklijke billijkheid; en van alle opstellen in den bundel is het aan de beoordeeling van Louis Veuillot gewijde tweetal daarvan het sprekendst bewijs.

Terwijl ik voor eene merkwaardige bladzijde uit een dier opstellen de aandacht vraag, wensch ik den lezer tevens in de gelegenheid te stellen zich een oordeel te vormen over het procédé van Sainte-Beuve, vergeleken bij dat van Scherer. Laatstgenoemde spreekt nu en dan in zijne *Études critiques* over dezelfde personen als Sainte-Beuve in zijne *Nouveaux Lundis:* Guizot, Prévost-Paradol, mevrouw Swetchine. Ook over Veuillot spreekt hij, naar aanleiding van diens *Parfum de Rome*, en het is aan het slot van dit opstel dat ik denk.

Nadat Scherer van Veuillot gezegd heeft: „L'auteur est un homme d'esprit, de beaucoup d'esprit, mais qui a l'esprit polisson;" en ook: „Il tient un peu de Voltaire et beaucoup de M. About, et il n'en veut tant à l'un et à l'autre que par jalousie de métier"; en weder: „Quelques débraillées que soient nos mœurs littéraires, il était réservé à un champion de l'Église de montrer jusqu'où peut descendre le cynisme de la plume"; en nogmaals: „Nous arrivons maintenant au procédé fondamental de M. Veuillot. Ce procédé, c'est l'injure. L'injure est son moyen favori. Il y recourt tout d'abord et instinctivement, comme le gamin de Paris à la boue des ruisseaux", dan vraagt en zegt hij ten slotte, na een laatste woord over het ongeëvenaard anathema, door Veuillot den italiaanschen priester Passaglia, den medestander van Cavour, den bestrijder van het wereldlijk gezag des pausen, naar het hoofd geworpen: „Avez-vous entendu ces cris sauvages? Avez-vous vu ce frénétique? Sa main s'étend pour déchirer, l'écume lui vient à la bouche, la rage le serre à la gorge. Le sang n'est pas assez pour lui, il veut des tortures; la mort du corps ne suffit pas pour assouvir sa vengeance, il lui faut celle de l'âme. Notre civilisation, avec tous ses vices, *a-t-elle jamais rien produit d'aussi affreux que cet écrivain*, dans le cœur duquel la religion est devenue comme un ulcère, et a rongé l'un après l'autre tous les traits sacrés de l'humanité? Mais non, il n'est pas question de religion. Ce nom auguste serait

ici un blasphème. La foi qui s'exhale en de pareils anathèmes, c'est la foi sans la moralité, ou, si l'on veut, la moralité sans la vertu, sans la bonté, sans la pudeur. La dévotion de notre écrivain peut être sincère, mais elle a quelque chose de forcené. Elle tient du maniaque et du baladin. Il semble en lisant M. Veuillot, qu'on assiste à un carnaval sacrilège. Le char descend couvert de masques avinés. Le „fort-en-gueule" injurie les passants d'une voix rauque. Place! Place à l'insulteur! Voici les saturnales du catholicisme!"

Niet waar? deze ontboezeming is zeer welsprekend, is de getrouwe uitdrukking van hetgeen de meeste protestanten, en niet stelselmatig ultramontaansche katholieken, bij zich voelen opkomen onder het lezen van menige bladzijde van Veuillot. Nevens sommige uitingen van beurtelings zacht en verheven menschelijk gevoel, paart deze schrijver, aan eene schier ongeloofelijke hoeveelheid natuurlijk talent, eene volstrekt fabelachtige mate van insolentie. Zijn vloekpsalm aan het adres van Passaglia tintelt daarbij van dweepzucht, knarst van haat. Men heeft inderdaad moeite zich voor te stellen dat iets dergelijks is kunnen geschreven worden in de tweede helft der 19de eeuw, door een fenix der fransche journalistiek, tevens ridderlijk kampvechter voor de eer van onze heilige Moeder de Kerk [1]. Wil Louis Veuillot, naar de zegswijze zijner lands-

---

[1] Deze zegenbede luidt als volgt: „Voici le vrai infâme, près de qui les autres semblent innocents; voici le monstre plus redoutable que le fou, pire que le païen et le renégat. — C'est le prêtre ennemi de l'Eglise; c'est le parricide, c'est Judas, encore couvert de la robe des apôtres, la bouche encore pleine du mystère divin. — Infâme, nous ne te mépriserons pas, toi; quelle que soit la misère de ton esprit, le crime est dans ton cœur, et ce crime est trop grand. Sois maudit pour le crime de ton cœur! — Sois maudit du peuple que tu scandalises, sois maudit des prêtres consternés! Que la femme qui t'a enfanté maudisse ses entrailles; que l'évêque qui t'a sacré maudisse sa main; sois maudit dans les cieux! — Sois maudit, prêtre sacrilège, profanateur de l'autel: parricide abominable, violateur des serments les plus saints. Tout ce que tu trahis, tu le trahis dix fois. C'est de toi qu'il a été dit: Mieux vaudrait pour lui qu'il ne fût pas né! — Si tu ne te repens, que Dieu compte tes pas dans la voie du mal, et qu'il n'en oublie aucun; qu'il accumule sur toi la charge et l'infection des péchés que tu fais commettre et de ceux que tu auras remis! — Que toutes les bénédictions que tu as reçues et que tu renies se retournent contre toi; qu'elles tombent sur toi, et qu'elles t'écrasent comme

lieden, genomen worden *au sérieux* (en het is immers geen beleediging dat men hem dit doet?), dan pleegt men ook geen onregt door hem te houden aan zijn woord.

X

Doch Sainte-Beuve oordeelt niettemin geheel anders over Veuillot dan Scherer, en spreekt over hem op een geheel anderen toon. Vooreerst keurt hij het schertsend af dat sommige publicisten, gelijk wijlen Hippolyte Rigault plag te doen, zulk een grooten afkeer zeiden te koesteren voor een schrijver wiens aanvallen hun stof verschaften tot eene onafzienbare reeks hoofdartikelen. Volgens hem is voor een dagbladschrijver, die somtijds vermoeid is van het aanhoudend voortbrengen, en niet altijd overvloed van nieuwe onderwerpen heeft, zulk een tegenstander goud waard: „Règle générale: une bonne petite polémique bien nourrie, qui s'éternise et qu'on a sa vie durant, comme cela repose et dispense de chercher! En bonne et sage tactique, on ne doit jamais tuer l'adversaire ni le haïr à mort, car on en vit. Les condottieri d'Italie, au 15e siècle, passaient leur vie à ferrailler les uns contre les autres sur maint petit champ de bataille et ne s'exterminaient pas; peu de mal et beaucoup de bruit. Quand Fréron mourut, Voltaire s'écria: „Fréron est mort, qu'allons-nous faire? Sur qui vais-je dauber?" Et voilà pourquoi, même en ayant l'air d'être fort animé contre lui, Rigault ne devait pas en vouloir bien fort à M. Veuillot: c'était pour lui une source inépuisable de contradictions, une occasion de succès coup sur coup dans son monde qui ne lisait ni ne goûtait *l'Univers;* c'était une suite d'ovations qui finissaient par valoir le grand triomphe."

Ik verzet er mij niet tegen dat men dit kortswijl noeme,

---

un sacrement de Satan! — Que les onctions sacrées te brûlent; qu'elles brûlent tes mains tendues aux présents de l'impie; qu'elles brûlent ton front, où devait rayonner la lumière de l'Evangile et qui a conçu de scélérates pensées! — Que ton aube souillée devienne un cilice de flammes, et que Dieu te refuse une larme pour en tempérer l'ardeur; que ton étole soit à ton cou comme la meule au cou de Babylone jetée dans l'étang de souffre!"

en het niet hooger aansla dan het verdient. Doch er straalt eene welwillendheid, eene algemeene menscheliefde, eene afwezigheid van haatdragendheid in door, die hare beminlijke, hare beschamende zijde heeft.

Ook hetgeen volgt verdient overweging; „Je n'ai pas à entrer dans le fond de la question, et je crois que je suis tout rallié à la plupart des conclusions de Rigault; mais, dans ce duel prolongé, M. Veuillot, l'homme au crayon moqueur, a très-bien saisi (n'en déplaise à ceux *qui ne voient qu'un côté*) la physionomie, la pétulance, le pétillement, le geste et tout la mimique de l'adversaire." Indien Sainte-Beuve een hartstogt heeft, het is: *ne pas voir qu'un côté.*

Doch zijn oordeel over Veuillot is vooral opmerkelijk om den ernst en de bezadigdheid waarmede hij hem bestrijdt. Des anderen eerzucht vindt bij hem de hoogste bevrediging. Sainte-Beuve haalt eene reeks opstellen van hem aan, geschreven in '54 en '55, tijdens en naar aanleiding van den Krim-oorlog, en zegt er van: „Ce sont des chefs-d'œuvre. Qui pourrait les lire sans les admirer? L'auteur y apparaît éloquent, enthousiaste, religieux à la fois et bon Français. Je ne sais pas, en vérité, de plus noble prose ni dont la presse doive être plus fière. Ce sont là des pages d'histoire."

Spreekt Veuillot met ingenomenheid over *Gil Blas* als roman, doch met de bijvoeging: „*Gil Blas* est un mauvais livre, plein de misanthropie, avec du venin contre la Religion", Sainte-Beuve zegt van dit oordeel: „Pauvre *Gil Blas!* miroir et tableau fidèle de la vie humaine, il est bien innocent d'une intention si scélérate. Ce sont de ces choses qui me causent une vraie douleur quand je les lis chez M. Veuillot, et que je les rencontre à côté de tant de jugements fermes, sagaces, bien frappés: tel est dans ce même chapitre le jugement sur Hugo et sur Musset en six lignes qui disent tout."

Veuillot heeft Saint-Simon gelezen; en hoewel het zou kunnen schijnen dat hij voor dezen uitnemenden en hartstogtelijken karakterteekenaar sympathie gevoelen moest, veracht hij hem niettemin. Waarom? Omdat de hertog De Saint-Simon volgens hem een gluipert was; een schrijver die zijn haat en verontwaardiging vijftig jaren lang zorgvuldig bewaarde in

eene lade zijner schrijftafel, en er eerst mede voor den dag kwam toen hij zelf niet meer onder de levenden behoorde. Sainte-Beuve prijst in Veuillot die minachting voor Saint-Simon: „M. Veuillot qui a eu le courage plébéien d'être un Saint-Simon en plein vent et à pleine poitrine, à la barbe de l'ennemi, a droit de dire son fait au duc et pair. Cette page restera."

Ongetwijfeld is dit alles zeer vleijend voor de eigenliefde van den beoordeelde. Ook strekt het den beoordeelaar tot eer dat hij de gaaf toont te bezitten zich telkens te verplaatsen in den toestand en de gedachten van den schrijver dien hij behandelt. Doch indien rustige zamenspreking, indien kalm gemeenschappelijk overleg, de grootste hulde is die men bewijzen kan aan iemand met wien men niet eenstemmig denkt, en die van zijn kant u de grievendste beleedigingen naar het hoofd pleegt te werpen, dan zijn de zoo even bijgebragte lofspraken nog de ware maat van Sainte-Beuve's onpartijdigheid niet. Die maat, zij wordt eerst aangegeven door de volgende bladzijde, — welke geen andere toelichting behoeft dan dat in het voorafgaande spraak geweest is van een hard woord van Veuillot over de gehuwde protestantsche geestelijkheid in den Elzas:

„C'est ici que ma querelle sérieuse avec lui commence, et qu'avant de louer l'écrivain, l'excellent prosateur, et d'admirer le peintre vigoureux de la réalité, j'ai besoin absolument de m'expliquer sur le fond des choses, de marquer mes réserves; car tout ce qui n'est pas croyant et convaincu à sa manière, gallicans, protestans, à plus forte raison déistes, naturalistes ou *panthéistes*, comme on dit, tout y passe; il les crible d'épigrammes flétrissantes (car il a la touche flétrissante), il les traite même, en ses heures d'indignation, comme des espèces de malfaiteurs publics. Quand il s'y met, c'est tout un carnage.

„Je ne fais pas ici de théologie, je ne fais que de la littérature; mais enfin M. Veuillot nous croit-il donc si frivoles, parce que nous ne prêchons pas? Il parle de vérité; mais est-ce qu'il se figure que parce que nous sommes polis et que nous nous exprimons sur certains grand sujets d'un air de

doute et de défiance pour nos propres opinions, nous ne croyons pas aussi à la vérité?

„Au reste gardons-nous bien des professions de foi; restons dans notre rôle d'observateur qui veut être exact: je vais seulement faire deux ou trois suppositions qui n'en sont pas mais qui sont des cas en effet existants. — Quoi? parce qu'un homme de bon esprit, méditant sur les faits naturels, sur les lois qui les régissent, sur les origines mystérieuses et les transformations qui s'y opèrent, ne peut arriver à concevoir l'idée de Création proprement dite, et qu'il accepte plus volontiers l'idée d'une succession continue, avant comme après, pendant un temps infini, — cet homme qui, en raison de cette conception qui lui paraît la plus probable, ne peut avoir les mêmes idées que vous sur la genèse et l'origine du monde; — vous qui n'avez nulle idée des sciences proprement dites, ni de leurs méthodes, ni de leurs résultats, ni de leur progrès, continuel et croissant, vous l'insulterez pour ce fait seul, — lui qui est d'ailleurs un savant de mérite, un honnête homme, un sage!

„Ou bien encore: — C'est un autre homme, un philosophe cette fois plutôt qu'un naturaliste, c'est un homme qui a médité plus abstraitement sur les causes et les effets, sur les lois de l'esprit humain. Cet homme admet bien, comme vous, l'idée générale de Création, et même il ne saurait concevoir l'idée contraire, celle d'une succession continue à l'infini; mais après cette idée de Création il s'arrête, il ne peut concevoir ni admettre que l'Intelligence et la Puissance infinie se soit, à un certain jour, incorporée, incarnée dans une forme humaine; il respecte, d'ailleurs, au plus haut degré, à titre de sage et de modèle moral sublime, Celui que vous saluez d'un nom plus divin; — et cet homme, parce qu'il ne peut absolument (à moins de se faire hypocrite) admettre votre idée à vous, avec toutes ses conséquences, vous l'insulterez!

„Quoi encore? — Cet autre homme, lui, est chrétien; il admet la divinité, une inspiration d'en haut dans la vie, dans les actes et les paroles du Christ: mais il se permet de rechercher quels ont été au vrai ces actes et ces paroles; il étudie les témoignages écrits, les textes; il les compare, il les

critique, et il arrive par là à une foi chrétienne, mais non catholique comme la vôtre: homme pur d'ailleurs, de mœurs sévères, de paroles exemplaires: et cet homme-là, parce qu'il ne peut en conscience arriver à penser comme vous sur un certain arrangement, une certaine ordonnance, magnifique d'ailleurs et grandiose, qui s'est dessinée surtout depuis le 5e siècle, vous l'insulterez, vous l'appellerez à première vue *blafard en redingote marron!*

„Mais je vais plus loin et je ne suis pas au bout: — Cet homme, — un autre homme encore, — est arrivé à admettre, à comprendre, à croire, non-seulement la Création, non-seulement l'idée d'une Puissance et d'une Intelligence pure, distincte du monde, non-seulement l'incarnation de cette Intelligence ici-bas dans un homme divin, dans l'Homme-Dieu; mais il admet encore la tradition telle qu'elle s'est établie depuis le Calvaire jusqu'aux derniers des Apôtres, jusqu'aux Pères et aux pontifes qui ont succédé; il tient, sans en rien lâcher, tout le gros de la chaîne; il est catholique enfin, mais il l'est comme l'étaient beaucoup de nos pères, avec certaines réserves de bon sens et de nationalité, en distinguant la politique et le temporel du spirituel, en ne passant pas à tout propos les monts pour aller à Rome prendre un mot d'ordre qui n'en peut venir, selon lui, que sous de certaines conditions régulières, moyennant de certaines garanties; et ce catholique, qui n'est pas du tout un janséniste, qui n'est pas même nécessairement un gallican, qui se contente de ne pas donner dans des nouveautés hasardées, dans des congrégations de formation toute récente, dans des résurrections d'ordres qui lui paraissent compromettantes; — ce catholique-là, parce qu'il ne l'est pas exactement comme vous et à votre mode, vous l'insulterez encore!

„C'est trop, et votre confesseur (je ne me permettrais jamais de m'immiscer dans ces choses, si vous n'étiez tout le premier à nous en parler), — votre confesseur lui-même vous l'a dit: „Vous êtes trop vif, trop aisément irrité." Mais ce serait à vous de vous le dire. Autrement vous vous exposez à ce qu'on vous accuse, comme on l'a fait, d'être encore moins un cœur et un esprit qui se soucie de la vérité, qu'un tempérament

qui se satisfait, un tolent puissant et à jeun qui cherche sa pâture. Le Quirinal et le Vatican semblent alors n'être pour vous, en effet, que des positions plus commodes, du haut desquelles vous canonnez et balayez à plaisir le pauvre monde [1]."

XI

Mijne lezers hebben sedert geruimen tijd bespeurd dat het vak der letterkundige kritiek, onder Sainte-Beuve's handen, nadat Villemain met eenige schroomvalligheid voorgegaan was, een aanmerkelijken omvang bekomen heeft.

De eigenlijk gezegde wetenschappen worden door hem niet aangeroerd, en van sommige daaronder, gelijk de wijsbegeerte en de godgeleerdheid, valt het geheele technische gedeelte buiten zijn kring. De wetenschap der vaderlandsche geschiedenis maakt eene uitzondering op den regel. Deze omvat hij, inzonderheid wat de drie laatste eeuwen betreft, in hare geheele uitgebreidheid en in al hare takken. Het gemak waarmede hij op dit ruime veld zich beweegt is verwonderlijk, en daarbij wordt de naauwkeurigheid zijner kennis door een ieder geroemd. Met name door de oordeelkundige studie der Mémoires, waaraan de fransche litteratuur zoo rijk is, heeft hij een schat van feiten bijeenverzameld, en het schijnt hem geen moeite te kos-

---

[1] Bij de bovenstaande diskussie behoort dit portret: „Il y a deux Veuillot: celui qui est debout, grave, triste, imposant d'attitude, d'un beau front, parlant d'or sur les grands sujets, prêchant aux autres le respect qu'il a lui-même si peu, prompt à en remontrer aux gouvernements sur le principe de l'autorité et, quand il se fâche, le faisant au nom d'une autorité supérieure, et, pour ainsi dire, exerçant les justices de Dieu Je ne nie point la part des sentiments sérieux, qui sont d'accord en lui avec cet air-là. — Et il y a l'autre Veuillot, celui qui s'amuse, qui, assis dans la tribune des journalistes ou étendu dans son fauteuil, lorgnant et lardant son monde, se tord de rire, a le *rictus* des servantes de Molière, exerce les justices du bon sens ou les avanies de sa passion, et mord à belles dents à même du prochain. — Je pourrais ajouter, si ce n'était ici une digression, qu'il y en a un troisième, celui qu'on rencontre par hasard dans le monde, doux, poli, non tranchant, modeste dans son langage, d'un coup d'œil et d'un ton de voix affectueux, presque caressant; il est impossible de l'avoir rencontré quelquefois et d'avoir causé avec lui sans avoir reconnu dans cet ogre tant détesté, et qui a tout fait pour l'être, l'homme doué de bien des qualités civiles et sociales."

ten in dit magazijn den weg te vinden. De grondstof van zijn gekeuvel over geschiedkundige onderwerpen is eene benediktijnsche geleerdheid.

Voor het overige spreekt hij in het gemeen ruim zooveel over menschen als over boeken. Zelden isoleert hij de werken van een schrijver of eene schrijfster; nooit doet hij dit, wanneer het overledenen geldt. Schrijfsters zijn in zijn oog vrouwen, hoog of laag geplaatst; schrijvers zijn dichters, redenaars, wijsgeeren, staatslieden, officieren; in één woord, konkrete wezens. Wanneer ik de galerij zijner portretten op drie honderd nummers schat, dan blijf ik beneden de werkelijkheid; en onder al deze auteurs is er niet een, of hij heeft er in een of ander opzigt iets definitiefs over gezegd.

Hijzelf pleegt te beweren dat hij het gelukkigst is in het treffen en schilderen van talenten van den tweeden rang. Doch dit is laster. Het aantal zijner opstellen van die soort is alleen daarom zoo groot, omdat de talenten van den eersten rang zeldzaam zijn, en ook omdat, bij het licht eener studie als de zijne, de talenten van den eersten somtijds blijken tot den tweeden te behooren.

Van zijne vrijmoedigheid in het beoordeelen van tijd- en ambtgenooten kan men, in onze kleiner en ligtgeraakter nederlandsche wereld, zich geen voorstelling maken. Dienaangaande is hij onverbeterlijk; want hij stelt er eene eer in, met toenemende duidelijkheid aan het publiek zijne meening te zeggen over schrijvers en geschriften. „Chaque fois," spreekt hij in de voorrede voor het eerste deeltje zijner nieuwe reeks, „chaque fois que je rentre dans cette veine de critique toute pratique, je tâche d'y introduire une proportion plus grande de vérité et d'apporter dans l'expression plus de franchise. Cela ne se fait pas sans quelque cri et quelque révolte de la part des intéressés; mais le public équitable vous en sait gré, et, si vous faites honnêtement et bien, son estime vous en récompense." Eenige voorbeelden van hetgeen hij hiermede bedoelt, zullen de meer bepaald litterarische zijde zijner kritiek afzonderlijk aan het licht doen komen.

Hippolyte Rigault, de jonggestorvene, die zoo veel gaf en zoo veel meer nog beloofde, was hoogleeraar, en was dit met

hart en ziel. Sainte-Beuve ziet in hem den man der professorewereld bij uitnemendheid, den type van het akademisch personeel. Men kan in Frankrijk geen professor wezen, of men is genoodzaakt zeker aantal komplimenten te maken aan de Universiteit; en daardoor gebeurde het somtijds dat Rigault, die gaarne kritiseerde, doch wiens handen een weinig gebonden waren, voor zijn lust bevrediging zocht en vond in het beoordeelen van een niet-akademisch auteur. Zelfs gaf hij eenmaal, een jaar lang bijna, kollege enkel over de drama's van Victor Hugo, en stelde daarvan al de fouten in het vrolijkst licht.

Sainte-Beuve verschoont deze zwakheid door te zeggen: „Ne l'oublions pas, il avait tant de gens à admirer et à louer d'office, qu'on ne saurait s'étonner s'il se divertit tout d'un coup et semble à la fête quand il peut s'en donner sur un adversaire. Enumérons un peu: il avait à louer tout ce qui était de la Sorbonne ancienne et nouvelle, tout ce qui était de l'Université, tout ce qui était du *Journal des Débats*, presque tout ce qui était de l'Académie: et remarquez qu'en général ce ne sont pas gens à prendre du galon à demi quand ils en prennent; il faut les louanger bel et bien, et largement par toutes les coutures. Rigault, en abordant la critique, avait à respecter tout ce monde, tous ceux que, de près ou de loin, il saluait ses maîtres. Quel soulagement aussi quand il avait affaire à qui ne l'était pas!"

Zou men aan dezen toon niet zeggen dat Sainte-Beuve zelfs nooit met het hooger onderwijs in Frankrijk iets te maken gehad heeft? Doch niet slechts zijne mede-professoren, ook en vooral de leden der Fransche Akademie, zijne mede-onsterfelijken, worden door hem ter spraak gebragt en gewogen met eene openhartigheid als men anders slechts bij het spreken over dooden of over gewone stervelingen zich vergunt.

Hij zal zich niet ontzien den dichter Laprade, dien hij overigens tegen een eenzijdig en miskennend oordeel van Alfred de Musset op zijne wijze verdedigt, de volgende regels te wijden: „Les beaux vers abondent, mais la composition est absente, ou elle se dessine vaguement et ne se grave pas. Le poëte sent la nature, il aime à la chercher sur les sommets

et s'applique à la rendre ou plutôt à l'interpréter. Il célèbre en particulier le chêne avec une sorte de prédilection; ce qui a fait dire qu'il était le poëte du chêne, qu'il avait le sentiment de cet arbre. „Est-ce que cet homme autrefois a été chêne?" dirait Pythagore. Le fait est que M. de Laprade adressait au chêne sous lequel il était assis des déclarations de sympathie, de fraternité; il se faisait chêne par la pensée, comme Maurice de Guérin s'était fait centaure; il se plaisait à se sentir végéter en idée; il disait à son arbre:

„Pour ta sérénité, je t'aime entre nos frères.

„Qu'il me soit permis de remarquer qu'il y a un peu de parti pris dans cette manière de sentir. Cette poésie, qui essayait de spiritualiser la nature, avait son excès tout comme celle qui s'acharnait à la copier crûment et à la décalquer à l'emporte-pièce. Augustin Thierry, qui se faisait beaucoup lire, un jour qu'il entendait ces Stances au chêne, arrêta son lecteur au vers que je viens de citer, et fit observer, en souriant de son fin sourire d'aveugle, qu'il n'y avait pas de raison pour qu'on ne dît pas à une citrouille:

„Pour ta rotondité, je t'aime entre nos sœurs.

„La parodie indique bien le défaut. Le poëte décompose trop les sentiments et en pousse un à l'excés; comme d'autres qui, dans l'école de la couleur, abusent d'un ton et vont aussitôt à l'extrémité de la gamme. M. de Laprade, avec ses dons de poëte noble et qui ne veut rien proférer que de digne de Phébus, n'est jamais parvenu à passionner sa poésie, à l'humaniser suffisamment; il y a mêlé, je le sais, dans des dédicaces et des épilogues, de purs et touchants sentiments de famille; mais chez lui le cœur ne fait pas foyer, les sens sont froids, le crime d'amour est trop absent. Aussi je m'explique qu'un poète qui n'habitait pas volontiers les sommets humides et blanchâtres, un poète des choses du sang et de la vie, Alfred de Musset, un jour que l'on discutait à l'Académie sur les mérites d'un des recueils de M. de Laprade,

se soit penché à mon oreille, et m'ait dit avec impatience: „Est-ce que vous trouvez que c'est un poète, ça?" Oui, aurais-je pu lui répondre, c'est un poète, bien qu'il vous ressemble si peu, ô charmant terrible Enfant du siècle, il est poète, quoiqu'il n'ait pas la sainte fureur, ni cet aiguillon de désir et d'ennui, qui a été notre fureur à nous, le besoin inassouvi de sentir; bien qu'il n'ait pas eu la rage de courir tout d'abord à toutes les fleurs et de mordre à tous les fruits, — il l'est, bien qu'il ne fouille pas avec acharnement dans son propre cœur pour y aiguiser la vie, et qu'il ne s'ouvre pas les flancs (comme on l'a dit du pélican), pour y nourrir de son sang ses petits, les enfants de ses rêves; — il l'est, bien qu'il n'ait jamais été emporté à corps perdu sur le cheval de Mazeppa, et qu'il n'ait jamais crié, au moment où le coursier sans frein changeait de route: „J'irai peut-être trop loin dans ce sens-là comme dans l'autre, mais n'importe, j'irai toujours." — il l'est, poète, bien qu'il n'ait jamais su passer comme vous, en un instant, ô Chantre aimable de *Rolla* et de *Namouna*, de la passion délirante à l'ironie moqueuse et légère; il est, dis-je, poète à sa manière, parce qu'il est élevé, recueilli, ami de la solitude et de la nature, parce qu'il écoute l'écho des bois, la voix des monts *agitateurs de feuilles*, et qu'il l'interprète avec dignité, avec largeur et harmonie, bien qu'à la façon des oracles. Cela ne fait pas sans doute un poète très-varié, très-émouvant, très-divertissant, mais c'est encore, et sous une de ses plus nobles formes, un poète."

Thans over een medelid der Académie Française, die het nog niet was toen het volgende over hem geschreven werd: de heer Albert de Broglie.

In Januarij 1862 moest onder meer anderen ook een nieuw lid gekozen worden in de plaats van Lacordaire; en Sainte-Beuve zou niet ongaarne gezien hebben dat deze openstaande zetel ingenomen ware door den monnik Gratry. Doch hij begreep dat, indien de prins De Broglie, die dan ook benoemd is, zich op den voorgrond stelde, alle andere kandidaturen zouden moeten wijken voor de zijne. Vandaar schreef hij, weinige dagen vóór de verkiezing: „Puisqu'il s'agit non-seulement d'un

prêtre, mais d'un religieux à remplacer au sein de l'Académie (le Père Lacordaire), il était tout simple que quelques personnes pensassent au Père Gratry, oratorien. M. Gratry a déjà été distingué par l'Académie dans le concours Montyon, pour un livre de théologie morale où il se trouve bien du talent, bien des observations ingénieuses, et aussi bien des théories hasardées. Sa prétention est de refaire *la Somme* de Saint Thomas en la remettant au niveau de la science du 19de siècle. C'est, à quelques égards, le Michelet de l'Église. Mais, en définitive, il est éloquent, quoique d'une autre manière que ne l'était M. Lacordaire, et là où son imagination et son trop de science l'égarent, il n'est pas beaucoup plus déraisonnable que lui. — Après le premier nom vaguement jeté, on en était à se demander, qui encore?... Plus d'une ambition légitime ou spécieuse se réveillait; M. Poujoulat pouvait se croire appelé, M. de Carné pouvait espérer d'être élu, lorsqu'un nouveau nom, positivement déclaré, est venu les décourager tous et mettre comme à néant toutes les autres conjectures et candidatures:

„Le Soleil est levé; retirez-vous, Étoiles!

Du moment que M. le prince Albert de Broglie se présente, il semble qu'il ne puisse échouer: M. le duc de Broglie, son père, fait déjà partie de l'Académie. Ce sera la seconde fois que de nos jours on y verra le père et le fils à côte l'un de l'autre. Le vieux comte de Ségur eut la satisfaction de voir nommer son fils, le général Philippe de Ségur, hautement désigné au choix de tous par l'éclatant et national succès de son beau livre de *l'Histoire de la grande Armée*. M. Albert de Broglie a-t-il pour lui une pareille clameur publique? Je ne crois pas qu'il y prétende. Ses titres sont sérieux, rangés, estimables; il y aurait lieu de les examiner de près. A-t-il daigné se demander pourtant ce que ces mêmes titres seraient comptés à un homme tout à fait nouveau et uniquement fils de ses œuvres? Il a pour lui trois générations qui le portent. On faisait des académiciens dans le salon de Mme Necker, il y a plus de quatre-vingts ans. Ce jeune homme est né dans la pourpre; lui aussi, il s'est donné la peine de naître. Il a

reçu un esprit distingué, délicat, tout fait, un esprit héréditaire. Qu'y a-t-il ajouté pour son propre compte? Où est sa marque à lui, son cachet? A-t-il l'originalité? a-t-il la hardiesse? A-t-il gagné ou perdu, comparé à ce qu'étaient ses ancêtres littéraires? Nous les rend-il, mais vivants, mais rajeunis, et non pas seulement assagis, attiédis, intimidés et comme mortifiés en ses écrits et en sa personne? Je pose à la hâte ces questions que demain il paraîtrait inconvenant à nous de soulever. Sans doute, dans sa conscience scrupuleuse, M. Albert de Broglie aura jugé qu'il se devait à un Éloge public du Père Lacordaire, et il se dévoue."

Het zegt weinig dat deze bladzijde in het vak der gemoedelijke satire hare wedergade niet heeft. Het papier is geduldig, en velen zullen in staat zijn, op de veilige studeerkamer, in gevijlde woorden, hunne tegenstanders iets onaangenaams te zeggen. Meer wordt er vereischt om, terwijl men aldus anderen de maat neemt, te ontkomen aan het gevaar, zelf te ligt bevonden te worden. Één onbetamelijke uitdrukking kan alles bederven. Het geringste blijk van onkunde kan den aanvaller vogelvrij doen verklaren. Doch de man die ons bezig houdt is zeker van zijne zaak; en wanneer hij van uwe geschriften zegt: *il y aurait lieu de les examiner de près*, dan kunt gij verzekerd zijn dat er, bij eene eventuële beoordeeling zijnerzijds, niet veel van te regt komen zou.

Opmerkelijk is het, als bijdrage tot de kennis van den persoon zoowel, als van zijn land en van zijn tijd, dat Sainte-Beuve het als eene soort van zending beschouwt, aangaande sommigen onder zijne medemenschen zijn hart aldus uit te storten voor het publiek. „Cela ne se fait pas sans quelque cri et quelque révolte de la part des intéressés", zegt hij; doch het hooge woord moet er nogtans uit.

Natuurlijk schaadt het in dit bijzonder geval aan zijne rondborstigheid niet, dat prins De Broglie almede een kweekeling is uit de deftige school van Royer Collard; een doktrinair. Hij siddert bij de gedachte dat deze rigting in den boezem der Fransche Akademie zal voortgaan, schier alleen vertegenwoordigd te worden: „Être menacé de ne plus sortir d'une même nuance et bientôt d'une même famille; être destiné,

si l'on vit encore vingt ans, à voir se vérifier ce mot de M. Dupin: *Dans vingt ans vous aurez encore à l'Académie un discours doctrinaire*, et cela quand tout change et marche autour de nous, — je n'y tiens plus, et je ne suis pas le seul; plus d'un de mes confrères est comme moi; c'est étouffant à la longue, c'est suffocant."

XII

Sainte-Beuve is van oordeel dat, gelijk het niet betamen zou een prediker te verbieden onbewimpeld aan zijne gemeenteleden de waarheid te zeggen, men hém evenzoo de vrijheid behoort te laten, in gematigde en gekuischte bewoordingen zijne denkwijs bloot te leggen. *Cet homme d'une candeur effrayante:* deze beschrijving van Lamennais, ergens door hem opgeteekend uit den mond van den abt Frayssinous, is ook op hemzelf van toepassing. Men doet hem onregt, meent hij, indien men hem beschuldigt van vrijpostigheid, van onbescheidenheid, van hatelijkheid. Hij doet wel en ziet niet om: dit is, in zijne oogen, de ware sleutel tot het geheim zijner kritische werkzaamheid.

Zich van zijne ingetogenheid bewùst, laat hij zich de onbelemmerde uitoefening van zijn ambt niet betwisten. Verwijt gij hem dat hij te ver gegaan is, hij wreekt zich door de eene of andere mededeeling, waaruit blijkt dat hij het regt zou gehad hebben nóg verder te gaan. Zijne opstellen over mevrouw Swetchine, berigt hij in eene noot aan het slot, hebben een stortvloed booze woorden over hem doen uitgieten; naamlooze en onderteekende, in handschrift en in druk. „Doch wat zou men gezegd hebben," vraagt hij, „indien ik een onbeperkt gebruik had gemaakt van de vrijheid die een biograaf en beoordeelaar zich veroorloven mag? indien ik deze en gene bijzonderheid had ingevlochten, mij bekend uit eene andere, doch even geloofwaardige bron, als het getuigenis van den uitgever van mevrouw Swetchine's nagelaten brieven en geschriften?" En daarop verhaalt hij de volgende anekdote, die vast niet voor de ruimte van mevrouw Swetchine's godsdienstigheid pleit: „Le vieux mari de Mme Swetchine était, du moins dans ses dernières années, nul et comme stupide. Il

avait une montre de Breguet à laquelle il tenait beaucoup et qu'il s'amusait à faire sonner. Mme Swetchine n'eut pas de cesse qu'elle ne l'eût amené à se priver de cette montre, par esprit de mortification. Le pauvre bonhomme ne savait plus que faire et la cherchait toujours machinalement."

Herhaaldelijk stelde ik in deze bladzijden, naast dien van Sainte-Beuve, den naam van Gœthe; en voor een deel geschiedde dit met het oog op de inleiding, door hem geplaatst voor de fransche vertaling van Eckermann's *Gespräche mit Gœthe*, door Emile Délerot. Tot hiertoe had men zich in Frankrijk vergenoegd, zegt hij, ook deze gesprekken bij uittreksels te vertalen en, dusgenaamd, het publiek alleen Gœthe's *gedachten* te geven, „als ware het publiek een kranke of pas herstelde, te zwak van maag voor het volle genot van den feestelijken maaltijd, en die zich daarom met een paar pasteitjes vergenoegt of bij het heengaan eenige chocolaadjes in den zak steekt." De heer Délerot heeft gezorgd voor eene volledige en oordeelkundige overzetting, op menige plaats toegelicht met aanhalingen uit Gœthe's brieven, aangevuld met van elders bijgebragte oordeelvellingen van Gœthe over fransche schrijvers en fransche litteratuur, en besloten met een welingerigt register. Frankrijk, dat in het bezit is van eene door Ad. Régnier bezorgde en ook in Duitschland geroemde vertaling van al de werken van Schiller; dat uit de zwitsersche hand van den heer Porchat eene vertaling van al de werken van Gœthe ontving, kan nu, met Eckermann's gesprekken voor zich, aan het studeren gaan in de zoo lang verwaarloosde duitsche letterkunde.

Doch, ook afgezien van de nog toegenomen bewondering waarmede Sainte-Beuve laatstelijk over Gœthe sprak — toegenomen in vergelijking van hetgeen hij vroeger schreef, in zijn stukje *Gœthe et Bettina*, — is er reden hem in één adem met Gœthe te noemen. Er bestaat tusschen beider geestesrigting eene onmiskenbare verwantschap. Met Gœthe behoort Sainte-Beuve tot de klasse der aandoenlijken wier voorname levensfunktie gelegen is in het opsporen en zich toeëigenen van het schoone. Sprekend van Diderot, dien ook Gœthe hoog stelde, heeft Sainte-Beuve reeds voor jaren ergens gezegd

dat Diderot in Frankrijk het aanzijn gegeven heeft aan *de kritiek der bewondering;* en te dezen aanzien is Sainte-Beuve zelf een volgeling van Diderot. Met zijne vrijmoedigheid in het afkeuren gaat een fijn instinkt gepaard, waardoor hij het schoone overal opmerkt. Door niemand wordt over echte dichters en kunstenaars, in soberder taal, met warmer geestdrift gesproken dan door hem.

Wil men een godsdienstig mensch mogen heeten, dan is men gehouden in de dingen des geloofs nadrukkelijker partij te kiezen dan Sainte-Beuve. Streeft men naar de kroon der onverbiddelijk strenge zedelijkheid, dan behoort men minder verdraagzaam te zijn dan hij voor *le crime d'amour* en daarmede verwante feilen. Maar bij hem is het, gelijk bij Gœthe, dat men ter school behoort te gaan voor het vormen van den smaak; voor de ontwikkeling van het zielsvermogen dat de bron is van sommige onzer reinste genietingen, en waarvan men met meer regt zeggen kan dat het ons gegeven is tot een vertrooster, dan de oude Hebreeën dit zeiden van den door Noach geplanten wijnstok.

Ook in zijne levensbeschouwing, in zijne opvatting van vreugde en smart, in zijne wijs daarover te spreken, doet Sainte-Beuve telkens aan Gœthe denken. Ik weet dit niet beter te doen gevoelen dan door het uitschrijven eener laatste bladzijde. Het is de bloem, door Sainte-Beuve gestrooid op het graf van Hippolyte Rigault:

„Sa mort si brusque, précédée et accompagnée de circonstances particulièrement touchantes, excita un sentiment de regret universel. Ceux même qui, tout en lui accordant beaucoup, mesuraient leur suffrage, ne furent pas des derniers à sentir quelle perte c'était pour la littérature que celle de ce talent jeune, déja maître en bien des parties, et qui, sur le reste, était en travail, en effort constant et en progrès. Ma première pensée, à cette nouvelle si peu prévue, fut de me rappeler le vers du poëte: *Vive pius, moriere tamen!*... Soyez un homme pur, moral, régulier, adonné dès vos jeunes ans à tous les justes devoirs, à toutes les bonnes et louables habitudes, à tous les nobles exercices qui entretiennent et qui préservent la santé de l'esprit, et vous êtes frappé dans la force

de votre jeunesse; vous l'êtes comme ne l'est pas toujours celui qui s'est livré à tous les excès, qui a usé et abusé de tout! Ironie du sort! Néant de la vie! Vanité de la modération elle-même et de la sagesse!"

Als beoefenaar der wetenschappen, inzonderheid als beeldend kunstenaar met de pen, de opmerking is schier overbodig, bezat Gœthe krachten, en beschikte hij over gaven, welke in den tegenwoordigen tijd bij niemand vereenigd aangetroffen worden. Al ziet men hem het een of ander af, opzien blijft het gevoel waarmede zijn aanblik ons vervult. Sainte-Beuve zelf zegt in den aanhef zijner inleiding tot Gœthe's gesprekken: „Je rougis de penser qu'en tête d'un livre où parle un si grand homme, on croie utile de placer une autre parole que la sienne." Doch wie aldus over Gœthe spreekt, is waardig naar hem genoemd te worden.

GEORGE ELIOT.

Romola, 3 vol. London, 1863. — Middlemarch, a study of provincial life, 5 vol. London, 1872. — Daniel Deronda, 8 vol. Edinburgh and London, 1876.

I

In Oktober 1496 was Romola Bardo, de dochter van wijlen den blinden florentijnschen filoloog en oudheidkundige, pas sedert drie en een half jaar gehuwd.

Gelijk van den dag harer geboorte woonde zij ook toen in de Via de' Bardi, in hetzelfde huis waaruit zij in het voorjaar van '93, als de achttienjarige bruid van Tito Melema, aan Tito's arm naar de kerk van het Heilige Kruis gewandeld was.

„Zoo schoon, zoo goed, en nog zoo jong van jaren," waarom zag zij thans zoo bleek, zoo droefgeestig, zoo uitgevast bijna? Opgevoed in de blijmoedige levensbeschouwing der grieksche oudheid; van nature allerminst geneigd tot het kerkelijk ascetisme der midden-eeuwen; waarom verrigtte zij thans den arbeid eener pleegzuster van beroep? Waarom droeg zij het eigenaardig stemmig gewaad, half rouw-, half boetekleed, waaraan men destijds in de kerken en op de straten de volgelingen van Savonarola herkende, den dweepzieken prior van San Marco?

Ziehier wat er voorgevallen was, drie maanden na den dood haars vaders, vijf vierendeeljaars na haar huwlijk.

Het was in het avonduur van denzelfden dag waarop de koning van Frankrijk, door de dwaasheid der Florentijnen, was ingehaald als een tweede Charlemagne. De geheele stad vierde feest; ook dat gedeelte der bevolking hetwelk met den jongsten loop der zaken niet zeer ingenomen was. Romola zelf, die om den rouw stil te huis gebleven was, had zich aangetrokken gevoeld door het gejoel in de straten en het opwekkend klokgelui. In eene blijmoedige stemming wachtte zij Tito, en hij kwam vroeger dan zij gedacht had. Zelfs overviel hij haar min of meer, en vond haar, in stede van in de opkamer met het vrolijk geschilderd behangsel, in de bibliotheek. Dit speet haar; want zij wist dat hij de boekekamer kil en somber noemde, en zij had zich voorgenomen hem daar niet weder te ontvangen. Bovendien was het vuur bijna uitgegaan, en er brandde in het vertrek niet meer dan één kleine lamp waarbij zij zich onledig hield met handwerk. Daar trad hij eensklaps binnen.

— „Beste Tito," en dit zeggende snelde zij hem te gemoet en wilde hem de muts van het hoofd nemen, „ik wist niet dat ge reeds zoo vroeg zoudt komen."

— „Ben ik dan niet welkom?" vroeg hij, met het glanzigste zijner lachjes op de lippen, terwijl hij den arm om haar middel sloeg, doch plaagziek achterwaarts deinsde met het hoofd.

— „Maar Tito!" was haar eenig antwoord. En er beefde in die twee woorden een toon van liefkozend verwijt. Daarop kuste hij haar minzaam, en streek haar als naar gewoonte vriendelijk met de hand over het hoofd. Romola trilde van blijdschap. Al hetgeen dien dag gebeurd was, had haar voor deze blijken zijner terugkeerende tederheid nog gevoeliger gemaakt dan zij anders geweest zou zijn. — Het zal weder zijn als van ouds, dacht zij; misschien worden wij weder even gelukkig als in het begin; hij is weder dezelfde.

Tito spande inderdaad al zijne krachten in om geheel dezelfde te zijn; zijn hart klopte van angst.

— „Had ik geweten dat ge zoo spoedig komen zoudt," ging

Romola voort, terwijl zij hem thans zijn mantel hielp afdoen, „dan zou ik een klein gastmaal hebben aangerigt, ter eere van het vrolijk gelui. Het was mijn plan niet, u hier in de boekekamer af te wachten."

— „Om het even, lief kind," antwoordde hij op onbezorgden toon. „Bekreun u niet om het vuur. Kom liever bij mij zitten."

Voor Tito's stoel stond een hoog voetbankje, Romola's gewone zitplaats wanneer zij iets te verhandelen hadden. Zij leunde met den arm op zijne knie, evenals zij bij haar vader plagt te doen, en zag naar hem op terwijl hij sprak.

— „Het is heden voor het eerst in mijn leven dat ik met genoegen geluisterd heb naar het beijeren der klokken," begon zij. „Hoe zwaarder zij dreunden, en hoe doover zij mij maakten, des te verrukkelijker aandoeningen ondervond ik. Ik verbeeldde mij een Bacchante te zijn, medegesleept door een hoogere zinsverbijstering. Ziet al het volk op de straten er van avond niet vrolijk uit?"

— „Een zuurvrome soort van vrolijkheid," antwoordde Tito, en haalde de schouders op. „Waarlijk, wie te Florence blijft, heeft weinig reden vrolijk te zijn. Mijns inziens zou er grond tot verstandige blijdschap bestaan voor hen die Florence den rug mogten toekeeren."

Zonder door iets te verraden dat hij voorbedachtelijk aldus sprak, had hij aan het gesprek de wending gegeven die hij verlangde. Hij had op geen zijner woorden een bijzonderen nadruk gelegd, doch zag niettemin juist donker genoeg om Romola met eenige ontsteltenis te doen vragen:

— „Waarom dat, Tito? Zijn er nieuwe onlusten ophanden?"

— „Nieuwe behoeft niet, beste. Er bestaan in de stad reeds drie verschillende partijen, die maar de gelegenheid afwachten elkander den oorlog aan te doen. En indien de kliek van Savonarola, gelijk zich laat aanzien, sterk genoeg is om de twee andere ten onder te brengen, dan wordt het leven hier even genoegelijk als een begrafenis. Het plan een grooten Volksraad op te rigten is reeds bekookt; gaat het door, dan zullen voortaan de luidruchtigste psalmzingers de meeste kans hebben voor openbare betrekkingen in aanmerking te

komen. Bovendien zal de stadskas zoo uitgeput raken door het afdoen van de zware subsidien voor den koning van Frankrijk en door de kosten der onderneming tegen Pisa, dat, ook al zaten de Huilebalken niet aan het roer, het er hier somber genoeg zou gaan uitzien. Eerlang zal Florence een onovertroffen plaats voor lieden zijn, die zich des avonds vermaken met in kelders te kruipen en zich het vleesch te kastijden. In alle andere opzigten is aan de uitgewekenen het beste deel beschoren. Wat mij betreft, ik heb mij ernstig afgevraagd, beste Romola, of wij niet verstandig zouden handelen Florence te verlaten."

Zij schrikte. — „Maar Tito, hoe zouden wij Florence kunnen verlaten? Daar mag ik niet aan denken. Nu nog niet althans, en nog in geen langen tijd. Dat weet ge wel."

Hare wang was koud geworden, zij begon te beven, en het spreken kostte haar moeite. Tito wilde weten wat er omging in haar gemoed.

— „Uw eigen verbeelding alleen doet u zulke kasteelen bouwen, liefste. De afzondering, waarin ge leeft, is oorzaak dat ge overdreven waarde hecht aan een beperkt aantal zaken. Reeds vóór ons huwlijk heb ik u gezegd dat ik elders zou wenschen te leven dan in Florence. Kendet ge een grooter aantal menschen en steden, ge zoudt de juistheid toegeven van hetgeen ik u meermalen zeide, dat er in den geest der florentijnsche zamenleving iets is wat aan de scherpte der florentijnsche voorjaarswinden herinnert. Ik houd van menschen met een rustiger en gezelliger levensbeschouwing. Ook voor mijn Romola zou het goed zijn, eens in een nieuwe omgeving te verkeeren. Had ik mijn zin, ik dompelde haar voor een poos in de zoete wateren der vergetelheid."

Hij boog zich, kuste haar op het voorhoofd, en streelde haar op nieuw de glanzige lokken. Doch indien zij een gipsen masker geweest was, hadden zijne liefkozingen haar niet koeler kunnen laten. Haar ontroerde te zeer het gevoel van den afstand die hunne harten scheidde, dan dat zij de aanraking zijner lippen zou hebben opgemerkt.

— „De reden, Tito, dat ik te Florence wensch te blijven, is niet dat ik mij geen aangenamer omgeving denken kan

dan hier. Zij is dat op mij — op ons — de verpligting rust den wensch mijns vaders na te komen. Mijn peetvader is oud, reeds in de zeventig; aan Bernardo del Nero kunnen wij de zorg daarvoor niet overlaten."

— „Juist die bijgeloovigheden van u, lieve Romola, die als een mist om uw geest hangen, zijn een voorname reden waarom ik wenschen zou dat wij op tweehonderd mijlen afstand van Florence zaten. In weerwil van uzelf ben ik verpligt over u te waken. Wanneer die lieve oogen, waaruit zoo groote tederheid straalt, niet ook naar evenredigheid scherp zien, dan moet ik in hunne plaats scherpzinnigheid oefenen. Ik moet mijn vrouw beschermen tegen het gevaar, haar leven te verdroomen met teleurstelling op teleurstelling."

Romola zweeg, en verroerde zich niet. Zij begreep waar Tito op doelde: hij wilde haar overreden de boekerij te bewaren te geven aan de bestuurders van een of ander klooster, of op deze of gene wijze zich te ontslaan van eene verpligting en van een band die haar aan Florence bonden; en zij was vast besloten, in hetgeen zij verschuldigd was aan de nagedachtenis haars vaders, haar eigen oordeel tot geen prijs gevangen te geven aan het zijne.

In haar gemoed was zij bij voorbaat bereid elk leed, dat voor haar uit haar tegenstand zou kunnen voortvloeijen, onverschrokken te dragen. Doch vooralsnog openbaarde zich hare vastberadenheid niet door teekenen of woorden; daartoe was het gevoel der kloof tusschen Tito en haar nog te versch en te pijnlijk.

Voor hem daarentegen was haar zwijgen eene aangename verrassing. Hij had op hartstogtelijke woorden gerekend en, — gelijk het met niet-hartstogtelijke en eenzijdig naar het verstand ontwikkelde menschen pleegt te gaan, — zijn horizont was te eng, dan dat hij zich geen hersenschimmen zou gemaakt hebben omtrent zijne eigen overredingskracht. Hijzelf vond zijn gedrag niet schandelijk, en zijne verbeelding-alleen kon hem niet doen zien in welk licht het zich aan Romola vertoonen zou. Hij ging voort op denzelfden toon van vriendelijke wederlegging:

— „Ge weet, liefste, en uw eigen verstand heeft u honderd-

maal gezegd, dat het denkbeeld een verzameling boeken en oudheden bijeen te houden en daaraan voor altijd een bijzonderen naam te verbinden, geen denkbeeld was waar met genoegzame zekerheid nut door gesticht, maar veeleer een waarvan het oogmerk op allerhande wijzen verijdeld kon worden. Wat is er geworden van de verzameling der Medici, door Lorenzo met zoo veel moeite en zoo groote kosten bijeengebragt? Ik voor mij vind zelfs iets verkeerds in dat vieren van den lust tot opeenstapelen en bij elkander houden. Welke redelijke grond kan er bestaan blijde te zijn dat Florence, meer dan welke andere stad ge wilt, zich verheugen mag in het bezit van de vruchten van geleerd onderzoek en een geoefenden smaak? Ik kan in uw naauwgezetheid, wat het eerbiedigen van de wenschen der dooden betreft, zeer wel komen; doch het verstand wijst deze gevoelens zekere grenzen aan, en teregt. Een aantal menschelevens zouden anders voortdurend door deze kleingeestige hulde nutteloos verteerd worden. Niemand zal het in het hoofd krijgen, nacht en dag lofliederen te zingen ter eere van een hardhoorig godedom. Ge hebt aan uw vader, zoo lang hij leefde, uw leven geschonken; waarom zoudt ge thans nog meer van uzelf eischen?"

— „Omdat," fluisterde Romola zeer verstaanbaar, „omdat hij zich verliet op onze trouw. Hij verliet zich op mij, hij verliet zich op u, Tito. Ik verwachtte niet dat zijn wensch u dierbaar, maar wel dat hij u heilig wezen zou. Mij is hij dierbaar en heilig te zamen."

— „Voorzeker, melieve, zou uw vaders wensch mij heilig zijn, indien zijn geluk of zijn voorspoed er mede gemoeid was; doch dit is het geval niet. Geloofden wij aan het vagevuur dan zou ik er even sterk op staan als gij dat er missen gelezen werden voor de rust van uw vaders ziel. Indien ik overtuigd was dat het hem deren kon, te zien dat zijn boeken anders gebruikt en elders bewaard worden dan hijzelf gaarne zou gewenscht hebben, ik zou de eerste zijn in uw angstvalligheid te deelen. Doch wij behooren met de hulp van een weinig nadenken ons los te maken uit die spinrag-boeijen waarin de menschen zich gelieven te klinken: niet bespeurend

dat het gewigt hunner ketenen alleen in hun eigen verbeelding bestaat. Gij, beste Romola, die de dingen zoo snel en zoo goed begrijpt, gij zult onderscheid weten te maken tusschen deze hersengewrochten, en hetgeen wezenlijk goed en dienstig is. Zeg zelf, melieve, welk grooter nut ter wereld kunnen deze boeken en deze oudheden stichten, indien zij te Florence blijven opgestapeld onder uw vaders naam, dan indien zij werden verdeeld of naar elders overgebragt? Is niet veeleer het verspreiden van zulke voorwerpen van waarde, doordat zij aldus in handen komen van personen die ze op den regten prijs weten te schatten, een onfeilbaar middel om ze aan hun ware bestemming des te beter te doen beantwoorden? Daar is iets bekrompens en onvrijzinnigs in dien naijver der italiaansche steden onderling. Het verlies van Konstantinopel is winst geweest voor de geheele beschaafde wereld."

Romola verkeerde nog te zeer onder den pijnlijken indruk van het nieuwe licht waarin Tito zich aan haar vertoonde, dan dat zij reeds nu met nadruk lucht zou hebben kunnen geven aan haar voornemen tot wederstand bieden. Onder het voortvloeijen van den stroom zijner gladde taal gevoelde zij in haar hart een begin van minachting zwellen; en dit strekte slechts om de bewustheid harer hopeloos verwoeste liefde, de liefde voor den Tito wien zij hare hand geschonken en dien zij vertrouwd had, des te levendiger te doen ontwaken. Eene vatbaarheid voor breede en diepe gewaarwordingen in hare eigen natuur deed haar rillend terugdeinzen voor eene onverbeterlijk oppervlakkige belangstelling, welke zich liet voorstaan op de ruimte harer sympathien, en geen hart toonde te hebben voor hetgeen zich in hare onmiddellijke nabijheid bevond. Zij sprak dan ook nog steeds op den toon van iemand die geen vrijheid gevoelt al zijne aandoeningen den teugel te vieren. Het eenig onderscheid was, dat nu haar arm niet langer rustte op zijne knie. Met de handen zaamgevouwen en nederhangend zat zij aan zijne voeten, koud en bewegingloos als een stilstaand water.

— „Ge spreekt van dingen die nuttig, die wezenlijk goed zijn, Tito! Behoort daar volgens u de trouw niet toe? of het dankbaar en liefdevol in gedachtenis houden van hen die ons

eenmaal dierbaar waren? Behoort daar niet toe dat wij onze stilzwijgende beloften gestand doen, waarop door anderen gebouwd wordt, omdat zij gelooven in onze liefde en onze braafheid? Behoort daar niet toe dat wie met eere geleefd heeft, ook met eere wordt herdacht? Of is het goed en nuttig dat wij ons hart meedogenloos sluiten voor de wenschen en de stille hoop van hen die zich weleer op ons verlaten hebben? Waarin mag wel de voortreffelijkheid gelegen zijn van lieden met zulke zielen? Misschien in de kunst fraaije woorden te kiezen, of zichzelf een gemakkelijk bed te spreiden, en te sterven met hun eigen ik tot boezemvriend."

Onder het spreken was hare stem allengs geklommen, en in de laatste woorden trilde iets dat naar toorn of bitterheid zweemde. Zij hield een oogenblik stil; doch hij bespeurde aan het beven harer lippen dat zij nog meer wilde zeggen, en hij achtte het wijzer haar te laten uitspreken:

— „Moest de bevolking van steden of landen uit zulke wezens bestaan, dan kwamen goed en nuttig te laat. Doch ik denk op dit oogenblik niet aan andere italiaansche steden. Ik denk niet aan de beschaafde wereld in het gemeen. Ik denk aan mijn vader, aan mijn liefde voor hem, aan den rouw over zijn verlies, aan de regten die hij op ons heeft. Van al het andere zou ik afstand willen doen, Tito, — voor goed zou ik willen scheiden van Florence, — ik leefde immers voor niets of niemand dan voor hem en voor u? Doch afstand van dien eenen pligt doe ik niet. Wat raken mij uw redeneringen? Het was *zijn* zielsverlangen, en daarom is het ook het mijne."

Hij begon in te zien dat hij haar niet zou kunnen overreden. Er moest een andere weg ingeslagen worden. Hij moest haar doen gevoelen dat haar tegenstand te laat kwam. Zoo zou er voor het minst een einde komen aan verderen strijd; en indien hijzelf haar dezen avond niet zeide hoe het met de zaak stond, dan zou er toch morgen iets anders op moeten gevonden worden. Dit onvermijdelijke schraagde zijn moed; en de ondervinding, die hij tot heden zoo vaak had opgedaan van hare tederheid en onverhoopte berusting, sterkte hem in het geloof dat zij zich ten laatste schikken zou in hetgeen hij goedgevonden had te doen.

— „Het doet mij leed u op dien toon te hooren spreken, beste Romola," zeide hij kalm, „want uw blind volhouden brengt mij in de noodzakelijkheid u te grieven. Daar ik evenwel uw tegenstand half en half voorzag, en er een snel besluit moest genomen worden, heb ik dien hinderpaal bij voorbaat vermeden en heb gehandeld zonder u vooraf te raadplegen. Door de verpligting zelf, die op hem rust, te waken voor de belangen van zijn vrouw, wordt de man somtijds tot zulk eigenmagtig handelen gedwongen — zelfs al is zijn vrouw iemand als gij, beste Romola."

Met ademlooze weetgierigheid sloeg zij de oogen naar hem op.

— „Ik bedoel," ging hij voort, in antwoord op dien blik „ik bedoel dat ik schikkingen gemaakt heb voor de overdragt, beiden van de boeken en de oudheden. Zij zullen in voortreffelijke handen komen. De boeken zijn aangekocht voor rekening van den hertog van Milaan, de brons- en marmerwerken zullen vervoerd worden naar Frankrijk. Beide verzamelingen zullen op deze wijs de bescherming genieten van een magtig vorst, in plaats van te blijven in een stad wier einde welligt nabij is."

Nog voor hij had uitgesproken was Romola opgestoven van haar zetel. Met de handen zaamgeklemd voor haar schoot, en met voor het eerst in haar leven iets woests in hare minachting en in haar toorn, stond zij voor hem en zag op hem neder.

— „Hebt ge ze *verkocht?*" vroeg zij, als kon zij hare ooren niet gelooven.

— „Werkelijk heb ik dat gedaan," antwoordde Tito met iets kwijnends in zijne stem. — Het was een onaangenaam tooneel; reeds nu gevoelde hij zich bij de keel gegrepen door hetgeen volgen zou.

— „Valschaard!" zeide zij, op bijna heeschen toon en terwijl hare oogen op hem gevestigd bleven.

Zij zweeg eene poos, en Tito bleef zitten in dezelfde houding als daareven; want hij gevoelde dat geen gemoedelijkheid thans baten kon. Plotseling keerde zij zich van hem af, en zeide gejaagd: „Het zal niet gebeuren — ik ga mijn peetvader waarschuwen!"

Tito snelde naar de deur, draaide die af, en nam er den sleutel uit. Nu of nooit moest hij zijne meerderheid toonen, en zich doen gelden als man. Doch toornig was hij niet. Hij gevoelde alleen dat het tegenwoordig oogenblik hoogst onaangenaam was, en hij, wanneer het einde zou gekomen zijn, Romola gaarne voor eene poos alleen zou laten. Doch vooraf moest zij tot lijdelijkheid gebragt worden.

— „Tracht een weinig tot bedaren te komen, Romola," zeide hij. En hij plaatste zich, als ware hij zichzelf volkomen meester, in postuur tegen het voetstuk van een borstbeeld, een ongenaakbaar Romein voorstellend uit den ouden tijd. Doch inwendig was hij geenszins op zijn gemak. Zijn hart klopte min of meer, en hij was onder den invloed van eene dier vreezen waartegen maliekolders niet plegen te baten. Romola's toorn en minachting had hij opgesloten, ja; doch hij was genoodzaakt geweest ook zichzelf op te sluiten, en hij behoorde niet tot hen wien tegenspraak het bloed warm maakt — zijne olijfkleurige wang werd al bleeker en bleeker.

Toen zij Tito dien stand aannemen, en hem den sleutel zag bergen in zijne tasch, had Romola gezwegen. Hare oogen, steeds op hem gerigt, schoten vuur; haar ligchaam schudde, van het hoofd tot de voeten; er scheen zich van haar geheele persoon eene kracht te hebben meester gemaakt die naar een uitweg zocht en daad begeerde te worden. Was eenige oogenblikken te voren de felste harer aandoeningen een gevoel van weedom geweest over hare ontgoocheling, thans werd die pijn verdoofd door de heftigheid harer verontwaardiging. Dat de man dien zij verachtte, terwijl hij in den vollen dos van zijn hatelijk schoon postvatte onder gindsche buste, dat die man haar echtgenoot was, dit deerde haar thans niet. Verachting nam op dit oogenblik de volle ruimte van haar hart in. De ziedende fierheid van het oude bloed der Bardi was voor het eerst in haar ontwaakt.

— „Leer voor het minst de dingen zien gelijk ze zijn," sprak Tito, „en neem uw toevlugt niet tot kinderachtige daden, die bovendien verkeerd zouden kunnen uitkomen. Naar uw pleegvader te gaan zou niet baten. Heer Bernardo kan hetgeen ik deed niet ongedaan maken. Ga toch zitten. Waart

ge bij uzelf, ge zoudt de laatste zijn aan derden te gaan verhalen hetgeen voorvalt in onze binnenkamer."

Tito wist dat deze snaar bij Romola nooit zonder goed gevolg aangeroerd werd. Doch zij ging niet zitten. Om uit eigen beweging van houding te veranderen, zou zij zich minder onbewust hebben moeten zijn van de plaats waar zich haar ligchaam bevond.

— „Wáárom kan het gedane niet ongedaan worden gemaakt?" vroeg zij, na een oogenblik stilte. „Alles is nog bijeen."

— „Dáárom niet," was het antwoord, „omdat de verkoop aangegaan is bij schriftelijke verbindtenis. De koopers hebben Florence reeds weder verlaten, en de wissels, ten bedrage van den koopprijs, bevinden zich in mijn handen."

— „Had mijn vader geweten dat ge een woordbreker waart," zeide Romola, — want in de eerste plaats was het haar eene onwederstaanbare behoefte in beleedigende klanken lucht te geven aan het gevoel dat bovendreef in hare ziel, — „hij zou zorg gedragen hebben dat ge over de boekerij niet beschikken kondt. Doch hij is overvallen door den dood, en toen ge uw kans schoon zaagt, zijn oor niet meer hooren en zijn hand zich niet meer tegen u opheffen kon, hebt ge hem bestolen!"

Zij zweeg een oogenblik, en vroeg toen met verdubbeling van hartstogt, denkend aan Bernardo del Nero, en aan het geld dat deze haar vader op de vermoedelijke opbrengst der bibliotheek had voorgeschoten: — „Hebt ge ook nog iemand anders bestolen? Een levende? Is dit de reden dat ge ter sluiks een maliekolder draagt?"

Dezelfde magt, die somtijds den uitzinnigen ruiter drijft de sporen te slaan in de lendenen van zijn paard, had ook Romola tot spreken gedreven. Aanvankelijk gevoelde Tito zich zeer klein; de schande, dacht hij, zou ten slotte bedenkelijker zijn dan hij zich voorgesteld had. Doch weldra haalde hij weder adem. Uit den mond zijner eigen vrouw klonk hem eene stem in de ooren die op vergelding doelde. Tegen die vrouw kwam alles in hem op: zijn wederstandsvermogen en zijn afkeer. Haar ten minste, dit zeide hem zijne schranderheid, haar zou hij weten te breidelen.

— „Het zou tot niets dienen," sprak hij koel, „de taal van

den waanzin te wederleggen, Romola. Uw eigenaardige liefde voor uw vader maakt u op dit oogenblik waanzinnig. Elk verstandig mensch, die zich de moeite geven wil de zaak uit het ware oogpunt en op een behoorlijken afstand te bezien, zal erkennen dat ik de wijsste partij gekozen heb. Ware hij niet onder den invloed van uw overdreven gevoelens, dan zou, daarvan houd ik mij overtuigd, ook Bernardo del Nero dit erkennen."

— „Dat zou hij niet!" antwoordde Romola. „Hij koestert de hoop dat de wensch mijns vaders nog bij zijn leven vervuld zal mogen worden. Niet langer geleden dan gisteren spraken wij er over. Ik blijf op zijn bijstand rekenen. Hoe heeten zij, de lieden aan wie ge mijns vaders eigendom verkocht hebt?"

— „De eenige reden die mij zou kunnen nopen u hun namen te verzwijgen, is dat ge er weinig aan hebben zult ze te kennen. Graaf San Severino en de hofmaarschalk Beaucaire vergezellen op dit oogenblik den koning naar Sienna."

— „Men zou hun iemand achterna kunnen zenden, en mogelijk zullen zij te bewegen zijn afstand te doen van den koop," zei Romola haastig; — want de bezorgdheid had langzamerhand in haar de overhand gekregen op den toorn.

— „Zij zullen daar *niet* toe te bewegen zijn," antwoordde Tito, op een toon van koele vastberadenheid.

— „Waarom niet?"

— „Omdat ik het niet verkies."

— „Maar indien men u het geld uitkeert? Het geld zullen wij u uitkeeren!" ging Romola voort.

Het zou niet mogelijk zijn geweest met bitterder woorden te zeggen hoe volkomen zij zich van Tito vervreemd gevoelde. Doch het voorstel klonk uit haar mond meer als eene pleitrede, dan als een bloedig verwijt. Tito begon zich krachtiger te gevoelen. Hij zag dat de eerste opwelling van woede voorbij was

— „Neen, beste Romola. Bedenk toch hoe onpraktisch uw voorstel is. Ge zoudt in een kalm oogenblik uw peetvader niet wenschen te overreden, behalve hetgeen reeds door hem voorgeschoten werd, nog daarenboven drieduizend florijnen weg te werpen. Uw fierheid en uw fijn gevoel zouden zulk een aanzoek beneden zich achten."

De moed ontzonk haar, en bevend klemde zij zich vast aan het buffet aan hare zijde. Hij ging voort met spreken, en zijn helder stemgeluid maakte op haar den indruk van een killen waterstraal, zijpelend langs gloeijende wangen.

— „Wat meer is, ik verkies niet dat Signore Bernardo het geld verstrekken zal; zelfs al ware het denkbeeld van deze schikking niet de dolzinnigheid zelf. Voor gij van deze zaak één woord rept, bedenk, bid ik u, welke de gevolgen zijn zullen. Wat zult ge er bij winnen, indien ge mij in Bernardo's schatting benadeelt? mij dwarsboomt? uw man zoekt voor te stellen in het hatelijk licht waarin hij door uw eigen hartstogtelijkheid geplaatst wordt? Gedane zaken hebben geen keer. De boekerij is verkocht, en ge zijt mijn vrouw."

Elk zijner woorden was op het effekt berekend; want het dreigend gevaar had zijne verstandelijke vermogens in de hoogste mate gescherpt. Hij wist dat Romola de verreikende beteekenis zijner taal eerlang vatten zou. Hij wachtte, en sloeg haar zwijgend gade.

Zij had de oogen van hem afgewend, en staarde op den grond. Toen zij na eenige minuten zwijgens weder het woord tot hem rigtte, was hare stem geheel veranderd.

— „Ik heb één verzoek te doen," zeide zij op koelen en kalmen toon.

— „Elk verzoek dat u en mij niet benadeelt, Romola, is toegestaan."

— „Geef mij het deel van het geld dat aan mijn pleegvader toekomt, en laat ik hem mogen afbetalen."

— „Eerst moet ik van u eene bepaalde verzekering ontvangen hebben omtrent de houding die ge te mijnen opzigte denkt aan te nemen."

— „Gelooft ge aan verzekeringen, Tito?" vroeg zij, met een zweem van weder bovendrijvende bitterheid.

— „Uit uw mond, ja."

— „Ik zal u niet benadeelen. Alles zal een geheim blijven. Ik zal niets zeggen dat hem of u zou kunnen grieven. Ge hebt gelijk: gedane zaken hebben geen keer."

— „Dan zal ik morgen ochtend aan uw verzoek voldoen."

— „Nog dezen avond, indien het mogelijk is," vroeg Ro-

mola. „Wij behoeven er dan niet weder over te spreken."

— „De mogelijkheid bestaat," antwoordde hij. — En hij trad naar de kleine lamp waar Romola bij had zitten arbeiden. Zij zette zich, en staarde voor zich uit, van hem af.

Hij kwam naar haar toe, boog zich tot haar over, en gaf haar eene strook papier in de hand.

— „Het spreekt van zelf dat ge een ander papier in de plaats bekomen zult, beste Romola." — Dit zeide hij op vriendelijken toon; want nu hij zeker was van zijne zaak, zag hij het voorgevallene schier over het hoofd, en was zelfs bereid eene poging te doen om haar te verzoenen.

— „Ongetwijfeld," antwoordde zij, het papier aannemend zonder naar hem op te zien. „Ik weet wat ge bedoelt."

— „En wanneer ge tijd zult hebben gehad over de zaak na te denken, beste Romola, zult ge mij mijn handelwijs ten goede houden; daar ben ik zeker van." — Dit zeggende roerde hij vlugtig met zijne lippen de oppervlakte van haar voorhoofd aan; doch zij scheen het niet te bemerken, en was er blijkbaar zich niet bewust van.

Doch wel hoorde zij hem de deur ontsluiten, en de kamer verlaten. Zij boog het hoofd, en luisterde. Daar ging de straatdeur open en viel weder toe. Een gevoel van plotseling bekomen vrijheid overstelpte haar. IJlings rees zij op, ging naar haar vaders armstoel, waarop zij het door Piero di Cosimo geschilderd portret van den blinden grijsaard (Tito had het zelfs niet aangezien) voorloopig nedergezet had, knielde voor de beeldtenis van hem die haar het meest op aarde had liefgehad, en barstte in tranen uit...

II

Ook *Romola*, ofschoon een historische roman, is even goed als *Adam Bede* eene zielkundige studie. Tito Melema, in wiens karakter wij een blik sloegen, is een manlijke Hetty Sorrel, min Hetty's gebrek aan wereldkennis. Ook van dezen bevalligen jongen Griek zou boerin Poyser gezegd hebben, en met het volste regt, dat hij op eene rijpe kers geleek: zacht van

koon, hard van pit, type eener sensualiteit welke eigenlijk niets anders is dan een grondtoon der menschelijke natuur. In zijn streven naar het veroveren eener aangename en winstgevende, voor zijne eerzucht vleijende maatschappelijke stelling; in zijn vlieden van al hetgeen zijne rust zou kunnen verstoren of hem smartelijk zou kunnen aandoen, zien wij Tito, zonder dat hij tot hiertoe in het oog der wereld zich aan één enkele misdaad schuldig maakte, langzamerhand alle gevoelens uitschudden die het manlijk karakter tot sieraad verstrekken.

Romola is Maggie, uit *The Mill on the Floss*, doch eene welopgevoede Maggie, met gekamde haren en gekamde zinnen, en uit wie, onder Savonarola's invloed, eene tweede Dinah Morris groeit. In één woord, een vrouwelijk vrouwehart, vervuld met eene groote behoefte aan liefde en, als in antwoord op hare droomen en voorgevoelens, de zelfzucht helaas tot bruidegom bekomend. Een teder gemoed, dat zich kwetst aan de doornen der vulgariteit. Eene reine van harte, die haar trouwring gestoken heeft aan den vinger der gemeenheid. Eene grootmoedige, die zich niet los kan rukken uit de armen van een kleingeestig wereldling. Romola vertegenwoordigt den anderen grondtoon der menschelijke natuur dien wij ons heimwee naar het hoogere noemen; dat waarvan de bevrediging vruchteloos gezocht wordt langs den weg van het natuurleven.

Indien Savonarola niet Savonarola, maar Spurgeon of Lacordaire heette, dan zou men het zich telkens ontgeven dat het tooneel te Florence speelt, bijna vierhonderd jaren geleden. George Eliot heeft Roscoe gelezen, daar is geen twijfel aan. Roscoe's einde is haar begin. Doch niet aan Roscoe, maar aan hare eigen vorming, dankt zij hare opvatting van den Prior.

Eenerzijds is haar oordeel over hem geheel onafhankelijk en onbeneveld. Wanneer zij in den barbierswinkel van den met litteratuur gebarbouilleerden Nello den jeugdigen Machiavelli tot het gezelschap zeggen laat: „The Frate's game is an impossible one. If a prophet is to keep his power, he must be a prophet like Mahomet, with an army at his back, that when the people's faith is fainting it may be frightened into life again," dan zegt zij ongetwijfeld, met Machiavelli's woorden, een deel harer eigen meening aangaande den profeet van Florence. Doch

dit deel is het geheel niet. Zij ziet ja den smet op Savonarola's karakter, en doorschouwt het geheim zijner zwakheid: „No man ever struggled to retain power over a mixed multitude without suffering vitiation: his standard must be their lower needs, and not his own best insight." Doch zij voegt er bij: „It was the fashion of old, when an ox was led out for sacrifice, to chalk the dark spots, and give the offering a false show of umblemished whiteness. Let us fling away the chalk, and boldly say, — the victim was spotted, but it was not therefore in vain that his mighty heart was laid on the altar of men's highest hopes."

Het is door deze grootmoedige opvatting van Savonarola's karakter, dat zij hem verwinnaar doet zijn in den strijd met Romola, wanneer deze het voornemen heeft gevormd, en reeds voor een deel heeft uitgevoerd, Tito in stilte te verlaten en naar Venetie te vlugten. Het door Savonarola aan het natuurkind Romola verkondigd christendom is tegelijk het eenige dat zij mist, en het eenige waarvoor zij sympathie gevoelen kan. „See then, my child," voegt hij haar toe, wijzend op het crucifix om haar hals, dat zij alleen voor den vorm heeft omgehangen, ten einde hare vermomming volkomener en hare vlugt gemakkelijker te maken, „see then, how you are below the life of the believer who worships that image of the Supreme Offering, and feels the glow of a common life with the lost multitude for whom that offering was made, and beholds the history of the world as the history of a great redemption of which he is himself a fellow-worker, in his own place and among his own people!"

Het is Savonarola, de fantastische monnik, die het in zuivere menschelijkheid van de in het humanisme grootgebragte Romola wint. Hij verwijt haar, en met onbetwistbaar regt, dat zij niet nationaal is; dat er geen hart in haar boezem klopt voor de lijdende kinderen van haar eigen vaderland; dat hare aristokratisch-litterarische vorming haar ongevoelig heeft gemaakt voor de schare harer medeschepselen: „You have lived with those who sit on a hill aloof, and look down on the life of their fellow-men." Hij brengt haar onder het oog dat hare vlugt niets anders is dan het vlieden eener smart

uit vrees voor het volbrengen van een pligt: „You will go forth; and what will you find, my daughter? Sorrow without duty — bitter herbs, and no bread with them." Uit de diepte-zelf harer droefheid weet hij voor haar de bron eener nieuwe eeredienst te doen ontspringen: „My beloved daughter, sorrow has comme to teach you a new worship: the sign of it hangs before you."

Romola, die haar leven lang het bestaan van iederen priester zonder onderscheid vereenzelvigd had met onnatuur, met bekrompenheid van geest en engte van hart, gevoelde zich door Savonarola overmeesterd. Reeds zijn blik-alleen boeide haar. Er sprak belangstelling, er sprak deernis uit, doch „apart from any personal feeling." Niet haar persoon, slechts hare menschelijkheid was er het voorwerp van; en nooit tot hiertoe had zij iemand ontmoet in wiens oog haar rang als medeschepsel, zonder meer, een voldoende aanbeveling geweest was om levendige sympathie te verdienen: „It was the first time she had encountered a gaze in which simple human fellowship expressed itself as a strongly felt bond." Zeer juist laat de schrijfster volgen: „Such a glance is half the vocation of the priest or spiritual guide of man." En niet minder juist is hare verklaring van Romola's blijvende onderwerping aan een man dien zij niet van naderbij kon leeren kennen zonder ook zijne feilen op te merken: „It is not force of intellect which causes ready repulsion from the aberrations and eccentricities of greatness, any more than it is force of vision that causes the eye to explore the warts on a face bright with human expression; it is simply the negation of high sensibilities."

En Tessa? vragen mijne lezers. En Baldassarre Calvo? Ik moet mij bepalen tot de mededeeling dat deze twee karakters tot George Eliot's gelukkigste ingevingen behooren. Met Romola zijn Baldassarre en Tessa de voorname slagtoffers van Tito's onbloedige wreedheid. Doch dit is ook het eenige wat zij met elkander gemeen hebben. In de schildering van Tessa is de schrijfster de dichteres der uitwendige schoonheid; in die van Baldassarre is zij het van de zielesmart. Iets bevalligers, iets aanminnigers, een donziger vrouwebeeldje, dan dit onschul-

dig keuvelend en liefhebbend kind der florentijnsche markt, zal men vruchteloos zoeken. Bezwaarlijker nog zal men een toestand vinden zoo aandoenlijk als dien van den geteisterden en zwaarbeproefden Baldassarre, wanneer hij aan het feestmaal van Rucellai, ten einde Tito van eerloosheid te overtuigen, eene poging aanwendt de beschuldigende plaats uit Homerus terug te vinden, en hij, onder het staren in het boek, zich plotseling en op nieuw beroofd gevoelt van de gaaf des geheugens.

1863.

III

Herinnert men zich een fraai opstel in den *Gids* van April 1873: *De vrouw van Max*, door Dr. A. Pierson? Die duitsche historicus van 1806 geeft een goed begrip van den engelschen theoloog van 1826, door George Eliot in *Middlemarch* geschilderd. En gelijk Dr. Casaubon aan Prof. Max doet denken, zoo herinnert Miss Brooke keer op keer aan Lioba Weber: twee jonge meisjes, elk uit liefde gehuwd, en ongelukkig gehuwd, met een man die haar vader had kunnen zijn.

George Eliot's vinding in het schilderen van Dorothea's persoon is bewonderenswaardig. Eerst zijn wij (op Tipton Grange, het buitenverblijf van een oom en voogd) met haar en hare zuster alléén in de zitkamer der meisjes, waar Celia, de jongste, uit de lade van een kabinet de nog onverdeelde juweelen der vroeggestorven moeder voor den dag haalt:

— „Als het u hetzelfde is, Dorothea, — als ge het niet te druk hebt, — moesten we zamen moeders juweelen eens bezien en er een keus uit doen. Van daag een half jaar geleden gaf oom ze u, en ge hebt er in al dien tijd nog niet naar getaald."

Er toog een even zigtbaar wolkje over Celia's gelaat, maar niet meer dan even zigtbaar. Regtuit pruilen durfde zij niet, uit vrees voor Dorothea en hoogere moraliteit: twee galvanische batterijen die het niet geraden was onvoorzigtig aan te roeren. Er viel haar een pak van het hart toen zij Dorothea met eene lagchende uitdrukking de oogen tot haar zag opheffen.

„Wat een levende almanak zijt gij, Celia! Zijn het zes maanden of zes kalender-maanden geweest?"

„Het is van daag de laatste September, en den eersten April gaf oom ze u. Hij voegde er bij, herinnert ge u? dat het hem door het hoofd gegaan was. Hebt gij in al dien tijd, sinds gij ze in het kabinet sloot, er wel ooit weder aan gedacht?"

„Ge weet toch, lieve, dat wij ze nimmer dragen zullen."

Er was hartelijkheid in Dorothea's half vleijenden, half ophelderenden toon. Zij bleef haar potlood in de hand houden, en schetste eene kantteekening op den platten grond harer werkmans-woningen.

Celia kleurde, en keek hoog ernstig. „Wij doen moeders nagedachtenis te kort, dunkt mij, door ze weg te sluiten en onopgemerkt te laten liggen. Bovendien," voegde zij met een onderdrukten snik van zelfkastijding er bij, na een oogenblik zwijgen, „colliers zijn tegenwoordig zeer algemeen; en zelfs onze Madame Poinçon, te Lausanne, die in sommige dingen nog strenger was dan gij, droeg voortdurend steenen en goud. En hebben niet de christenen van alle tijden ... Of gelooft gij niet dat menige vrouw, thans in den hemel, op aarde juweelen gedragen heeft?" — Wanneer Celia het er ernstig op toelegde hare tegenpartij vast te zetten, dan was zij zich bewust spijkers met koppen te slaan.

„Gij zoudt ze gaarne dragen! riep Dorothea uit, op den toon van iemand die eene verrassende ontdekking doet. „Wel, laat ons ze dan voor den dag halen, dat spreekt. Waarom hebt ge mij dat niet vroeger gezegd? Maar de sleutels, de sleutels!" Met beide handen betastte zij hare slapen, als wanhopend aan haar geheugen.

„Die zijn hier," antwoordde Celia, [illegible] ge-wapend op deze [illegible].

„Ik [illegible] mij het kistje [illegible]."

[illegible]

gevat, waaraan een kruis van paarlen hing met vijf briljanten in het hart. Dadelijk greep Dorothea den collier en sloeg dien om haar zusters hals. Een armband kon niet juister van pas geweest zijn. Maar dat sluitende kwam goed bij den Henriette-Maria-vorm van Celia's hals en hoofd, gelijk zijzelf in den penant-spiegel, tegenover haar, gelegenheid vond op te merken.

„Dien collier moet ge bij uw ligte neteldoekjes dragen, Celia, en het kruis bij de donkere stofjes."

Celia deed haar best, niet te glimlagchen van genoegen.

„Neen, Dodo, het kruis is voor u."

„Volstrekt niet, volstrekt niet," antwoordde Dorothea, de hand opheffend, ten teeken dat zij van die onderscheiding verschoond wenschte te blijven.

„Toch wel," hield Celia aan. „Het zou zoo goed staan bij uw zwarte zijden. Zoo iets mag toch wel."

„Voor al het geld van de wereld niet! Een kruis is het laatste wat ik voor opschik zou willen dragen." Er liep eene ligte huivering door hare leden.

„Maar dan zult ge het slecht vinden als *ik* het draag," hernam Celia gejaagd.

„Neen, lieve, in het geheel niet. Er is ziel en ziel, zooals er gelaatskleur en gelaatskleur is. Wat de eene kleedt, misstaat de andere."

„Maar misschien wilt ge het kruis bewaren als eene gedachtenis aan moeder?"

„Neen, lieve, ik heb allerlei andere dingen die mij aan moeder doen denken: haar sandelhouten werkdoosje, en zoo veel meer. Gerust, ik sta u de geheele verzameling gaarne af. Laat ons er niet langer over praten. Komaan, pak uw boeltje bijeen."

Celia was een weinig geraakt. Dodo's puriteinsche duldzaamheid ontsproot uit een gevoel van aangematigde meerderheid, die voor het blonde vleesch eener kerkelijk niet hooggestemde zuster haast even moeijelijk te verduren was als puriteinsche ketterjagt.

„Maar hoe kan ik juweelen dragen, als gij, mijn oudere zuster, ze voor altijd afzweert?"

„Het is wat veel gevergd, Celia, dat ik mij zal opschikken, opdat gij niet bij mij afsteken zoudt. Met zulk een collier om

den hals zou ik mij in een opera-danseres herschapen wanen. Ik zou de wereld om mij heen zien draaijen, en niet meer weten hoe ik gewoon moest wandelen."

Celia had den collier losgegespt en afgedaan. „Hij zou wat te sluitend zijn voor uw hals; een liggend en afhangend voorwerp zou u beter staan," zeide zij met zekere zelfvoldoening. Dat de collier in geen enkel opzigt voor Dorothea paste, deed Celia hem met te grooter vreugde zich toeëigenen. Zij opende een foudraal vol ringen, waaronder één uit een smaragd bestond, met diamanten omzet: en juist kwam van achter eene wolk een zonnestraal in het vertrek en op de tafel spelen.

„Wat zijn die steenen fraai!" hernam Dorothea, even snel een nieuwen stroom van aandoeningen volgend, als de zonnegloed de schaduw. „Het is of sommige kleuren iets doordringends hebben, evenals wierook. Dit zal de reden zijn dat in de Openbaring van Johannes edelgesteenten als zinnebeelden van het hoogere worden gebezigd. Zij doen aan stukjes hemel denken. Maar de smaragden winnen het, vind ik."

„Deze bracelet behoort bij den ring," zeide Celia, „ziet gij wel?" — „Beeldig, beeldig," ging Dorothea voort, den ring aan haar fraai gevormden vinger stekend, den armband om haar fijnen pols sluitend, en beiden voor zich uit houdend in de rigting van het venster. Onderwijl zocht zij naar eene verontschuldiging voor haar welgevallen in het kleurespel, door het den doop harer vrome blijdschap toe te dienen.

„In déze zoudt ge toch wel zin hebben, Dorothea," zeide Celia met niet al te vaste stem; want het bevreemdde haar dat hare zuster zekere zwakheid aan den dag legde, en tevens bedacht zij dat smaragden bij hare eigen gelaatskleur haast nog beter voegen zouden dan purperen amethysten. „Al zoudt gij mij al het andere laten, dien ring en dien bracelet moet gij behouden. Of wat dunkt u van deze agaten? Zij zijn elegant — en stil."

„Ja, deze zal ik behouden; dezen ring en dien bracelet," antwoordde Dorothea. — Uit een geheel anderen toon liet zij er eensklaps op volgen, hare hand op de tafel leggend:

„Ongelukkige schepsels, die zulke steenen opdelven, en bewerken, en voor brood verkoopen!" Nogmaals hield zij stil;

en Celia meende dat hare zuster weder afstand zou doen van hare keus, gelijk zij zou behooren gedaan te hebben om zich gelijk te blijven.

„Ja, lieve, deze zal ik behouden," zeide Dorothea, het pleit beslechtend. „Maar neem al de andere weg, en het kistje er bij." Zij hervatte haar potlood, maar zonder de juweelen van arm of vinger te schuiven, en bleef er op staren. Naderhand, overlegde zij, zou zij ze bij tusschenpoozen te voorschijn halen en haar oog te gast doen gaan op zoo veel reine kleuren.

IV

Dit tafereel staat met een praktischen kursus in het aanschouwelijk schrijven gelijk. Wij wisten uit het preludium dat wij kennis zouden maken met eene Heilige Theresa uit het tweede vierdedeel der 19de eeuw. Men had ons in het eerste hoofdstuk reeds dadelijk medegedeeld dat Miss Brooke's schoonheid van de bijzondere orde was welke het meest uitkomt door een effen toilet. Weinig bladzijden verder vernamen wij dat Dorothea's ideale echtgenoot naar een vader zweemde, desnoods in staat zijne jonge vrouw les te geven in het hebreeuwsch. Doch wat baten zulke aanduidingen, zoolang men de menschen niet *ziet?* Eerst door den woordestrijd met Celia vindt die behoefte een begin van bevrediging. In een volgend hoofdstuk, dat den lezer in een muzeum te Rome verplaatst, wordt de bevrediging voltooid.

Een jong man — blijkbaar een jong Engelschman, ofschoon zijne lange haren van zekere zucht getuigden er als een vreemdeling uit te zien, — had op een schoonen voorjaarsochtend juist zijne blikken verzadigd aan den Torso van het Belvedere en stond uit een der hooge vensters van het Vatikaan het bergachtig vergezigt te bewonderen. De verrukking, waarin dat schouwspel hem bragt, was oorzaak dat hij den voetstap niet opmerkte van een levendigen jongen Duitscher met donkere oogen, die naar hem toetrad en, de hand op zijn schouder leggend, in het engelsch tot hem zeide, maar met een sterk duitsch accent: „Kom gaauw, gaauw, anders verandert zij misschien haar stand!"

De twee jonge mannen snelden voort naar de groote zaal waar Ariadne, destijds Cleopatra geheeten, in de fulpen plooijen van haar marmeren kleed vorstelijk nederligt.

Zij kwamen juist in tijds om nog het volle genot te hebben van een ander beeld, dat niet ver van de liggende grieksche vorstin tegen een hoog voetstuk geleund stond: een levend en bloeijend engelsch meisje, gekleed in eene effengrijze kloosterachtige stof, maar zoo schoon, dat de nabijheid van het antieke kunstwerk haar niet beschaamde. Haar lange en hoog digtgehaakte mantel was achterwaarts over hare armen geslagen, en één fraaije hand, zonder handschoen, bewoog zich langs haar wang, waar zij den witkastoren hoed, die om haar gelaat en kunstelooze donkere bruine vlechten een aureool scheen te vormen, een weinig naar achter schoof. Hare aandacht was niet op de Ariadne gerigt; welligt dacht zij op dat oogenblik zelfs niet aan het beeld: hare groote oogen staarden met eene droomerige uitdrukking op een lichtend vak, gevormd door een zonnestraal op den vloer. Doch zij werd gewaar dat de twee vreemdelingen, die kwanswijs de Cleopatra bezigtigden, haar gadesloegen, en met eene snelle beweging verwijderde zij zich, gevolgd door de kamenier en den reisknecht die op eenigen afstand om haar heen gedrenteld hadden.

„Is dat niet eene uitgezochte tegenstelling?" vroeg de Duitscher, zijn jongen vriend in de oogen ziende. — „Dáár ligt de antieke schoonheid uitgestrekt, levenloos en nogtans geen lijk, maar als gestremd in de volle bevrediging van zinlijke volkomenheid. Hier staat en ademt de levende schoonheid zelf, het gemoed vervuld met eeuwen-heugende gedachten van christendom en wereldverzaking. Maar waarom gaat zij niet als een non gekleed? Zij doet mij denken aan hetgeen gijlieden een kwakeres noemt. Mogt ik haar schilderen, ik zou haar met het gewaad eener geestelijke zuster tooijen. Maar zij is een getrouwde vrouw. Ik zag aan den vinger dier wonderfraaije linkerhand een ring steken; anders had ik den bleekgelen Herr Pfarrer voor haar vader aangezien. Al een heelen tijd geleden zag ik hem afscheid van haar nemen, en daareven vond ik haar in die magistrale pose terug. Wie weet? hij is misschien rijk en zou gaarne haar portret bezitten." —

Tusschen dit hoofdstuk en het vorige ligt eene gebeurtenis in Dorothea's leven waarover zij hartelijker gejuicht en bitterder geschreid heeft dan over eenige andere: haar huwlijk met den bejaarden en geleerden Dr. Casaubon. Niet lang duurde het of Herr Naumann — zoo heette de duitsche schilder — wist het dus aan te leggen dat het van eene ontmoeting tot eene kennismaking, van deze tot een bezoek in zijn atelier, en weldra tot portretteren kwam; niet slechts van Dorothea zelf, maar ook van haar echtgenoot, voor zulke aanzoeken anders weinig toegankelijk.

„Mijn jonge engelsche vriend", zeide Naumann tot den godgeleerde, „waarborgt mij dat ik niet van onbescheidenheid zal worden beticht, als ik durf beweren dat uwe gelaatstrekken volkomen passen zouden voor den Thomas van Aquino dien ik hier onder handen heb. Ik durf niet vragen; maar geloof mij, het behoort tot de zeldzaamheden dat ik mijn denkbeeld zoo treffend vind uitgedrukt: het ideale in het reëele."

De slimme Duitscher verkreeg zijn wensch; het streelde in hooge mate Dr. Casaubon's eigenliefde, in het atelier van zulk een kunstenaar voor Thomas van Aquino te zitten; en George Eliot wist wat zij deed, toen zij de jonggehuwde Dorothea hare wittebroodsweken te Rome liet doorbrengen.

V

Middlemarch is, in zoover men er het spel van al de hartstogten in kan gadeslaan die dit genre gewoonlijk zijne stof leveren, een roman. Maar tegelijk is dit verhaal een volle greep uit de engelsche zamenleving van dertig of veertig jaren geleden, meest ten platten lande. Aan de orde is er het leggen van den eersten spoorweg, het voorbereiden der groote parlementshervorming door uitbreiding van het kiesregt, de naderende omkeering van een groot aantal algemeen aangenomen denkbeelden door de opkomst der natuurwetenschappen.

Van dit boek een overzigt te geven is ondoenlijk. Rozen kan men desnoods ontbladeren; eikeboomen, tusschen wier takken de vogelen zich nesten komen bouwen, niet. En aan zulk een zwaren, breed uitgespreiden doorluchtigen boom, doet *Mid-*

dlemarch herhaaldelijk denken. Men sla in het laatste gedeelte het 80ste hoofdstuk op, waar Dorothea, weduwe geworden, in één eindeloos doorwaakten en doorgesnikten nacht, tegelijk aan zichzelf ontdekt wordt en rouw bedrijft over het verlies van haar dierbaarst ideaal. Men bestudere het 74ste Hoofdstuk, waar het gevoel der schande, waarmede de bankier Bulstrode zich overladen heeft, langzaam openbaar wordt voor het gemoed zijner onergdenkende vrouw, en haar tot eene dier onopgemerkte daden van zelfverloochening drijft waartoe de minste helden en heldinnen der geschiedenis in staat zijn. Die, en zoovele andere hoofdstukken, verheffen de letterkundige waarde van *Middlemarch* tot den hoogsten rang. Niemand in Engeland, kan men zeggen, niemand in de geheele wereld op dit oogenblik, mag na het lezen van zulke bladzijden zich den gelijke van George Eliot noemen.

Wij hebben slechts één bedenking. George Eliot gaat tot in bijzonderheden al de aandoeningen na, welke Dorothea's hart beurtelings beklemd of bestormd hebben. Niets wordt overgeslagen van hetgeen dienen kan om den lezer een blik in Dorothea's ziel te doen werpen. Maar altijd krijgen wij slechts de jonge dame te zien die te kwader uur bij een oud heer ging inwonen, hopend dat hij haar onderwijs zou geven in het syrisch of het chaldeeuwsch. Miss Brooke verdwijnt geen oogenblik uit ons oog; mistress Casaubon wordt ons niet vertoond. Zoo ver gaat, tot schade der hoogere kunst, de tyrannie der engelsche preutschheid. Het zou George Eliot waardig geweest zijn, ons Dorothea's walging als jonggehuwde vrouw te schilderen.

1873.

VI

Zonder iemands genoegen te bederven kan ik uitbrengen dat *Daniel Deronda* voor een deel bestaat uit engelsche zedeschetsen van den nieuweren tijd (het jaar 1865 of daaromtrent), voor een ander deel uit eene verheerlijking van het [illegible] jodedom. Deze twee stroomen vloeijen, naarmate het verhaal vordert, meer en meer ineen. Men ziet er op nieuw uit dat

la question religieuse, zooals de Franschen zeggen, de schrijfster bij voortduring in spanning houdt.

In hare *Scenes of clerical life* gaf zij grepen uit het leven der anglikaansche geestelijkheid. In *Adam Bede* liet zij regt wedervaren aan het methodisme. In *Romola* schilderde zij de bekoring, en tegelijk het onbevredigende, van een levendig roomsch-katholiek geloof. Die studien over verschillende vormen van het christendom worden thans in *Daniel Deronda* door eene studie over het jodedom aangevuld.

Mijn oordeel over dezen roman kan ik in weinig woorden zamenvatten. Gegeven een lezer of lezeres die nog nimmer een werk van George Eliot las, en voor het eerst door *Daniel Deronda* met haar in kennis kwam, dan zeg ik: Gij zijt een gelukskind! In geen der vroegere heeft de schrijfster met haar realisme zooveel fantasie vereenigd; hare schilderingen van het volksleven door zoo vele grepen uit het leven der groote wereld afgewisseld; zulk een ideaal beeld uit de mannewereld tot hoofdpersoon gekozen. In zekere orde van poëzie is *Daniel Deronda* het dichterlijkst boek dat George Eliot tot hiertoe in het licht zond.

Denk ik mij daarentegen een publiek hetwelk de ontplooijing van dit groot talent van den aanvang af is blijven volgen, en de schrijfster voortaan bij vergelijking beoordeelt, dan spreek ik eenigszins anders. Te beginnen met *Felix Holt* heeft George Eliot eene reeks studien over maatschappelijke toestanden uit het Engeland van den nieuweren tijd geopend, welke in *Middlemarch* zijn voortgezet, en thans door *Daniel Deronda* tijdelijk worden afgesloten. Daarvóór gaf zij twee groote nationale dorpsvertellingen, waarvan de voornaamste in de laatste jaren der 18de eeuw speelde. Eerst engelsche toestanden uit het jaar 1800, toen uit 1830, daarna uit 1840, thans uit 1860.

Werkelijk is ook *Daniel Deronda* in tweederlei opzigten eene voortzetting. De nieuwere maatschappelijke geschiedenis van Engeland vordert er eenige schreden, in de rigting van het huidig oogenblik. Tevens komt voor de vroegere beschouwingen over het christendom iets anders, maar van dezelfde soort, in de plaats.

Zal George Eliot's volgende roman ons in de poëzie van

het mohammedanisme inwijden? Bewaart zij welligt voor het laatst eene bloemlezing uit de schoonheden van het boeddhisme? Wel is waar hebben de lotgevallen van Daniel Deronda hem van jongsaf met de bevoorregte *upper ten thousand* der engelsche zamenleving onzer dagen in aanraking gebragt. Zijne opvoeding is die van een *english gentleman* geweest. Maar van afkomst is hij een jood, zijn gemoed is aan het jodedom verpand, en hij eindigt met zijn leven te wijden aan de bevordering van joodsche belangen. Dit is het karakteristieke van het boek. Al het overige, — de breede schetsen uit het engelsche *high life* niet uitgezonderd, — behoort tot de inkleeding.

Misschien zijn er lezers die zich een nog onvoltooiden nederlandschen roman herinneren, waarvan onder den titel: *Uit Robert Bruce's Leerjaren*, een gedeelte het licht heeft gezien. Ook in die *Bruce's* worden eenige moderne jode-typen geschilderd: een joodsch filanthroop en makelaar in liberale politiek, stichter eener groote coöperatieve drukkerij te Amsterdam; een jodinnetje uit de amsterdamsche achterbuurt, dienstdoend als balletdanseres en als model voor een jong schilder; een utrechtsch student van joodsche afkomst, die zich bereidt voor de taak van den idealen persjood, en bij voorbaat droomt van eene portefeuille als minister van Justitie.

Geheel andere joodsche typen voert George Eliot ten tooneele. In den zich noemenden Lapidoth, Mirah's vader, teekent zij het verloopen en misdadig; in den pandjeshouder Ezra Cohen, het goedaardig en prozaïsch; in Mirah, in Mirah's broeder Mordecaï, in Daniel Deronda zelf, een verheven geloovig jodedom.

Natuurlijk blijft op die wijs een voornaam gedeelte der rol, welke de joden als geld- en als dagbladmannen in de vorming der hedendaagsche zamenleving gespeeld hebben en voortgaan te spelen, op den achtergrond. Zij komen niet tot hun regt als magt van den nieuweren tijd, als faktor onzer moderne maatschappij.

Doch de schrijfster heeft het zoo gewild. Al hare jodinnen en al hare joden zijn, met Daniel Deronda aan het hoofd, — ook al maken zij, gelijk de oude Lapidoth, zich aan zedelooze handelingen schuldig, of al behooren zij, zooals Pash en Gideon, tot de filosofische club die van tijd tot tijd in de *Hand and*

Banner vergadert, — allen zijn min of meer regtzinnig in de leer. Er blijft alleen te vragen over: in hoever heeft, nadat zij haar joodschen horizont eenmaal op die wijze met opzet beperkt had, George Eliot van het door haar gekozen gezigtspunt partij getrokken? Welke ontdekkingen zijn op dit nieuw gebied door haar gedaan? Welke schoonheden is de litteratuur haar deswege verpligt?

Vooreerst zij gezegd dat de geestdrift, waarmede Daniel Deronda zijne taak als mede-arbeider aan de herstelling van het joodsche volk aanvaardt, geenszins moet worden opgevat als eene nieuwe en onverwachte geloofsbelijdenis der schrijfster zelf. Het is George Eliot nooit om het geloof te doen, maar om de geestdrift. Op de drijfveeren, waardoor de handelingen der meeste jonge mannen en jonge vrouwen bepaald worden, pleegt zij met geringschatting neder te zien. Men wordt eerst dan volgens haar iets meer dan een gewoon mensch, een held of eene heldin, wanneer men, ter wille eener met hart en ziel omhelsde levenstaak, zich de ongunst der wereld laat welgevallen, schade lijdt aan geld, schade aan goeden naam, of men eene hetzij nederige, hetzij schitterende loopbaan opoffert. Zij erkent niets hoogers in den mensch dan liefde, bij het volbrengen van een werk waarmede noch zijn voordeel, noch zijne ijdelheid gemoeid is. Zelf geen jodin, en ook, voor zoover men weet, niet voornemens het te worden, vereert George Eliot in Daniel Deronda het enthusiasme waarmede hij, eenmaal ingelicht omtrent zijne joodsche afkomst, zich de belangen van het joodsche volk aantrekt. „Since I began to read and know", — laat zij hem tot Mirah en Mordecaï zeggen, — „I have always longed for some ideal task, in which I might feel myself the heart and brain of a multitude, — some social captainship, which would come to me as a duty, and not be striven for as a personal prize".

Mogen wij wetten voorschrijven aan de kunst, aan de poëzie? Zoo wij beweren dat Daniel Deronda allengs minder belangwekkend wordt, naarmate hij zich meer met het jodedom afgeeft, verheffen wij dan niet een persoonlijk vooroordeel tot den rang van toetssteen? Ik voor mij ken onder George Eliot's helden niemand die boven Daniel Deronda zou moeten gesteld

worden. Ik zie in Daniel's *ideal task*, nader aangeduid als *some social captainship*, de gelukkige omschrijving van een romantisch heldekarakter.

Voorts komen, onafhankelijk van de schildering der hoofdfiguur, bovenal twee groepen in aanmerking: de familie Cohen, vader, moeder, schoonmoeder, kinderen, en de overblijfselen der familie Lapidoth: Mordecaï en Mirah.

Het zamenbrengen van dezen broeder en deze zuster is in het pathetisch genre geen minder meesterstuk, dan het vertoonen der Cohens in het komische. Men begrijpt Engelands trots op eene schrijfster die beurtelings, met zulk een overweldigend talent, de beste en meest verschillende snaren van het gemoed weet te doen trillen.

Het zesjarig Jacobje Cohen, zijn knipmes uit den zak halend en met vroegrijp handelsgenie Daniel Deronda eene ruiling voorstellend, is een onsterfelijk genrebeeldje. De bladzijden waar Mirah haar teruggevonden broeder in de armen valt, en Mordecaï afscheid neemt van zijne vroegere huisgenooten, — het zijn stukken hebreeuwsche poëzie die zonder heiligschennis naast het Oude-Testament kunnen gelegd worden.

Ziedaar meer dan noodig is, dunkt mij, om het ondernemen van George Eliot te regtvaardigen, toen zij een geloovigen jongen jood tot hoofdpersoon harer jongste romantische schepping koos.

In geen geval heeft zij, ter wille van de strekking, het bijwerk verwaarloosd. Integendeel, Daniel Deronda's denkwijs en daden oefenen een beslissenden invloed uit op de lotgevallen en het karakter van Gwendolen, de jonge vrouw om wier persoon zich al de niet-joodsche partijen van het boek bewegen, gelijk om den persoon van Mirah zich de bekoorlijk geteekende familie Meyrick groepeert.

Het karakter van Grandcourt, Gwendolen's aristokratischen echtgenoot, is aangeduid door trekken zoo fijn en zoo overvloedig, dat in menigen anderen roman de hoofdpersoon zelf er genoeg aan zou gehad hebben.

Gwendolen's biecht, wanneer zij zich van medepligtigheid aan Grandcourt's dood beschuldigt, is weinig minder aandoenlijk dan Hetty's beroemde biecht in *Adam Bede.*

Daniel Deronda ontvangt te Genua een brief van Hans Meyrick, die, in een geheel anderen stijl van humor, voor de geestigheden van den kleinen Jacob Cohen niet onderdoet.

Ofschoon ook in *Daniel Deronda*, evenals in *Middlemarch* en in *Felix Holt*, overtollige bladzijden voorkomen, en de schrijfster somtijds door subtiliteit duister wordt, of zich in wijsgeerige beeldspraak verliest, haar nieuwe roman blijkt een bewonderenswaardig gewrocht. Zij handhaaft er hare plaats onder de groote vernuften van onzen tijd.

1876.

GEORGE SAND en OCTAVE FEUILLET.

Octave Feuillet. Sibylle, 1862. — George Sand. Madlle la Quintinie, 1863.

I

Deze bladzijden worden geschreven onder den indruk van Kinglake's pasverschenen boek over den Krim-oorlog.

Na meer dan tien jaren zwijgens hebben de steenen der parijsche Boulevards eindelijk gesproken van de beken bloeds, dien in den namiddag van den 4den December 1851 gestroomd hebben tusschen hunne voegen. Hetgeen de wereld niet of slechts ten halve geloofd heeft, toen het haar door Victor Hugo verhaald werd op den hartstogtelijken toon van *Napoléon le Petit*, wordt te regt of ten onregte, sedert zij het 14de Hoofdstuk van Kinglake's *Invasion of the Crimea* las, door haar aangemerkt als een feit.

Hetzij het nageslacht al dan niet instemme met Kinglake's oordeel, het zal in elk geval met ons getuigen van Kinglake's talent, dat groot is en hem eene plaats verzekert in de letterkundige geschiedenis van zijn land. Herlezen wij de bladzijde waar hij de wraak van den President beschrijft:

„Geen stad op aarde kan in schoonheid en pracht, in vermaardheid, in het plegen van krijgshaftige daden, het voeren

van heerschappij over den wil eener magtige natie, het oprigten en omverwerpen der troonen van hen wie de natie gehoorzaamt, vergeleken worden met Parijs. Doch sedert de slagting op den Boulevard, en sedert den doodelijken schrik die ten gevolge van dit bloedbad in de aderen der bevolking gevaren was, zag ditzelfde wonderschoon en manmoedig Parijs, deze koningin der steden, zich gebonden overgeleverd in de handen van prins Lodewijk Bonaparte, en van Morny, en van Maupas of De Maupas, en van Le Roy bijgenaamd Saint-Arnaud. En de baten, door prins Lodewijk uit den aangerigten moord getrokken, waren van blijvenden aard. Een van de hoofdbeginselen der fransche staatkunde brengt mede dat, het koste wat het wil, niemand die naar de heerschappij over Frankrijk staat belagchelijk wezen mag. Twaalf jaren lang, van 1836 tot 1848, was prins Napoleon alleen dan niet te eenemaal onopgemerkt gebleven, wanneer hij bij tijd en wijle de wereld gelegenheid verschafte zich vrolijk over hem te maken. Zijne verheffing tot President der Republiek had hem slechts in verdubbelde mate tot een mikpunt gesteld van dien minachtenden spot, welks wapen Parijs met zoo groote vaardigheid weet te hanteren. Zelfs na den koenen en volkomen gelukten aanslag in den nacht van den 1sten op den 2den was Parijs niet te bewegen geweest ernstig over hem te denken. De stoutheid en buitensporigheid zelf der gepleegde daad herinnerden zoo levendig aan het straatsburgsch komediespel en de potsierlijke landing te Boulogne, dat, gedurende de eerste vierenvijftig uren na het aanbreken van den 2den Decembermorgen, de verontwaardiging des publieks getemperd werd door den steeds bovendrijvenden lust tot glimlagchen. De laatdunkende kreet: *Soulouque!* duidde aan dat Lodewijk Napoleon door de stad Parijs op één lijn gesteld werd met den zuid-amerikaanschen Negervorst die zich een naam maakte door het parodiëren van den Eersten Bonaparte; en menigeen geloofde dat deze nabootsing van den 18den Brumaire eene daad was uit denzelfden koker, waaruit ook de nabootsing der terugkomst uit Elba voortgekomen was. Doch toen op den 4den de klok drie uren in den namiddag geslagen had, dacht men er anders over; en het geschiedde

dat juist de felste tegenstanders van dezen met zoo zonderling een helm geboren prins, hem de beste dienst bewezen die hij verlangen kon. Want hoe meer zij zich beijverden aan te toonen dat hij en hij-alleen de moord bevorderd had (eene beschuldiging die ik slechts ten deele voor gegrond houd), des te volkomener zuiverden zij hem van de blaam die op hem rustte, en die het onmogelijk maakte dat hij immer erkend werd als Frankrijks heerscher. Nog vóór de zon in den namiddag van den 4den December was ondergegaan, had hij opgehouden belagchelijk te zijn. De stapels lijken op den Boulevard strekten hem ten bolwerk tegen de ironie."

Herdenken wij ook die andere bladzijde, waar antwoord gegeven wordt op de vraag hoe het tweede fransche Keizerrijk, in beginsel aldus gegrond, nader bevestigd werd:

„De mannen van het Élysée zagen in, of hadden reeds vroeger begrepen, dat zij een aanmerkelijk voordeel zouden behaald hebben, indien het hun gelukte de meening te wekken dat hun bestaan eene oorlogsverklaring aan het socialisme was. De kleine scharen van gewapenden, die zich na het ontmannen van Parijs hier en ginds met geweld tegen het gouvernement verzett'en, bestonden ongetwijfeld voor een deel uit socialisten; doch voor een deel waren zij ook zamengesteld uit personen die om geen andere reden tegen de regering opstonden, dan alleen omdat hunne fierheid niet gedoogde dat zij lijdzaam bleven toezien hoe de wetten huns lands met voeten werden getreden. Intusschen, de kameraden van het Élysée waren meester, uitsluitend meester, van de drukpers. Zij alleen konden spreken tot het volk. De berigten van wanordelijkheden, voorgevallen in sommige provincien des rijks, werden dus met opzet door hen overdreven; al degenen, die het waagden hen te wederstaan, brandmerkten zij met den naam der gehate sekte; en zoo wisten zij duizenden, millioenen welligt, te doen gelooven dat hun strijd een oorlog op dood en leven tegen het socialisme was. Naarmate dit voorgeven meer algemeen ingang vond, werd de stroom dergenen die aan het Uitvoerend Bewind hunne ondersteuning schonken, breeder en magtiger. Zelfs is er reden om te meenen dat ook in den boezem der hoogere klassen, die naar het uitwendige te oordeelen het

Elysée op een afstand hielden, menigeen in stilte blijde was over den loop der zaken. Bevrijd te worden van de vrees voor de demokraten, al moest dit geschieden ten koste van een schouwspel zoo smartelijk als dit: Frankrijk voor eene poos overgeleverd in de handen van lieden gelijk Morny en Maupas, — scheen eene niet onaannemelijke keus. Velen, dit staat vast, meenden in de spekulatie van het Élysée, en in het gelukken daarvan, een veilig en gemakkelijk middel ontdekt te hebben ontslagen te worden van den kwelduivel der demokratie. Is de Arabier tot de overtuiging gekomen dat de burnoes, die hem bij dag tot mantel en des nachts tot slaaprok verstrekt, aanvangt aan overbevolking te lijden, zoo spreidt hij het kleedingstuk uit over een mierenest, opdat de eene soort van zesvoetig gedierte verdreven worde door de andere; en, is dit geschied, dan heeft hij met het achtereind zijner zweep, of met het roer zijner pijp, het geslacht der overwinnaars er spoedig uitgeklopt. In eene gemaklievende bui meenden een aantal welgeboren lieden aldus met Frankrijk te kunnen handelen; en de eerste helft der proefneming gelukte tamelijk wel. Al het rood gedichtsel toch werd gedood, verpletterd, op de vlugt gejaagd. Doch toen dit verrigt was, ving het aan te blijken, dat zij, van wier opgewekten eetlust men zich bediend had om de taak te volbrengen, in het minst niet van zins waren zich te laten wegborstelen. Zij lieten niet los. Nog op den huidigen dag, na zoo vele jaren, zitten zij waar zij zaten en doen zich te goed."

Eindelijk, opdat wij de wordingsgeschiedenis van het tweede Keizerrijk nog uit een ander oogpunt mogen leeren bezien dan uit dat van menschelijke berekening alleen, laat ons ook van de volgende nabetrachting kennis nemen:

„Dezen dan waren de daden van Karel Lodewijk Napoleon Bonaparte. Hetgeen hij gezworen had te zullen doen, stond uitgedrukt in den eed, 20 November 1848 door hem afgelegd. Te dien dage verscheen hij voor de Nationale Vergadering, hief de regterhand ten hemel, en zwoer aldus: *In de tegenwoordigheid van God, en in het aangezigt der Fransche natie, door de Nationale Vergadering vertegenwoordigd, zweer ik getrouw te zullen blijven aan de eene en ondeelbare demokratische Republiek, en*

al de pligten te zullen volbrengen die mij door de Konstitutie opgelegd zijn.

„Hetgeen waartoe hij zijn eerewoord verpandde stond uitgedrukt in de belofte, uit eigen vrije beweging door hem aan de Vergadering gedaan. Een blad papier opheffend, van te voren door hem in gereedheid gebragt, las hij deze woorden: *De stem der natie, en de daareven door mij gedane eed, bakenen de gedragslijn af die ik voortaan zal hebben te volgen. Mijn pligt is aangewezen; als man van eer wil ik dien volbrengen. Als vijanden des lands zal ik allen aanmerken, die door onwettige middelen trachten te veranderen hetgeen door den wil van geheel Frankrijk tot stand gebragt is.*

„Er waren destijds in Europa niet weinig mannen, en ettelijke millioenen vrouwen, die hartelijk geloofden dat het waken over de landpalen, welke het goede van het kwade scheiden, toevertrouwd is aan priesters; en dat hetgeen door de godsdienst ingezegend wordt, onmogelijk anders dan regtvaardig kan zijn. Nu geschiedde het, op den dertigsten dag na den 2den December 1851, dat de stralen van twaalfduizend waskaarsen door de digte winternevelen boorden die met het rijzend morgenlicht worstelden: zij verspreidden een weifelenden glans in het schip van het doorluchtig kerkgebouw, opgerigt teeken van het verloop der eeuwen en van Frankrijks merkwaardig wisselende lotgevallen. Daar, daar beidden zij, de bisschoppen, de priesters, de dekens van de naar Rome genoemde afdeeling der kerk van Jezus Christus. De reden dat deze bisschoppen en priesters en dekens daar en dus toefden was, dat zij zich beschouwden als de aangestelde middelaars van 's menschen betrekking tot zijn Schepper: en het had den man des eeds — den eed van 20 December 1848 — behaagd, hun kennis te geven dat hij weder, onder het zegel hunner goedkeuring, voornemens was te verschijnen *in de tegenwoordigheid van God.* En hij verscheen. Ter plaatse waar de koningen van Frankrijk weleer geknield hadden, stond thans de vaste direkteur van het tooneelgezelschap, welks voorstellingen een aanvang genomen hadden te Straatsburg en te Boulogne.

„Met hem, dit mogen wij veilig onderstellen, verscheen Morny, tevreden over den uitslag zijner jongste spekulatie; ver-

scheen Magnan, thans niet meer voor eene nietige som van vierduizend pond te koop; verscheen Maupas, hersteld van al zijne vreezen; en Le Roy, bijgenaamd Saint-Arnaud; en de meer algemeen onder den naam van Persigny bekende Fialin; en aller drijver Fleury: de laatste welligt bekropen door den lust, zich voort te maken en de gewonnen schijven vrolijk te laten rollen, liever dan opgesloten te zitten in eene gothische kathedraal en te peinzen over de spelingen van het lot. Dankte hij niet aan zijn bloedrijk gestel de beschikking over de toekomst eener natie?

„Toen de kerk gewaar werd dat de man des eeds en al zijne trawanten aanwezig waren, maakte zij een begin met de dienst. Met mantels om, op wier achterzijde een borduursel prijkte in de gedaante van een kruis, en zonder naar het scheen iets te vreezen, begaven de bisschoppen en de priesters zich in optogt naar het hoogaltaar, en wuifden prachtige wierookschalen, en knielden, en rezen op. Weder knielden zij, en nogmaals rezen zij op. Daarna weerklonk onder de gewelven, ten aanhoore van duizenden, de welbekende lofzang dien natien plegen aan te heffen wanneer zij den almagtigen God wenschen dank te zeggen voor eenig nieuw en schitterend blijk zijner onverdiende goedheid. Er was aan Frankrijk in de laatste dertig dagen iets overkomen: vandaar het dreunen dier Hosanna's binnen de muren van Onze Lieve Vrouw. Wat meer is, ook de priesters hieven hunne stemmen op en riepen overluid, zingend en het aangezigt gewend naar den Allerhoogste: *Domine*, *salvum fac Lodovicum Napoleonem! Behoed*, *o God*, *Lodewijk Napoleon!*

„Wat is goed, en wat is kwaad, en wie is de man die verdient dat eene natie hem indachtig zij in hare gebeden? Deze of gene in Frankrijk, vroom en naauwgezet van geweten, door de gebeurtenissen van December in zijn vertrouwen geschokt, heeft welligt zijn kerkgenootschap met deze vragen lastig gevallen. Zoo ja, dan is hem op dien 1[sten] van Januarij, in de Lievevrouwekerk te Parijs, antwoord gegeven. Een jaar later, toen het weder December geworden was, werd de uitwendige vorm van het staatsbestuur in overeenstemming gebragt met zijn wezen. De President der Republiek werd hetgeen de wereld een fransch Keizer noemt. Prins Napoleon gaf de

voorkeur aan de volgende formule: Napoleon de Derde, door de gratie Gods en door den wil der natie, Keizer der Franschen."

II

Dit zijn geheel andere parijsche tooneelen en toestanden en gebeurtenissen dan de vreedzame zitting der Fransche Akademie van 26 Maart 1863, waarbij keizerin Eugénie, prinses Mathilde, prins Napoleon tegenwoordig waren, en waarin Octave Feuillet, door den direkteur der Akademie te woord gestaan, als haar medelid zitting nam en zijne intreerede hield.

De recipiendaris vond gelegenheid de keizerin te noemen „cette grâce souveraine unie à une souveraine charité, qui semble elle-même avoir été choisie et couronnée par le libre suffrage de cette grande et chevaleresque nation." Ook de keizer werd met eere herdacht. Zijne regering heette „un grand régne"; zijne hand „une main puissante et sage"; de daden, door hem verrigt, „ces prodiges." Als voorbeelden dier wonderteekenen werden aangehaald „la confiance et la sécurité rendues au pays"; voorts „la loi sociale raffermie et la vie nationale florissante sur les abîmes fermés"; vervolgens „les triomphes de nos armes éclatant au milieu des magnificences de la paix"; eindelijk „les plus précieuses de nos conquêtes civiles sanctionnées." Er werd zelfs bijgevoegd dat men was „plein de reconnaissance pour le présent et espérant tout de l'avenir."

Andere tijden, andere zeden. Over de krijgskundige waarde van Kinglake's boek heb ik geen oordeel. Ook niet over hetzij de politieke, hetzij de historische beteekenis van zijn geschrift. Niemand daarentegen zal ligt ontkennen dat zijn 14de Hoofdstuk een litterarisch monument is. In dien stillen toorn, dien bedekten haat, dat zorgvuldig vermijden van groote woorden, dat opzettelijk bezigen van sobere uitdrukkingen, dat wederleggen van buitensporige meeningen, met het oogmerk ze des te beter ingang te doen vinden, dat uitpluizen van het ontzettende, dat verdacht en verachtelijk maken door het telkens in herinnering brengen van zekere oorsprongen — er is in dit alles iets dæmonisch.

En zie, hetzelfde Frankrijk en hetzelfde Parijs, waar in

December 1851 zoo vele gruwelen gepleegd zijn, leest in Maart 1863, en met graagte, spekulatief-theologische romans! Het wordt geboeid door de zielkundige analyse van jonge meisjesharten, in hare genegenheden gedwarsboomd door bezwaren van kerkelijk-dogmatischen aard!

Op *Sibylle*, den laatsten roman van Octave Feuillet en de hoofdaanleiding tot de laatstelijk hem te beurt gevallen onderscheiding, is *Mad^lle la Quintinie* van George Sand gevolgd; gevolgd met al den nadruk dien meesterschap van talent pleegt bij te zetten aan de geprikkelde eerzucht. De Lucie van George Sand is eene tweede herziene uitgaaf van Feuillet's vroeggestorven heldin. Beide meisjes zijn geloovig katholiek, elk op hare wijs. Beiden worden bemind door jonge mannen, kinderen der 19de eeuw. Beiden weigeren hare hand te schenken aan hetgeen zij het ongeloof noemen. De Sibylle van Feuillet maakt door haar dogmatisme zichzelf en haar Raoul reddeloos ongelukkig; althans, Sibylle overleeft de bekeering haars minnaars niet of naauwlijks. George Sand's Émile wil geen kerkelijkgeloovige vrouw hebben; haar Lucie geen wijsgeerig-geloovigen maar onkerkelijken man.

Zonder twijfel is *Mad^lle la Quintinie* eene veel betere kompositie dan de novelle van Feuillet; en indien George Sand de wereld heeft willen toonen dat zij in geen genre van bellettrie voor iemand harer tijdgenooten behoeft onder te doen, dan heeft zij haar pleidooi met glans gewonnen. In Feuillet's roman worden de gevoelens van het katholicisme onzer dagen, — en het is in onze dagen dat het stuk geacht wordt te spelen, — door niet één persoon van het drama zuiver vertegenwoordigd. De katholiek geworden protestantsche Miss O'Neil is eene misteekende charge, een nevelachtig beeld met kwanswijs-scherpe lijnen. De oude markies De Férias, die op zijn landgoed de rol eens patriarchs vervult en 's avonds bij zich aan huis godsdienstoefeningen houdt, waarbij hijzelf voorgaat in den gebede, is misschien de getrouwe herhaling van een engelschen roman-lord, maar heeft niets van een aan het katholicisme met hart en ziel verkleefd fransch edelman. De abt Renaud is een sukkel; een roomsch priester met geen druppel roomsch bloed in de aderen; een mengsel van goedhartigheid

en potsierlijkheid, van onkunde en ligtzinnigheid; kortom, een onwaardig vertegenwoordiger van zijn kerkgenootschap. Mevrouw de Beaumesnil, Clotilde's tante, moge in sommige opzigten het getrouwe beeld eener katholieke helleveeg zijn, zij is toch meer helleveeg dan katholiek. Haar bijgeloof is uitwendig, hare verwonderlijke devotie vloeit niet voort uit haar karakter. Sibylle zelf, eindelijk, is wel de meest willekeurige katholieke schepping die zich denken laat, en alleen de dichtende verbeelding van Octave Feuillet kan het chemisch laboratorium geweest zijn waarin deze *homunculus* van het vrouwelijk geslacht het aanzijn ontving. Doet haar gansche leven niet denken aan een onbezield organisch voorwerp, in eene met sterk-water gevulde bokaal?

De heer Vitet, in zijn antwoord op Feuillet's intree-rede, noemde Sybille „cette jeune fille, cette Psyché chrétienne, comme égarée dans la molle atmosphère de nos faibles croyances." Hij zeide van haar en roemde in haar: „La foi des premiers „âges est descendue sur elle; et, telle est l'abondance des grâces „qui l'inondent qu'incessament elle est comme entraînée à les „déverser sur les autres: de là ces conversions qu'elle opère „autour d'elle dès sa première enfance, comme au contact de „sa candeur et de sa sainteté." Dit is keurig gezegd; doch achter deze hulde schuilt eene satire. Het oogmerk van Octave Feuillet is niet geweest een meisje te teekenen, van hetwelk men zou kunnen zeggen dat „la foi des premiers âges" op haar nedergedaald was. Het is geweest, in het begin der 19de eeuw de reine katholieke vrouw dier eeuw te doen optreden, vol liefde maar ook vol geloof, vol eerbied voor hare kerk en voor haar zielverzorger. Wil men katholieke zielen schilderen van den tegenwoordigen tijd, men ga school bij die zielen zelf. Dit is het eenig middel om te verhoeden dat men het publiek als eene geloovige roomsche onzer dagen een meisje voorstelle hetwelk haar eigen biechtvader bekeert en drilt, naar hartelust met dien eerwaarde solt, en er in den grond geen ander kerkgeloof op nahoudt dan het rationalisme van den Vicaire Savoyard.

Gelijk met Sibylle, zoo is het Octave Feuillet ook vergaan met de schildering van Raoul de Chalys en zijn boezemvriend

Louis Gandrax. In Sibylle prijst en verheft de schrijver bovenal hetgeen haar karakter ten zeerste ontsiert; haar somtijds tot een hardvochtig dweepstertje, nu en dan tot een aristokratisch zottinnetje maakt. Daarentegen noemt hij Raoul, wiens eigenaardigheid juist in zijn godsdienstig heimwee ligt, een ongeloovige; en Louis Gandrax, die zich medelid gevoelt eener objektieve zedelijke wereldorde, een materialist en godloochenaar.

III

Naar zulke fouten zal men vruchteloos zoeken in den roman van George Sand. Lucie geeft zich niet voor regtzinniger uit dan zij is; doch met datgene, waaraan zij gelooft, meent zij het eerlijk. Haar katholicisme en zijzelf zijn gegoten uit één stuk. Dit geldt ook van haar minnaar en zijn humanisme. Émile Lemontier is nog te jong om een eigen stelsel te hebben; zijne wijsbegeerte is voorloopig de wijsbegeerte zijns vaders. Doch in het eene voorname punt, waar voor hem alles in den roman zich om beweegt, is ook hij met zijne begrippen zaamgegroeid. Hij wil het hart zijner vrouw niet deelen met een priester; godsdienstige liefde en menschelijke liefde wil hij tot geen prijs met elkander vermengd zien; het huwlijk is hem een heiligdom. In zijne gesprekken met Lucie, en ook bij zijne eerste kennismaking met den geheimzinnigen Moreali, is dit hoofddenkbeeld tevens zijne zielsgedachte. Zijn geheele inwendige mensch is er mede vereenzelvigd.

Moreali: deze vinding vooral is een bewijs voor de meerderheid van George Sand als talent. Moreali is de vurige katholiek, de heilige ijveraar, de bezielde proselieten-maker. Hij jammert over de teekenen van ontrouw en wereldsgezindheid in den boezem zijner eigen kerk, doch tevens bemint hij die kerk met zijne geheele ziel. Is zij afgeweken, hij wil haar terugbrengen in het regte spoor; wil optreden als haar hervormer. Zij is zijne bruid, zijne verloofde, zijne minnares bijna; en bezwaarlijk kan hij zich voorstellen dat er in eene ziel, vervuld met meer dan broederlijke vriendschap voor eene vrouw, plaats zou kunnen overblijven voor al de liefde waarop aan-

spraak wordt gemaakt door God. George Sand heeft gezien en ingezien dat, wil men in den franschen roman van den tegenwoordigen tijd het godsdienstig vraagstuk opnemen; den hartstogt der liefde laten worstelen met het kerkelijk leerbegrip; de natuur met het dogme; het modern humanisme met het hedendaagsch katholicisme; men dit laatste behoort te laten optreden met hetgeen het in deze eeuw eigenaardigst bezit: in zijne volle kracht, met al zijne waardigheid. Al schieten de vermogens van den romanschrijver te kort, al is zijne wetenschap onvolledig, al put hij voor een deel uit zijne fantasie, het moet althans zijn streven zijn, ook op dit gebied, zijn uitgangspunt te nemen in de werkelijkheid.

Er komen in George Sand's novelle, het genre daargelaten, sommige onovertroffen schoone dialogen en episoden voor. Onder de eersten blinkt het straksgenoemd onderhoud van Émile met Moreali uit. Tot de klasse der laatsten breng ik den brief van Émile's vader aan Henri Valmaire over de jongelieden van den tegenwoordigen tijd, de op het geslacht der Childe Harold's gevolgde generatie der Lauzun's. Voorts: den hartstogtelijken uitval van Lucie's grootvader tegen de misbruiken der biecht als verwoestend element van den huiselijken vrede. Eindelijk en voornamelijk: den brief waarin Henri Valmaire het karakter teekent van generaal La Quintinie, den vader der heldin. Dit portret is een meesterstuk. Het blijft, met Octave Feuillet gesproken, een van de wonderen dezer eeuw hoe eene vrouw van zestig jaren, na niet veel minder dan zestig romans geschreven te hebben, steeds nieuwe karakters weet te vinden, en elk daarvan te schetsen in een stijl van zoo ontmoedigende volmaaktheid:

„Nous avons tous passé l'après-midi à Turdy pour y fêter le retour de Mlle La Quintinie dans ses pénates. Je ne vous dirai rien de ce qui s'est passé entre elle et Émile, d'abord parce qu'en ce moment il est, j'en suis bien sûr, occupé à vous l'écrire, ensuite parce que je crois qu'il ne s'est rien passé du tout. Nous avons été tous fort guindés et presque glacés par la présence d'un nouveau personnage, le général La Quintinie, père de la jeune personne, un être fabuleux en vérité, et auquel je ne puis penser sans rire tout seul en face

de mon encrier, en dépit du sérieux de mes réflexions sur tout ce qui vous préoccupe. Je crois que c'est une réaction nerveuse contre la gravité qu'il m'a fallu soutenir toute la soirée.

„Je m'explique à présent l'épithète d'*imposant* qu'un jour, avec un certain sourire moqueur, le vieux Turdy appliquait à son gendre en parlant de lui, à Émile et à moi, avec éloge. Figurez-vous le général, un homme de soixante-cinq ans, un ancien beau de 1830, très dévasté par les campagnes d'Afrique, un brave, un lion, mais parfaitement incapable, et que de notables fautes ont relégué définitivement, dit-on, dans les emplois pacifiques et honorables. Ce guerrier naïf croit que quelques marques imprudentes de regret pour les princes d'Orléans ont entravé sa carrière, et il passe sa vie à justifier de très-honnêtes sentimens dont il voudrait bien se faire un héroïsme politique. Cela est difficile à concilier avec l'enthousiasme qu'il proclame pour le gouvernement actuel; mais j'ai remarqué souvent, et l'histoire du siècle en témoigne, qu'il y a pour quelques hommes un code tout spécial de fidélité militaire, particulièrement pour les hauts grades. Servir la patrie est un grand mot qui implique un magnifique devoir, celui de la défendre contre l'ennemi du dehors, quelle que soit la couleur du drapeau. Sans aucun doute, M. La Quintinie a ce principe dans le cœur et le mettrait encore volontiers en pratique; mais il est de ceux qui adorent tous les pouvoirs, quels qu'ils soient, et qui font des hommes, qui se succèdent sur les trônes, une galerie de fétiches également regrettables, mais également autorisés à se chasser les uns les autres. Ainsi le général est à la fois légitimiste, orléaniste et bonapartiste, ce qui ne l'empêche pas d'avoir quelquefois une parole de sympathie pour le général Cavaignac à cause des journées de juin 1848. Ce qui le fascine c'est l'autorité et ce qu'il appelle invariablement la vigueur. Ainsi les princes d'Orléans avaient de la vigueur, le général Cavaignac a eu de beaux moments de vigueur, et l'empereur Napoléon III est un homme de vigueur. Quant aux légitimistes, ils prennent place dans sa considération à cause de la vigueur de leur principe, qui est d'arrêter l'anarchie des esprits, comme le souverain d'aujourdhui a la vigoureuse mission de réprimer

l'anarchie des évènemens. Je ne sais pas si les souverains font grand cas de ces admirations banales, ni si elles leur sont véritablement utiles; mais je sais que le général La Quintinie est le plus ennuyeux apologiste du pouvoir que j'aie jamais rencontré. C'est là, j'imagine, le mauvais côté, le côté excessif de l'esprit militaire. Le fétichisme outré de la discipline doit produire ces types, exceptionnels, je l'espère, d'engouement aveugle pour toutes les causes qui triomphent. Le général La Quintinie est un modèle du genre, et, pour compléter la liste de ses croyances variées et assorties, il s'est fait dévot depuis peu, et tient déjà pour le *pouvoir temporel* avec fureur.

„Il faut vous dire, pour excuser ce sabreur papiste, que s'il a beaucoup fait brûler de poudre en sa vie, il n'en a pas inventé le plus petit grain. Je le crois d'une bonne foi parfaite dans ses inconséquences, et le grand cas qu'il fait de lui-même ne doit d'ailleurs pas lui permettre de s'interroger et de se reprendre sur quoi que ce soit. Cette foi en sa propre infaillibilité se trahit dans la raideur et l'aplomb de toute sa personne. Son cou est ankylosé; à coup sûr, par la majesté du commandement. Il coupe son pain avec une dignité hautaine; il avale sa côtelette d'un air féroce; il ne touche à son verre qu'après l'avoir regardé d'un œil menaçant, et si son fromage se permettait de lui résister, il lui passerait son sabre au travers du corps. Son œil blond lance des éclairs sur les *paltoquets* qui se permettent d'avoir une opinion quelconque avant qu'il n'ait émis la sienne. Il a avec le vieux Turdy le ton bref et rogue d'un caporal parlant à un conscrit. Sa voix rauque a la prétention d'être tonnante, et les vieux domestiques de son beau-père prennent devant lui des poses de volaille effarouchée. Mlle Lucie n'a pourtant pas l'air de le craindre, et le grand-père, qui ne manque pas de malice, le traite poliment de crétin sans qu'il s'en aperçoive. Il se pourrait bien que ce pourfendeur au service de toutes les causes gagnées fut dans son intérieur le plus doux et le meilleur des hommes."

IV

Doch in hoevele opzigten de palm der overwinning toekome

aan *Mlle la Quintinie*, een ieder erkent dat *Sibylle* rijker is aan schoonheden van détail. Octave Feuillet is het sieraad der fransche novellisten van het jongere geslacht, en zijn roman van 1863 — dit heeft de heer Louis Vitet naar waarheid gezegd — in weerwil van al zijne gebreken eene parel aan de kroon des auteurs. Noch in *La petite comtesse* noch in *Le roman d'un jeune homme pauvre* treft men zulk een overvloed van schitterende bijzonderheden aan. Sibylle's grootouders van vaderszijde, de graaf en de gravin De Vergnes, bedaagde wereldlingen uit den parijschen beaumonde, zijn echte typen. De bladzijde waar de gravin zich opheft uit hare onbeduidendheid, en zij haar vrouwehart uitstort voor den meedogenloozen, sarkastischen, jichtigen grijsaard, dien de wereld haar echtgenoot noemt, is aandoenlijk van welsprekendheid. Even welsprekend, en daarbij verheven als eene ode, is de uitboezeming van Raoul in het kerkje van Férias, wanneer Sibylle hem vervolgt met hare onhartelijke taal, en hij haar verwijt dat de snaar der goedheid aan haar gemoed ontbreekt. Voortreffelijk is voorts de tegenstelling der beide karakters van Clotilde en Blanche, van Raoul en Gandrax. Min des auteurs eigen waardering, uit zedelijk en godsdienstig oogpunt, verraden deze scheppingen eene meesterhand. Clotilde is misschien te zeer eene herhaling van Dalila, uit Feuillet's eigen novelle van dien naam; welligt herinnert hare betrekking tot Louis Gandrax van te nabij aan die der italiaansche prinses tot haar minnaar den komponist. Doch Blanche is een vonkelnieuw en verrukkelijk vrouwebeeldje, een der liefste kopjes in Feuillet's galerij. Het tooneel waar zij Sibylle met eigen handen kapt, om met haar zich te begeven naar de soirée van mevrouw de Guy-Ferrand en haar in betrekking te stellen met den man dien zijzelf in stilte liefhad, verdient te worden uitgesneden en achter glas gezet. Inderdaad, zoo slechts de auteur ons zijne heldin eenvoudig gegeven had voor hetgeen zij was, een in onzen tijd bij ongeluk verdwaald fantastisch wezentje, eene vrouwelijke Lavater zonder frenologisch stokpaard, een zamenstel van romaneske denkbeelden vermengd met aristokratische sympathien en eene hooge mate van godsdienstig gevoel; hij zich vergenoegd had ons te

toonen hoe zulk een vrouwekarakter, in betrekking gebragt met een man als Raoul de Chalys, eene zoekende ziel der 19de eeuw, een ondogmatisch schepsel, bij voorkeur kunstenaar en in het minst geen zendeling, zich tevens aangetrokken en afgestooten gevoelen moest; hoe, uit die schier noodlottige ontmoeting van twee zoo eenvormige en toch zoo hemelsbreed verschillende harten, allerlei botsingen moesten voortkomen, botsingen die onder andere omstandigheden tot eene verzoening hadden kunnen leiden, doch, gegeven zijnde hetgeen gegeven was, noodwendig moesten uitloopen op een treurspel; zoo de novellist, in één woord, novellist gebleven ware en niet, ter wille van keizerin Eugénie, of van welken anderen imperalistischen imperativus, gepoogd had de roomsche priesters een arbeid uit de handen te nemen waarvoor hij niet bestemd is, en die best toevertrouwd blijft aan geestelijken van beroep, dan zou *Sibylle* behooren te worden medegeteld onder de fraaiste en edelste fransche romans van den nieuweren tijd.

Sommige ondeugden van den maatschappelijken toestand zijns tijds worden door Feuillet tot op den bodem doorzien. De weedom van sommige gemoederen is voor hem een ontsluijerd geheim. Het bestuderen van een deel zijner tijdgenooten, die of tot de hoogere kringen, of tot de kunstenaarswereld behooren, heeft hem tot verrassende ontdekkingen geleid. In het minst geen misanthroop, stelt hij sommige verborgen deugden of beminlijke hoedanigheden in een helder licht; doch hij kent ook gebreken, kent verleidingen, kent zonden, die voor een oppervlakkig waarnemer niet bestaan; díe alleen opgemerkt worden, en kunnen worden, door den aandachtigen menschekenner. Dit verheft hem tot den rang van moralist. Hij is de apostel van sommige zeer verheven en zeer edele gevoelens; en het meest voldoet hij in die rol, wanneer hij er zich het minst bewust van is. Daarbij teekent hij uitnemend, zoo vaak hij zich bepaalt tot de kringen en de karakters waarmede hij vertrouwd en waarin hij thuis is. Hoewel zijn stijl uit het oogpunt der soberheid en van het doorschijnende te wenschen overlaat, schrijft hij zoo kunstig natuurlijk dat zijne meest bestudeerde volzinnen en wendingen hem geenerlei inspanning schijnen gekost te hebben.

V

Tusschen Pozzuoli en Napels luidt het opschrift van een der tusschentooneelen uit *Dalila:* niet een van Feuillet's laatstgeschreven stukken, maar welligt de rijpste vrucht zijner eerste periode. Gelijk blijkt uit het volgend fragment, is *Dalila* eene dier dramatische of gedramatiseerde novellen welke het midden houden tusschen de tooneelpoëzie en den roman. Om den naam te bezigen waarmede Alfred de Musset deze varieteit op zijne eigen wijs gedoopt heeft: *Dalila* is, even als *La coupe et les lèvres*, eene tooneelvoorstelling in een leunstoel. De lezer is hier schouwburgbezoeker, zonder dat hij genoodzaakt wordt het hoekje van den haard, of zijne gemakkelijke zitplaats onder de warande te verlaten.

De bladzijden uit *Dalila* die ik wensch aan te halen zijn in meer dan één opzigt merkwaardig. De kunstenaar is hier geslaagd in het scheppen van een karakter, — den italiaanschen edelman en melomaan Ridder Carnioli, — dat bestemd is tevens aan te trekken en afkeer in te boezemen. Carnioli is door het cynisme heen; nogtans wint hij tot op zekere hoogte onze sympathie door zijne brooddronkenheid en zijn vernuft. Men veracht hem, men haat hem, en niettemin is er in hem iets beminlijks. Doch ook de tegenovergestelde indruk blijft niet achterwege. Al Carnioli's geest en goedhartigheid is niet in staat ons te verzoenen met zijne verdorvenheid. Een onbedriegelijk voorgevoel zegt ons dat deze man der kwinkslagen en der paradoxen een noodlottigen invloed zal uitoefenen op de gevallen van Otto Roswein, den jongen komponist. Hoewel geen tijger, zal Carnioli niettemin de man worden, dit voorzien wij, die het levensgeluk van zijn beschermeling reddeloos verwoesten, en op de wreedste wijs het gemoed van Martha Sertorius, de dochter en het eenig kind van den trouwhartigen duitschen violoncellist en muziek-onderwijzer, verscheuren zal. Alles zegt ons dat Carnioli zal komen, hij Dalila op den jeugdigen kunstenaar zal aanhitsen, en Otto Roswein, een Simson naar den geest, maar te zeer zulk een Simson, bezwijken zal en verteerd zal worden door den gloed van Leonore's hartstogt.

Niet zoozeer aan de vinding als wel aan het uitwerken van zulk een karakter zijn groote moeilijkheden verbonden. De kunst heeft hier te kampen met dezelfde hinderpalen als het leven. Droeg het kwaad in onze oogen voortdurend een voorkomen van gemeenheid, dan zou de verleiding alleen vat hebben op ruw-zinlijke menschen. Velen, zoo niet de meesten, zouden ontkomen. Doch in de werkelijkheid is het geenszins dus gesteld. Al het verkeerde hier beneden vertoont de eene of andere beminlijke zijde. Wanneer deze aantrekkingskracht ontbreekt, dan kan het ons niet bekoren. Het kwaad is beurtelings verheven en amusant, onderhoudend en majestueus. Het spant zamen met sommige onzer beste eigenschappen: ons schoonheidsgevoel, onze aanleg tot gezelligheid, onzen onbevooroordeelden blik op menschen en dingen. Is er veel noodig om een karakter te zijn (of te worden) dat voor dezen eigenaardigen vorm der verleiding niet zwicht, er wordt ook veel vereischt om zulk een persoon voor te stellen op het tooneel of in de litteratuur. Octave Feuillet verstaat die kunst:

Otto Roswein, Ridder Carnioli.

(Zij zijn gezeten in een ligt rijtuig dat door Carnioli-zelf met dolle drift van Pozzuoli naar Napels gevoerd wordt.)

Carnioli. — Zoodat ge, om de zaak bij haar burgerlijken naam te noemen, van zins zijt te gaan trouwen?

Otto. — Werkelijk ben ik dit van zins.

Carnioli. — En uw voornemen is de blonde dochter van dien ouden genialen gek ten huwlijk te vragen, Herr Sertorius?

Otto. — Zijt u bijgeval zelf verliefd op dat jonge meisje?

Carnioli. — Loop naar de maan met uw meisje, kwajongen! Ik maak mij bezorgd over uw talent, dat mijn werk, mijn geluk, mijn roem is, en dat ge zoolang ik leef niet uit zult dooven onder het deksel van een kookkagchel. Trouwen gaan, driedubbele domoor! Weet ge niet dat het huwlijk een dier barbaarsche natuurwetten is die de instandhouding van het geslacht ten koste van het individu beoogen?

Otto. — Is de bedoeling van uw excellentie dat ik dezen uitval als een argument zal aanmerken?

CARNIOLI. — Noem mij geen excellentie, en doe wat ik u zeg, kleuter! Ik zeg u dat uw genie mijn eigendom is, en ik bij dezen u verbied er dien gemeenen huwlijksdomper overheen te zetten.

OTTO. — Zoudt u de vriendelijkheid willen hebben mij te zeggen waarom het huwlijk een domper is, ridder?

CARNIOLI. — Waarom? Omdat men slaap krijgt van opium, omdat water vuur bluscht, omdat het een fataliteit is, verstaat ge? Omdat er in dat dommelig planteleven, dien staat van zalige verdooving bijgenaamd het geluk van echtgenoot en vader, ik weet niet welke versteeningskracht gelegen is, die langzaam aan de wanden van het verstand met een korst overdekt en het inwendige van iemands hersenpan kristalliseert als een bijekorf aan den binnenkant. Een getrouwd kunstenaar is een kunstenaar af. Hij is echtgenoot, vader, burger, al wat ge wilt; maar de dichter in hem is overleden.

OTTO. — Is dit uw moraal? Zij is de mijne niet.

CARNIOLI. — Wat komt ge mij aan boord met uw moraal? Sinds wanneer is de moraal een muze geworden? Zijt ge kostersknecht? kwaker? lid van het bijbelgenootschap? Zijt ge wel eens een christen? Ge twijfelt aan God, aan onze lieve Vrouw, aan de Heiligen, onsterfelijke deugniet! Ge zijt een kunstenaar, een dichter, een heiden. De kunst is uw moraal, uw god; en de kunst is uit den Booze! Het vuur, ziedaar uw element. Krijgt ge het te warm, men zal u beklagen; maar zoo ge er uit wilt, zijt ge een kinds des doods.

OTTO. — Gelijk ik u gezegd heb, ridder, ik wil er uit. Misschien ben ik te zwak van hoofd of te teder van hart; maar ik voel mij ongeschikt voor het kunstenaarsleven. En zoo u wist hoe ik er onder lijd, zoudt u de eerste wezen mij aan dien maalstroom te ontrukken.

CARNIOLI. — Maar bij alle heiligen, knaap, ge beklaagt u dat de bruid te mooi is! Wat u boven het janhagel verheft is juist uw overgevoeligheid. Ge hebt de koorts, niet waar? Voortreffelijk! Uw zenuwgestel is uiterst prikkelbaar? de zamenleving kerft u in het vleesch? Voortreffelijk! Ge ligt 's nachts te schreijen om uw verloren geloof en uw verraden liefde? Weder zeg ik u, voortreffelijk! Onweerswolken in het hoofd,

laaije vlammen in het hart, ziedende verzoekingen, verleiding en naberouw, zielsverrukkingen en wanhoopsvlagen die het gepeupel niet kent — ziedaar uw lot, uw levensbrood! Elke traan van u is een gedicht, voelt gij dat niet? Iedere kreet uwer ziel is de aanhef eener kompositie. Lijdt ge, zoo zeg tot uzelf: Bravo, altemaal glorie-kiemen! Weet ge waarom heden ten dage de kunst in verval is? Omdat ge niet ongelukkig genoeg meer zijt, verrukkelijke smeerpoetsen van kunstenaars! Omdat ge niet meer zooals voorheen, in haar gouden eeuw, van honger ligt te sterven op een zolderkamertje. Omdat ge te hoog wordt betaald, en te goed wordt gevoed.

Otto. — Het ware ruim zoo eenvoudig indien men ons de oogen uitstak, en ons opsloot in een kooi!

Carnioli. — Nu, nu, waarde Otto, bedaar, lieve vriend. Ik ben wat heftig geweest, ge hebt gelijk; die verfoeilijke huwlijksplannen van u hebben mij buiten mijzelf gebragt. Maar ge weet dat ik u liefheb als mijn kind, als den appel mijner oogen.

Otto. — Zoo u mij liefhebt, in Gods naam laat mij gelukkig wezen op mijn eigen wijs!

Carnioli. — (*van nieuws tot dezelfde opgewondenheid vervallend*). — Op uw eigen wijs? Op de wijs van een slaapmuts ja! op de wijs van een knolradijs! op de wijs van dien ezel daar, met zijn blaauwen kuitedekker! (*Een eerzaam burger, van vrouw en kinderen vergezeld, wendt verwonderd het hoofd om. Carnioli spreekt hem toe:*) Ja, vriend, ge zijt een ezel, gij en uw vrouw en uw vier kinderen zamen!... Hij grinnikt, de botterik! Kijk, Otto, hij grinnikt: dit is uw voorland.

Otto (*lagchend*). — Geen onaardige type.

Carnioli. — Ploert daar ge zijt!... Ik maak mij boos, vergeef mij; ik heb ongelijk. Stoor u niet aan mijn beleedigingen. Ge wilt gelukkig zijn, niet waar? Kondt ge het wezen in die toekomst waarvan ge droomt, ik heb u lief, ja lief genoeg, voor den duivel, om mijn eigen geluk aan het uwe ten offer te brengen. Maar noem mij een schepsel dat gelukkig kan zijn elders dan in zijn eigen weg, overeenkomstig zijn aanleg en bestemming! Zie dat schip, dat groote, om den hoek van Ischia. Met uitgeslagen vleugelen zoekt het den oceaan en wil

er zijn loópbaan loopen, heden bij helderen zonneschijn, morgen bij het licht van den rossigen bliksem, nu lek gestooten op een klip, dan voor anker aan een veilig strand. Welnu, onderstel dat dit schip door het een of ander toeval plotseling wierd neergesmeten in een vijver vol eenden, in een gemeenen waterplas, en het veroordeeld ware daar ten eeuwigen dage te liggen verrotten als een wrak uit de voorwereld; onderstel tevens dat er een ziel woont in dat schip: zal het gelukkig zijn? Houdt ge dit voor mogelijk?

Otto. — Wat gaat mij dat aan? Ik zal het wezen.

Carnioli. — Ik tart u, afvallige! Uw geluk zal zijn als het geluk der verachte monniken, door een gewaande roeping in het klooster gedreven, en die wegkwijnen aan de tering, met de tanden in de ijzeren staven hunner cel.

Otto. — Praatjes!

Carnioli. — Praatjes, vlegel? Maar ik wil mij dezen roemrijken avond niet boos op u maken, al beleedigdet ge mij nog tienmaal ruwer. Neen, vriend, wat ik zeg zijn geen praatjes. Uw voorgewende roeping voor het kalm huiselijk leven is niets dan een opwelling des oogenbliks. Ge zijt dezer dagen uitgeput van het werken, moe van aandoening en gejaagdheid; uw weerzin tegen het kunstenaarsleven is een dier aanvallen van onlust die de menschen doen snakken naar het buitenleven, op den avond van een veldslag of in den morgen na een slemppartij. Bereid toch uzelf geen wereld van teleurstelling! Ga, in den bloei uwer jaren, u niet begraven in dat kille schimmerijk des huwlijks! Weet ge wat ge te ondernemen staat? Ge wilt de verbeelding van een dichter opsluiten in de kooi van een marmot; wilt de hartstogten van een reus achter de tralies zetten, in de gevangenis van een dwerg; ge verbeeldt u dat, om het geluk van een gezeten burger te smaken, het genoeg is u te krommen in 's mans schelp. Waant ge het uitzettingsvermogen van uw bloed en uw geest te kunnen vernietigen door het te onderdrukken? Neen, dat vermogen zal u verteren op de plaats zelf! Het zal u vergaan als een uit het spoor gesprongen lokomotief die haar stoomkracht ligt te verspillen naast de baan; uw geknotte vleugelen zult ge met smart zich voelen rekken, evenals een

verminkt soldaat het gevoel bijblijft van zijn afgeschoten arm of been. Ge spreekt van de elenden van het kunstenaarsleven: maar die elenden, zij zijn althans vruchtbaar. Durft gij ze op één lijn stellen met die andere martelingen, dubbel smartelijk omdat men zich van haar nutteloosheid bewust is? Ge staat nog naauwlijks aan den ingang uwer loopbaan; tot hiertoe hebt ge alleen de schaduwzijden van dat leven gekend. Oordeel dus niet, eer ge werkelijk alles zult genoten hebben wat dit bestaan een genie vermag te schenken; en dan, wanneer ge u baden zult in het goud als een jood, in de vrouwen als een turk, in den roem als een halfgod, dan geef ik u permissie des noods de Elfduizend Keulsche maagden te trouwen, zoo ge lust hebt... Uilskuiken daar ge zijt, indien ge wist hoe geen twintig minuten geleden de prachtigste vrouw van Italie zich te mijnen aanhoore over u heeft uitgelaten!

Otto. — Wie dat? Uw prinses?

Carnioli. — Zij is mijn prinses niet, oneerbiedige knaap! Zij is de edelste en deugdzaamste, en tevens de fraaist gebouwde aller weduwen op den aardbodem. De prinses Leonora Falconieri, geparenteerd aan de Colonna's van Rome, de Doria's van Genua, de Zustiniani's van Venetie, en aan het huis van Este op den koop toe. Verstaat ge, mijnheer de scholier? Buitendien, ge hebt haar ontmoet verleden maandag op het bal bij den spaanschen gezant, waar ik u introduceerde.

Otto. — Die dame met wie u toen gewalst hebt? Een jaar of dertig, eer groot dan klein, met raafzwarte haren, bleek van tint als een onweder, en met schouders die als vloeibaar marmer golfden op haar bevel?

Carnioli. — Neen maar, uitmuntend! Welzoo, hebt ge dat alles opgemerkt, vriendje, en wou dt ge gaan trouwen? Bij alle heiligen voorspel ik u: die schouders, ge zult ze meer dan eens zich zien komen dringen tusschen u en uw vrouw! Om tot de zaak terug te keeren: die zelfde dame heeft mij zoo even naar u gevraagd.

Otto. — En wat vroeg zij u?

Carnioli. — Zij vroeg mij, luister goed — een vrouw zoo trotsch als koninginnen zijn, en die gewoon is de geheele wereld voor zich te zien knielen! — zij vroeg mij: lieve

ambassadeur, wanneer denkt ge mij dien uitstekenden jongen mensch voor te stellen?

Otto (*lagchend*). — Is dat al?

Carnioli. — En wat zoudt ge meer verlangen, struikroover? Moest zij beginnen met kamers te huren bij u aan huis?

Otto. — Laat ons over ernstige dingen spreken, ridder, want wij naderen. — Het zou een groote teleurstelling voor mij wezen, zoo u niet tegenwoordig kondt zijn bij mijn huwlijk. Blijft het bepaald dat u morgen naar Madrid vertrekt?

Carnioli. — Ja, en vóór mijn vertrek schiet ik u voor den kop. Op mijn woord, ge zijt krankzinnig. Trouwdet ge de eene of andere gloeijende Italiaansche, zoo bleef althans de levenslust er in. Maar neen, een meisje van wit en rood, een soort van Hollandsche, die tulpebedden zal aanleggen in uw hart — en met het meeste flegma u een legio kleine familie zal bezorgen, als een knaap die bellen blaast!

Otto. — Daar reken ik stellig op. Als u uit Spanje terugkomt, ridder, zullen ze u bij de knevels trekken. Dat zal u amuseren. Geloof mij, u zult van ze houden.

Carnioli. — Ik zal ze den nek omdraaijen, ja! (*Zij houden stil voor de gaanderij van den schouwburg San Carlo; twee bedienden in livrei nemen de teugels over; Carnioli springt uit het rijtuig.*) Zoo als gezegd is, Otto: zweer mij dat ge geen gevolg zult geven aan die boerekinkelgrillen, anders rui ik man en muis in den schouwburg tegen u op, al moest het mij honderd duizend kroonen kosten.

Otto. — Ga uw gang, excellentie.

Carnioli. — Ondankbare rekel! verwaande bedelaar! Hoe nu, gaat ge niet binnen?

Otto. — Ik zal het wel laten! Ik heb daarbinnen niet van doen. Ik blijf hier op het plein heen en weder wandelen, en sigaren rooken tot mijn laatsten ademtogt.

Carnioli (*hem zijn koker toestekend*). — Sigaren? daar hebt ge er zoo als gij ze van uw leven niet geproefd hebt, bandiet! Rook vrij; uw opera is toch geblazen, maak daarop staat! (*Hij treedt den schouwburg binnen.*)

VI

Van zulk hout zaagt men geen konfessionele theologie; en een ongeroepen verkondiger van het katholicisme is de novellist, wiens rigting medebrengt zulke grepen te doen in het breede menschelijk leven.

Ook in Frankrijk is er in den loop der nieuwere geschiedenis een tijd geweest dat het niet slechts binnen den kring der mogelijkheden, maar zelfs in de rede zou gelegen hebben, den strijd over het kerkelijk leerbegrip mede op te nemen in den kring der bellettrie; en zoo er destijds geen romans verschenen zijn, met dit vraagstuk tot spil, dan moet dit alleen hieraan worden toegeschreven dat het letterkundig genre, waaraan wij heden ten dage den naam geven van roman, gelijk door Octave Feuillet in den aanhef zijner intree-rede zeer goed opgemerkt en uiteengezet is, toen nog niet bestond.

Voor het winkelraam van alle vaderlandsche kunsthandelaren heeft men eene engelsche gravure kunnen zien hangen, vervaardigd naar eene schilderij van John Everett Millais, en met het onderschrift: *The Huguenot; Eve of St. Bartholomew's day 1572.* De bruid, de katholieke bruid van een protestantsch edelman, wil, zich bewust van het doodsgevaar dat hem dreigt, haar bruidegom een witte sjerp om den arm binden, het herkenningsteeken der roomschgezinden. Doch, hoe groot de droefheid, de wanhoop zij, door haar gelaat uitgedrukt, de Hugenoot weert haar met zachtheid af. Sombere vastberadenheid is in zijne vriendelijke trekken te lezen, terwijl hij haar verhindert hem uitwendig te doen schijnen hetgeen hij niet is, en hetgeen zijn geweten hem niet veroorlooft te zijn.

Die greep van de hand des Hugenoots, nagegrepen door den engelschen schilder der 19de eeuw, is (ik spreek niet van de bijzonderheden der uitvoering, maar van het hoofddenkbeeld) een echte kunstenaarsgreep. Ten jare 1572 was in Frankrijk de strijd om het dogme, die in onze dagen slechts eene theologische diskussie is, in den vollen zin des woords eene levenskwestie. Men streed om de kern van den menschelijken persoon; niet als nu, om het zijn of niet-zijn enkel van een kerk-

genootschap of een formulier. De politiek, de kunst, de wetenschap, het geloof, het geweten, alles worstelde mede. De Parijsche Bloedbruiloft van driehonderd jaren geleden is een woelen geweest in het verborgenst ingewand der fransche maatschappij; het priemen van een dolk in het hart van een levend gedeelte der natie. En daar de volken zich rekruteren in het huisgezin, waarvan de liefde van man en vrouw de geheiligde grondslag uitmaakt, kon de theologie destijds gezegd worden te zijn opgetreden — en welk een optreden! — in de werkelijkheid.

Ook in ons eigen vaderland, en in den tegenwoordigen tijd, zouden er welligt termen bestaan aan het kerkelijk leerstuk eene plaats te gunnen in het rijk der letteren. Wel zal de godgeleerde romantiek, alom en ook te onzent, steeds blijven behooren tot de kunstvormen van den tweeden of derden rang; doch het theologisch leven is in Nederland zulk een nationaal verschijnsel, is met onzen landaard sedert eeuwen zoo innig zaamgegroeid, dat de nederlandsche novellist bezwaarlijk schilder van de zeden zijns tijds kan zijn, zonder telkens den voet te zetten op kerkelijk gebied.

In geheel andere omstandigheden verkeert het hedendaagsch Frankrijk. De theologie is daar een uitheemsch gewas, en het kerkelijk vraagstuk boezemt er schier uitsluitend belang in van en om zijne politieke zijde. De fransche romanschrijvers zouden dan alleen slagen in het aanroeren dezer kwestie, indien zij zich aan George Eliot spiegelen, en van deze engelsche mededingster wilden leeren schilderen, zonder partij te kiezen. Lacordaire, eerst advokaat, daarna dominikaner monnik; Lamennais, de in een rood republikein verkeerde priester en schrijver van het *Essai sur l'indifférence;* Ernest Renan, die seminarist was en onafhankelijk criticus werd; Eugénie de Guérin, dagboek houdend van hare gebeden voor het zieleheil van een hartstogtelijk beminden broeder; Chateaubriand, triomfantelijk aan zijne vrienden schrijvend: „On me cite partout en chaire comme un Père de l'Église" — indien men het ernstig wilde, hoe vele zielstoestanden uit den voor- en natijd van de eerste helft der 19de eeuw zouden er in Frankrijk, op religieus gebied, te bestuderen en door de kunst te idealiseren vallen! Nog onlangs heeft Victor Hugo het bewijs geleverd dat een

fransch talent, zelfs van de eerste grootte, de gaaf missen kan die daartoe vereischt wordt. Sœur Simplice, in het eerste boek der *Misérables*, onderscheidt zich door sommige getrouwe katholieke trekken; doch zij kan niet goedmaken hetgeen reeds vóór haar door Mgr. Bienvenu bedorven werd.

Ook al gelukt het den franschen novellist sommige kerkelijke karakters te brengen onder een voegzaam licht en te kleeden in een passend kostuum, het theologisch leven is in Frankrijk te weinig fransch, dan dat het er de stof zou kunnen leveren voor een subjektieven of partij-roman. Het wandelen van George Sand en Octave Feuillet in dezen tot hiertoe te hunnent ongebaanden weg, is geen aanwinst voor de fransche letterkunde. Geen levensteeken vertoont zich hier, geen nieuwe openbaring der kunst, geen uiting eener diepe en ernstige behoefte, maar alleen een spel des vernufts. Frankrijk, heengebogen over de godgeleerde romans van twee gevierde schrijvers, — die ongewone belangstelling is de daad eener geknevelde, naar allerlei verstrooijing hunkerende maatschappij.

1862.

Toen dit geschreven werd was Ferdinand Fabre (sedert 1872, als auteur van *l'Abbé Tigrane*, *candidat à la papauté*, eene europeesche vermaardheid) nog zoo goed als onbekend. Fabre schildert in dat werk, en evenzoo in *Mon oncle Célestin*, *mœurs cléricales* (1880), in *Lucifer* (1884), theologische toestanden en zeden, geen theologische begrippen of debatten. Hij heeft voor den franschen roman een nieuw veld veroverd, en door zijn voorbeeld bewezen dat ook op dit kerkelijk terrein de kunst eerst begint waar het pleidooi terzijde gelaten wordt. Zijne pastoors en zijne abbé's zijn levende wezens, evenals de Camioli's van Feuillet en de generaals la Quintinie van George Sand.

1882.

JOHANNA KINKEL

EN

AGNESE SCHEBEST.

Erzählungen von Gottfried und Johanna Kinkel, 1851. — Hans Ibeles in London, von Johanna Kinkel, 1860. — Aus dem Leben einer Künstlerin, von Agnese Schebest, 1857.

I

De gedenkschriften van mevrouw Kinkel en de gedenkschriften van mevrouw Strauss; van die Agnese welke gedurende eenige jaren de echtgenoot was van den schrijver van het *Leben Jesu;* van die Johanna welke den bonnschen hoogleeraar en rooden republikein van 1848 haar man noemde en hem getrouw bleef in zijne londensche ballingschap — onze nieuwsgierigheid, onze weetlust, onze belangstelling, ons medegevoel, vinden hier te gelijkertijd opwekking en bevrediging.

Uit Johanna Kinkel's eigen mond te vernemen hoe zij, van haar eersten man gescheiden en door muzieklessen in haar onderhoud voorziende, haar katholiek geloof afzwoer en Kinkel's vrouw werd; hoe zij met hem en met hare kinderen leefde te Bonn; wat zij gevoelde, toen de omwenteling uitbrak

en zijne partij het onderspit delfde; hij tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld werd, en zij hem niet bezoeken mogt in de gevangenis; hij te Keulen wegens een tweede politiek vergrijp in boevepak teregtstond, en men haar verhinderen wilde hem te omhelzen; hoe zij te moede was toen zij vernam dat hij uit zijne cel was ontsnapt; hoe zij met hem naar Engeland vlugtte, en daar op nieuw in haar aangeboren en geoefend muzikaal talent een bestaan vond; hoe de kolonie van duitsche ballingen en vogelvrijverklaarden in de engelsche hoofdstad leefde, en waarmede de arme kolonisten zich geneerden; welke plaats zijzelf innam in dien kring en daarbuiten; welke nieuwe betrekkingen zij aanknoopte in het vreemde land; hoe zij dacht over de engelsche zeden en gebruiken; in welken gemoedstoestand zij onder den vreemden hemel verkeerde; hoe ten slotte het voorgevoel dier ongeneeslijke wanhoop in haar ontwaakte, welke na eene tienjarige ballingschap haar met eigen hand een einde zou doen maken aan een leven welks last zij niet langer dragen kon, — de kennismaking met zulk een romanesken en in vele opzigten tragischen levensloop loont inderdaad de moeite.

Doch eene geduchte mededingster zal Johanna Kinkel vinden in Agnese Strauss, geboren Schebest; haar londensch *Familienbild* in *Aus dem Leben einer Künstlerin.* Indien het geen kleinigheid is te mogen lezen tot op den bodem eener ziel als die van Kinkel's echtgenoot, een vast niet minder uitnemend voorregt is hun beschoren die de geheimste gedachten mogen leeren kennen der oostenrijksche zangeres en tooneelspeelster, wier schoonheid en gaven voor eene wijl den blik benevelden van misschien den scherpzinnigsten criticus der 19de eeuw.

Het was te Stuttgart, omstreeks het jaar 1842, dat van dezen belangwekkende roman de knoop gelegd werd. Zij kwam; kwam uit Pesth, uit Dresden, uit Neurenberg, uit Munchen, uit Weenen, uit eene der vele steden en hoofdsteden waar zij hare frissche en welverdiende lauweren geplukt had; waar studenten, op wier porceleinen pijpekoppen hare beeldtenis prijkte, de paarden van haar rijtuig gespannen en haar in triomf langs de straten gevoerd; waar prinsen met haar gemusiceerd, schilders haar uitgeschilderd, beeldhouwers haar buste in mar-

mer gebeiteld, banketbakkers haar in suikerkalk de beeldhouwers nageboetseerd, en haar te pronk gesteld hadden op de spits van amandeltaarten. Zij kwam te Stuttgart en hij zag haar; hoorde en zag haar. Want dit was het eigenaardige van haar talent, dat haar te zien spelen een even groot genot was als haar te hooren zingen. Deze cantatrice van den eersten rang was tegelijk eene volleerde tragédienne. Gaf zij den *Romeo*, dan trilden in den eivollen schouwburg de harten van alle Julia's en van alle Romeo's te zamen; zong zij de *Medea*, dan joegen haar blik en haar gebarenspel zoo groote ontsteltenis aan, dat de kleine figuranten-zelf, die zij in deze rol om het leven moest brengen, van schrik het tooneel afliepen.

Kon hij ongetroffen blijven bij de ontmoeting van zoo vele voortreffelijkheden? Neder te zitten aan de voeten dezer volmaakte vrouw, was voor hem de natuurlijkste aller daden. Het was de vervulling zijner lotsbestemming. Apostel der nieuwe eeredienst van het genie, behoefde hij slechts de inspraak van zijn hart te volgen om hier tevens zijne zending te volbrengen. Zelf verhaalt ons Agnese, in hare mémoires, wat en hoe oneindig veel er reeds bij de eerste kennismaking omging in haar gemoed. Hoe zijn geest den haren overmeesterde. Hoe de omvang van zijn weten haar verbijsterde. Hoe zij hem liefkreeg om de belangstelling die hij voor haar spel aan den dag legde, en om zijn grondig oordeel over haar talent. Hoe zij om zijnentwil het tooneel verliet, al hare kroonen ter aarde wierp, en zich enkel tooide met den krans zijner liefde. Maar ook, toen zij man en vrouw geworden waren en hun een tweetal kinderen geschonken werd, hoe toen voor haar en voor hem de eene ontgoocheling op de andere volgde.

De zoon van den niet meer dan welgestelden wurtembergschen koopman, de in theologische en wijsgeerige studien doorkneede kamergeleerde, de protestantsche rationalist, kon op den duur niet aarden in denzelfden kring waarin zich het eenvoudige, geloovig-katholieke, oostenrijksche meisjes bewogen had; kon haar in zijne stille woning geen vergoeding schenken voor de uitbundige toejuichingen waarmede zij meer dan

een half dozijn jaren achtereen alom ontvangen was; haar niet schadeloos stellen voor het gemis der weelde waarin zij al dien tijd geleefd had.

En zij van haar kant, *papillon après sa toilette*, betooverend en enkel ziel wanneer zij optrad in eene harer bewonderenswaardig ingestudeerde hoofdrollen, maar in het dagelijksch leven ontbloot van de gaven waarmede zij schitterde op het tooneel; in alles onkundig, behalve in muziek en spel; opgesloten in een engen kring van beperkte denkbeelden; zij kon, *chenille au sortir de son lit*, de hooge verwachtingen niet vervullen die deze man van haar gekoesterd had.

In dien strijd van wederzijdsche teleurstellingen kwam de liefde om; en opdat hunne ontzielde idealen niet eenmaal in den vorm van haat en verachting uit de dooden mogten opstaan, namen zij in tijds een kloek besluit en gingen elk huns weegs. Agnese trok zich terug uit de wereld, leefde stil en vergeten voort, en arbeidde onderwijl aan hare gedenkschriften. En toen, na een aantal jaren, het oogenblik gekomen scheen haar arbeid onder de oogen van het publiek te brengen, toen gaf zij het boek uit en droeg het op aan hare kinderen: „Meinen geliebten Kindern Georgine und Fritz Strauss herzlichst gewidmet..."

II

Hoewel in geen der beide geschriften die ik aankondig, — zoo komt de onbescheidenheid om haar loon! — iets van dit alles te lezen staat, *Hans Ibeles* is daarom toch wel een dier verhalen welke men in één adem uitleest; en al reikt het werk van Agnese Schebest, uit litterarisch oogpunt, aanmerkelijk minder hoog dan dat van Johanna Kinkel, ook *Aus dem Leben einer Künstlerin* is een onderhoudend, verrassend, in menig opzigt leerzaam boek.

Leerzaam is het, uithoofde van den blik dien het ons hier en daar gunt in een toestand, — de tooneelwereld, inzonderheid de duitsche, — die ongetwijfeld onze belangstelling verdient, en toch vast niet medebehoort tot de voorwerpen die wij binnen den kring van onzen gewonen gezigteinder plegen op te

nemen. Hooren wij de schrijfster verhalen om welke redenen zij, gedurende al den tijd harer kunstenaarsloopbaan, aan het vervullen van gastrollen, nu hier, dan ginds, de voorkeur gaf boven eene vaste verbindtenis aan den eenen of anderen grooten schouwburg. Men zal er het berekenende van haar blik zoowel, als den adel van haar streven en de onafhankelijkheid van haar karakter uit leeren kennen:

„Wel eischte mijn zwervend leven vele en hooge uitgaven; en van hetgeen postpaarden (er bestonden destijds nog geen spoorwegen), logementen, verpleging, drinkgelden, het onderhoud van eene eigen tooneel- en burgerlijke garderobe, — van de onkosten die dit alles na zich sleept, kan men zich in eene gewone huishouding, waar alle dingen hun dagelijkschen gang gaan, zelfs geen voorstelling vormen. Men kan hier te Stuttgart eene maand lang zeer fatsoenlijk leven van hetgeen ik daarginds menigmaal in één dag verteerde, zonder dat ik mij aan de geringste balddadige verkwisting bezondigde of eenig buitengewoon genoegen smaakte. Doch ik sleet dan ook met de mijnen in mijn rijtuig [haar eenige zuster en eene kamenier vergezelden haar meestentijds] een regt genoegelijk en afgezonderd leven, kon volstaan met hier en ginds een blik te werpen achter de coulissen der schouwburg-administratien, behoefde niemands pantoffels te kussen om tegen kabalen en plagerijen beschermd te worden, en mogt onder de vleugelen van een belangeloos publiek, mij onderwerpend aan het oordeel van allen, op eerlijke wijs en zonder op kronkelpaden te wandelen, mijn brood verdienen. Eén klasse van schouwburg-autoriteiten boezemde mij bij toeneming een ongeveinsden afkeer in. Men zal mij welligt tegenwerpen dat kleine schouwburgen, waar de noodige middelen ontbreken om aan alle maatschappelijke en esthetische eischen te voldoen, natuurlijkerwijs veel eigen is wat den mensch zoowel als den kunstenaar tegen de borst stuit. Doch ik moet doen opmerken dat het juist hofschouwburgen waren, waar de zaken somtijds het ergerlijkst toegingen. In de kleinere steden is men voor het minst niet aanmatigend, en zoekt men zich te redden zoo goed en kwaad het mag. Ginds daarentegen zag ik onkunde, betweterij, slechte zeden, menigmaal den boventoon

voeren. Wordt hier of daar ook al een intendant, een kapelmeester, een regisseur, een enkele kunstenaar aangetroffen, die zich inspannen om door krachtige werkzaamheid en strenge tucht de waardigheid der inrichting op te houden en haar standaard te verhoogen, hoe gaat het, door elkander genomen, bij de meesten toe? Het is mijne roeping niet te onderzoeken door wie van beiden, de heeren achter of de heeren vóór het voetlicht, het meest tot de algemeene demoralisatie bijgedragen wordt. Ook bespaar ik den lezer mijne opmerkingen over de vraag: of het aantal vrouwen, die uit nood of zelfverblinding al doen wat in haar vermogen is om te schitteren of te vallen, grooter is in de tooneel- dan in de burgerlijke wereld? Doch in elk geval zou het mannen van eer beter passen deze vrouwen zedelijk op te beuren, dan haar in de tegenovergestelde rigting met zich mede te slepen."

Hier moet ik de opmerking maken dat, indien de gedenkschriften van Agnese Schebest, tot schade hunner teekenachtigheid, nergens opgeluisterd worden door het verhaal van liefdesavonturen, men er aan den anderen kant niets in aantreft waarvan moeders aan hare dochters de lezing zouden behooren te verbieden. Iemand heeft in een londensch blad een parallel getrokken tusschen aktrices en tweede luitenants, en beweerd dat de moraliteit der engelsche tooneelspeleressen, — de vrouwelijke leden der zangkoren en van het corps-de-ballet medegerekend, vooral niet lager moet aangeslagen worden dan die van het gros der jeugdige officieren in het leger Harer Britsche Majesteit. Waar de onbesproken naam van Agnese Schebest genoemd wordt, kunnen zulke vergelijkingen achterwege blijven. Eenmaal, toen zij als negentienjarig meisje te Pesth debuteerde, werd Agnese achtervolgd door de liefdesverklaringen van een jeugdig en fraaigebouwd luitenant-kolonel in oostenrijksche dienst; een anderen keer, te Munchen, was er een beijersch jonker die zijn rijtuig uren lang voor de deur van haar logement deed stationeren, ten einde de booze wereld te doen gelooven dat hij al dien tijd bezig was haar het hof te maken. Doch dit zijn ook de twee eenige kleine romans in het geheele boek; en indien de schrijfster in beide gevallen de volle toedragt der zaak eerlijk gebiecht heeft, dan hebben

noch de beijersche edelman noch de oostenrijksche hoofdofficier veel wil van de reis gehad.

III

Zal ik beweren dat haar geschrift, door de geheele afwezigheid van hetgeen naar hartsgeheimen zweemt, aan bekoorlijkheid gewonnen heeft? Zou haar persoon ons niet sterker aantrekken indien wij, ik zeg niet haar de eene of andere beminlijke zwakheid te vergeven hadden, maar indien haar kunstenaarsleven meer van nabij geleken had op het aanvallige der bloemen en der vlinders? Een sylfide-bestaan, tegelijk onschuldig en zorgeloos, als in het liefelijk en liefderijk gedichtje van Uhland: *Auf eine Tänzerin* aangeduid wordt, heeft Agnese Schebest nooit geleid. Kunstenares van geboorte en opleiding, heeft zij gearbeid gelijk men arbeidt voor zijn dagelijksch brood. „Es war ein weiter, mühevoller Weg, den „ich machte," zegt zij aan het slot; en wanneer zij er bijvoegt: „Dennoch hab' ich mein Ziel verfehlt," dan beteekent dit in haar mond dat zij teleurgesteld is in de blijde hoop, hare moeder een genoegelijken ouden dag, en hare zuster — beiden stierven een ontijdigen dood — een onbezorgd leven te verschaffen.

Tot welvaart, tot onafhankelijkheid te geraken, te geraken door zwoegend te woekeren met haar talent, dit is steeds een harer overigens zeer praktische idealen geweest. Zelfs moet ik tot mijn leedwezen bekennen dat zij het doen van een tijdig huwlijk, ook om fysiologische en gezondheidsredenen, als eene voor alle jeugdige kunstenaressen hoogst wenschelijke zaak beschouwt. „Wij arme schepseltjes zijn er in zeker opzigt bitter ongelukkig aan toe," zegt zij ergens, na vermeld te hebben dat sommige jonge mannen van talent en ernstige studie bijzondere opmerkzaamheid gewijd hadden aan haar spel en gezang. „Naauwlijks komt onzen vrienden en verwanten ter oore dat een man van dat gehalte met geestdrift spreekt over het streven eener kunstenares, ja zelfs de stoutheid heeft haar gezelschap te zoeken, of zij verbazen er zich over dat het deerntje niet dadelijk met pak en zak des jonkmans woning

betrekt. Doch wat mij betreft, ik trachtte mij in te prenten dat er knappe jonge meisjes in overvloed gevonden worden die, niet hebbende te zorgen voor bloedverwanten of betrekkingen, desgevraagd voor welken jongen man het zij eene veel aannemelijker partij zouden mogen heeten dan met mijne geringheid het geval was. Ook vond ik in de uitoefening mijner kunst, en den innigen omgang met de mijnen, reden genoeg om mij gelukkig te prijzen. De mensch moet niet van alles verlangen, dacht ik; en goedsmoeds vervolgde ik mijn weg. Later bleek het evenwel dat ook aktrices menschen zijn van gelijke beweging als anderen, en, al wordt deze of gene onder haar, die met ernst en met een verheven doel voor oogen hare taak volbrengt, eene poos lang aangemerkt als een wezen van ander maaksel dan de meesten, het arme schepsel in haar desniettemin bij tijd en wijle knorrig en ongeduldig wordt over de onnatuur dier telkens terugkeerende onderstellingen. Van mevrouw Milder-Hauptmann wordt verhaald dat, naarmate haar huisgezin aangroeide, ook de klank harer stem toenam in reinheid. Aan stem haperde het mij niet, en mijn geluid was voldoende. Doch uit overmaat van gezondheid openbaarde zich bij mij, naar gelang mijn leeftijd rijper werd, een geheel ander kwaad. Reeds te Pesth was het, tot ons aller groote ontsteltenis, eenmaal gebeurd dat ik overvallen werd door zulk een geduchten aandrang van bloed naar het hart en naar den mond, dat de goede dokter Eckstein mij door eene aderlating op staanden voet hulp verschaffen moest. Hetzelfde wedervoer mij te Neurenberg; en dokter Scheidig moest mij op dezelfde wijze het leven redden. Later vertoonden zich deze verschijnselen ook te Weenen en in Italie. Zelfs moest ik te Milaan, te midden van zulk een bedwelmenden aanval, voortgaan met zingen. Deze kwaal sproot intusschen geenszins uit eene aandoening der longen. Ware dit het geval geweest, mijn gestel zou niet bij voortduring zoo sterk gebleven zijn. Doch sedert ik het geluk heb mij te mogen verblijden in het bezit van lieve kinderen, hebben die aanvallen zich niet weder herhaald; en van harte zou ik daarom wenschen dat elke tooneelzangeres, geteisterd door een diergelijk euvel, te goeder uur door een

[illegible]

[illegible]

[illegible]

heden hier geweest waart. Daareven ontvingen wij een bezoek van onze goede tante, met hare twee welgemaakte zoonen. Karl is een levenslustig man, vol geest en vernuft, en een knap officier. Hij zal eerlang trouwen met een gravin. Frans is ingetrokken van natuur, maar als officier zeer geacht. De twee andere zoonen, insgelijks officieren, bevinden zich op dit oogenblik in Polen. Tante is een dikke ronde dame, een echte kapiteinsweduwe. Nicht Therese is een aardig huismoedertje: zij heeft drie allerliefste kinderen. Daarentegen heeft nichtje A. haar intrek genomen in een klooster. Wij hebben het lieve meisje niet anders kunnen te zien krijgen dan achter een getralied spreekvenster. Ons spreken moest daarenboven lispelen zijn. Zoo gaarne had ik haar eens vragend in het oor gefluisterd, of zij dan niets verstandiger had weten te bedenken dan een dier gebeden prevelende zusjes te worden, welke onzen lieven Heer den ganschen dag de ooren doen tuiten en niets uitvoeren dan luijeren? Alsof men ook bij den arbeid niet vroom kon zijn! Ik geloof gaarne dat zij in haar klooster niet half zoo bloot staat voor de verzoekingen van den Booze, als men in de wereld doet; maar zoo zij zich moest laten opsluiten om braaf te zijn, dan heeft zij ook niet veel wonders volbragt. Goed dat er in de dagen van Adam nog geen kloosters waren; of waar zou men anders, op dit oogenblik, menschen vinden die aan Gods schoone wereld het hart ophaalden, of te zijner eer en tot nut van hunne medemenschen werkten en bezig waren? En wat kan het Hem schelen, of zulk eene oude kloosterjuffrouw Hem al dan niet bij dagen en bij nachten het hof maakt?"

Zij die dit schreef was toen noch ooit eene vrijdenkster, maar veeleer een getrouw schaap van roomsch-katholieke weide, eene ootmoedige biechteling, niet slechts vatbaar voor algemeene indrukken van godsdienst, aangevoerd op de vleugelen van gewijde muziek, maar ook toegankelijk voor goede gedachten in strikt kerkelijken vorm. Sprekend van hare grootmoeder, een eigenaardige type van oud-bohoemsche vroomheid met ietwat onafhankelijk hussietebloed in de aderen, zegt zij: „Nog heden bezit ik een gebedeboekje dat ik van haar ten geschenke gekregen heb. Het is gedrukt met schrijfletters

en heeft tot titel: *Kurz und gut katholisches Messbüchlein.* Op dit oogenblik nog word ik door de kinderlijke vroomheid, die dit boekje ademt, en door zijne stamelende taal, even zoo gesticht als toen het mij op mijn negenden jaardag door mijn grootmoeder geschonken werd."

Meer gezond dan teder: dit oordeel zweeft u bij het doorbladeren van de herinneringen dezer kunstenares telkens op de lippen. Zij is niet zachtzinnig. Grappig kan zij vertellen van sommige wandelingen die zij gedaan, van sommige menschen die zij ontmoet heeft. Er komen in haar boek een aantal pikante natuurtooneeltjes voor. Men vindt er eene menigte amusante typen in geteekend. Doch, neem bij voorbeeld dit oordeel van haar over het blijspel, eene opmerking door haar gemaakt toen zij te Weenen den destijds vermaarden comicus Scholz had zien spelen: „Weenen is niet de eenige stad op deze wereld, geloof ik, waar de door zorgen en beslommeringen gekwelde menschheid bij voorkeur het oor leent aan hen die de kunst verstaan haar het middenrif te doen schudden. *Qui fait rire est le maître des cœurs*, heeft men naar waarheid gezegd. Met alle inspanning der bespiegelende rede doen vaak de grootste wijsgeeren den menschen minder goed aan het hart, dan een man als Scholz met zijn ondeugende potsen. Hij was comicus *con amore*, en leerde de menschen hun lot *con amore* dragen. Dit te doen is dan ook een der verstandigste dingen waartoe het lieve menschdom besluiten kan." Menigeen zal dit eene opgeruimde, maar tevens eene harde levensbeschouwing noemen.

V

Misschien echter is bij Agnese Schebest deze trek bovengekomen ten gevolge harer opleiding. Hare geheele voorbereidende vorming, onder het toezigt van den direkteur der dresdener muziekschool, Johannes Miksch, is eene onafgebroken inspanning geweest. De meester had haar innig lief en noemde haar naderhand de uitstekendste onder zijne leerlingen; doch zijne methode was uitermate gestreng. Een goede aanleg was volgens hem onmisbaar; zonder deze, meende hij, kon men in

de kunst niets aanvangen, niets volbrengen. Maar dit gegeven eenmaal voorhanden zijnde, kwam voortaan alles bij hem op arbeiden en nogmaals arbeiden aan. Aan deze rigting, die weinig bevorderlijk zijn kon voor de verzachting van haar gemoed, heeft Agnese Schebest dien hoogen zin voor hare kunst te danken gehad, welke haar tot zulk eene voortreffelijke zangeres en tooneelspeelster gemaakt heeft.

Na het medegedeelde zal het niemand verwonderen dat zij reisde met in een der zakken van haar rijtuig een vertaalden Quinctilianus, door haar gelezen en herlezen, of dat zij op hare banier de les van Gœthe schreef: „Die höchste Aufgabe einer jeden Kunst ist, durch den Schein die Täuschung einer höheren Wirklichkeit zu geben. Ein falsches Bestreben aber ist es, den Schein so lange zu verwirklichen, bis endlich nur ein gemeines Wirkliche überbleibt."

Bij ondervinding weet zij welke aanhoudende studien er noodig zijn om het toppunt dier verheven zinsbegoocheling te bereiken. Het verwondert haar niet dat de minste aktrices zich gaarne veel moeite geven, wanneer het aankomt op het ernstig voorstellen van diepgevoelde hartstogten. De meesten doen en denken als het publiek. „*Beiden*," zegt zij, „*beiden wird eine in Confituren übersetzte Leidenschaft immer weit besser munden.*" Valsche of winderige lof is haar onverschillig, en wanneer de eene of andere criticus het ongeluk heeft gehad haar „*ein geniales Genie*" te noemen, dan antwoordt zij zeer verstaanbaar: „*Ich meines Theils hab in meinem Leben noch nie ein ungeniales Genie kennen lernen.*"

Aan den eenen kant is zij zeer vaardig in het afwijzen van kunstenaars zonder eigenlijk gezegde roeping: „Evenals de filosofie, om met Romeo te spreken, niet bij magte is eene Julia te scheppen, even zoo kan niemand, door welke methode het zij, zich de gaaf van het enthusiasme eigen maken, of die der zinsvervoering, of die der scheppende verbeeldingskracht. Door studie en ondervinding kunnen deze talenten wel veredeld, maar niet voortgebragt worden."

Doch tevens treedt zij op als de pleitbezorgster ook van kunstgewrochten van den tweeden rang; acht het des kunstenaars pligt de voordragt van deze met niet minder liefde

te kweeken dan die der meesterwerken; en drijft den spot met dilettanten die uit de hoogte nederzien op hetgeen zij onklassiek gelieven te noemen. „Had ik als voorwaarde gesteld, nooit anders dan klassieke kompositien voor te dragen, ik zou" [dit klinkt weder onzacht genoeg] „met de mijnen den hongerdood gestorven zijn. Doch bovendien ben ik steeds van oordeel geweest dat, evenals in de natuur niets voor den kunstenaar te klein is om het te vormen tot een werk van menschelijke kunst, de grashalm zoo min als de sprinkhaan, het veldviooltje zoo min als het onzelieveheersbeestje, zoo ook door den zanger geen soort van muziek te gering mag geacht worden, dan dat hij niet beproeven zou haar eene hoogere beteekenis bij te zetten, of haar eigenaardig karakter in al zijne volheid te doen uitkomen. Dit streven scheen mij in elk geval ernstiger toe, dan wanneer halfgevormde talenten, gelijk men dit vaak gebeuren ziet, zich met halsbrekenden moed op de hoogste takken laten wiegen, enkel ten einde in de oogen van het publiek een weinig te pralen met hun verheven standpunt. In de schatting van enkelen maken zij niettemin, uithoofde van de driestheid-zelf waarmede zij het verhevene noodzaken tot hen af te dalen, of pogingen in het werk stellen er zich door te laten opheffen, slechts eene des te beklagelijker vertooning."

Met hart en ziel is Agnese Schebest tooneelkunstenares geweest. Gelijk de handwerksman bij voorkeur spreekt van zijn ambacht, de landbouwer van zijne velden, de arts van zijne praktijk, zal men het haar ook niet ten kwade duiden, hoopt zij, dat zij van hare liefde voor de kunst van het tooneelspel geen geheim maakt, en tot eer van die kunst eenige bladzijden uit het boek harer herinneringen uitgeeft. „Zij is zoo schoon; en zoo zelden wordt zij, hetzij door kunstenaars of door leken, gekweekt en gevierd met die liefde, die onverwelkte geestdrift, waarop zij volle aanspraak heeft!" Het tooneel is haar vaderland in miniatuur, hare kleine plankewereld waar zij aan alle opwellingen van geest en van gemoed, onder droefheid of vreugde, den vrijen loop mag laten. Medegevoel op te wekken, zegt zij, is een onuitsprekelijk zoet gevoel.

Een sterk verlangen naar het bezit van groote rijkdommen

is haar nooit eigen geweest; zelfs heeft zij in zake van geldelijke spekulatien, haar geheele kunstenaarsleven lang, tot de klasse der onmondige kinderen behoord. Het was haar genoeg, indien men haar slechts gaarne en dikwijls en voor een langen tijd zag terugkomen. Huldebetuigingen ontving zij liefst op het tooneel zelf, niet in hare woning of voor hare deur, bij fakkellicht en met trompetgeschal. „Er is in dat gejubel van het menschelijk enthusiasme iets onbeschrijfelijk verootmoedigends, iets beangstigends bijna. Ware het met de betamelijkheid overeen te brengen geweest, ik zou bij zulke gelegenheden mij liefst verscholen of verontschuldigd hebben. Op het tooneel kan het er mede door, dat de toeschouwers zich te zamen met den kunstenaar door één gedachte laten omhoog beuren en bezielen. Doch buiten de grenzen der schouwburgwereld woog elk eerbetoon mij dubbel zwaar op het hart. Daarginds was ik mij ten minste bewust al mijne beste gedachten en gemoedsaandoeningen uitgestrooid te hebben."

Ook op het tooneel zelf was bijval-inoogsten haar het hoogste niet. Trad zij voor het eerst ergens op, dan deed de gespannen verwachting van het publiek haar onaangenaam aan. Onverdragelijk was haar het denkbeeld dat zij gehouden was op de lieden den indruk te maken van een fenomeen. De meesten, dacht zij, zijn hier voorshands niet zamengekomen ter wille van de zaak, maar alleen om zich door een van elders bij name bekenden gast te laten verbijsteren en verrukken. Hun, evenals eene goochelaarster, ten einde hunne goedkeuring te winnen, eerst een staaltje harer kunst te moeten vertoonen, stuitte haar geweldig tegen de borst. De tegenzin, waarmede zij naar de eerste teekenen van bijval dong, was evenredig aan de hooge gedachten die zij koesterde van hare roeping. Meestentijds gaf zij er die eerstelingen der hulde aan „en wachtte geduldig of de toeschouwers, wanneer het bleek dat er niets met stomme bewondering in haar aan te gapen viel, haar welligt eenig warm medegevoel en een vonkje edele belangstelling niet ontzeggen of onthouden zouden."

VI

De waarde van Agnese's geschrift, ik herhaal het, moet niet gezocht worden in zijne eenheid. Het is als een landschap, vervaardigd door een schilder van middelbaar talent, doch waarbij eene meesterhand de figuren geteekend heeft.

Karakteristieke trekken treft men alom aan. Nu eens heet het van de „lieve" zon: „Zij wacht niet met schijnen, tot men haar vooraf wierook geofferd heeft. Zij is niet zoo inhalig als de menschen die vaak, in weerwil van allen wierook, hunne aangezigten nog naauwlijks in eene glanzige plooi brengen. Mijne landslieden, het weener volkje, tot hunne eer moet ik dit getuigen, zijn beter gestemd. Hun hoofd dragen zij in hun hart; daarom lacht hun geheele mensch met hen mede. Doch menschen die met het hart in het hoofd loopen, ach lieve tijd, hoe zwaar valt dezulken het gaan!"

Straks is de wereldwijsheid aan de beurt: „De Hongaren, de Polen, alle slavische menschekinderen, worden ligt door een aanval van dweepzucht vervoerd. Doch dit fanatisme is ten slotte ruim zoo benijdenswaardig als de geblaseerdheid van menig drager der moderne beschaving. Bij genen kan het een of ander nog tot rijpheid komen of ontvlammen. De anderen zijn in de meeste gevallen overrijp, uitgebrand, verkoold. Geen verdrietiger ontmoeting dan die zoogenaamde *Weltschmerzler*, gelijk men er in de hoogbeschaafde gezelschappen zoo velen aantreft."

Een oogenblik later moet de bourgeoisie het ontgelden: „Om welke reden de burgerklasse zulke heftige vooroordeelen koestert ten aanzien der geboren edelen, weet ik niet. Nooit is mij in de hoogste kringen zulk een vervaarlijke hoogmoed bejegend, als ik vaak bij den minderen adel en bij den door de fortuin of door talenten tot aanzien geraakten burgerstand ontmoet heb. Goede hemel, hoe benaauwend wordt men soms aangedaan door al die grootheid, en door zoovele burgtgevaarten Babylons! Nu, even goed als onder de geslepene, kan men ook onder de ongeslepen steenen de echte diamanten van de valsche onderscheiden."

Daar komen eindelijk, bij gelegenheid eener herinnering uit Milaan of Venetie, ook de duitsche vrouwen voor het gerigt: „De italiaansche dames, dit is zoo, schijnen geen bepaalde neiging te hebben allerwege in gezelschap het zinnebeeld harer huiselijkheid aanstonds uit haar breitobbetje voor den dag te halen. Zij gaan niet onmiddellijk aan den slag, ten behoeve harer wederzijdsche *Barfüssler*. Ook is het waar dat de vrouwen in Italie noch over linnengoed of stijfsel, noch over strijken en verstellen, noch over koken of opschik, veel drukte maken. Niettemin draagt men er kousen."

Doch vooral twee beelden in het boek van Agnese Schebest zijn beter geteekend dan al het overige: dat harer moeder, en dat van den reeds genoemde Johannes Miksch, den dresdener komponist en kapelmeester. Van de innige liefde en vereering, waarmede zij dezen in de kunst vergrijsden leermeester als eene dochter aanhing, getuigt bovenal de beschrijving harer terugkomst te Dresden en in het huis van haar weldoener, na eene afwezigheid van drie volle jaren.

Reeds terstond na hare aankomst was zij met hare zuster den *herzlieben Vater Miksch* een bezoek gaan brengen, en de ontvangst was allervriendelijkst geweest. Van het verhaal harer wederwaardigheden, van den alom door haar ingeoogsten roem, nam de oude heer niet veel notitie. Hij scheen dienaangaande reeds ingelicht, en wenschte thans voornamelijk te weten wat zij al zoo had *einstudirt*. Tegen den volgenden dag werden de zusters ten eten gevraagd.

„Wij verzuimden niet op onzen tijd te passen," gaat Agnese voort, „en repten ons daags daaraan naar de woning van vader Miksch, de welbekende brug over, die ik in vroeger jaren, met mijn rol muziek-papier in de hand, menigmaal reeds des morgens vroeg mogt langs komen, om eerst des avonds weder naar huis terug te keeren. Meer dan eens bleven wij een oogenblik staan en verkwikten ons aan het prachtig tooneel. Een schooner vergezigt dan van de *Dresdener Brücke* hadden wij nergens op onze reizen aanschouwd. Wij volgden het rijzend voetpad, aan den regteroever, en zagen reeds van ver den ouden heer in zijn linnen tuinjas over den muur van zijn hof gluren, uitziend naar zijn gasten.

Aangekomen in den tuin, slaakten wij een kreet van bewondering: het plekje grond, waar drie jaren geleden enkel een weinig gras groeide, was een bloeijende gaarde geworden. Het hier op nieuw voor ons zich openend vergezigt was tooverachtig. Aan onze voeten spreidde zich de bladerdos van weelderig aangelegde wandeldreven uit; lager prijkte een overvloed van vruchtboomen, met sneeuwwitte bloesems overdekt; nog lager stroomden de wateren der bevallige Elbe. Vreugde over het tegenwoordige, en dankbaar herdenken van den ouden tijd, deden mij het hart en de oogen volschieten [1]. Na ons verschenen de twee zoonen van den gastheer, die ons als broeders welkom heetten. Doch hun vader had rust noch duur, of ik moest mijn stem doen hooren, weleer door hem met zoo groote liefde gekweekt. Hij nam ons allen met zich mede naar het kleine tuinhuis, waar, evenals voorheen in de voorkamer van het woonhuis, een portret hing van zijn overleden vrouw, in ochtendgewaad, de donker golvende haren losgesnoerd, en met een kind op den schoot. Meer dan eens, wanneer zijn oog de beeldtenis ontmoette, verhaalde hij mij een kleine geschiedenis uit zijn eerste huwlijksjaren. Caselli, een leerling uit de vermaarde bolognesche zangschool van Vernacchi, woonde destijds te Dresden, en mijn meester achtte het niet beneden zich, nog zoo veel mogelijk van hem te leeren door zanglessen bij hem te nemen. „Had Caselli mij overdag geen vrij uur kunnen bezorgen", plag hij te zeggen, „ik zou les bij hem zijn gaan nemen in het holle van den nacht. Nu dan, op zekeren keer kwam ik weder bij hem en zag er, geloof ik, erbarmelijk uit. Onder het scala-zingen begon mijn stem te beven, en de tranen rolden mij langs de wangen. — Wat scheelt er aan? vroeg Caselli. — Ach, antwoordde ik, misschien is mijn lieve vrouw op dit oogenblik bezig een kleintje te krijgen. — Wilt gij, riep Caselli, en sprong op van zijn stoel, wilt gij wel eens dadelijk naar huis gaan en hier niet terugkomen eer het kind er is?"

---

[1] „Es ging mir vor Freude über die Gegenwart und in dankbarer Erinnerung der alten Zeit *das Herz auf und das Auge über.*" Dit is even voortreffelijk gezegd als gevoeld.

Meer heeft men niet noodig te weten, om zich een denkbeeld te kunnen vormen van dit vreemdsoortig, en nogtans uit het leven gegrepen karakter: eene uit menschelijk en uit kunstgevoel gekneede ziel, een tegenstrijdig en tegelijk harmonisch wezen, een virtuoos van wien gezegd kan worden dat hij tuchtigde degenen die hij liefhad, want het hoogste bewijs zijner tederste goedkeuring plag in eene behoedzaam aangebragte oorveeg te bestaan. „Er gab mir eine Ohrfeige," verhaalt Agnese, „was er aber nur alsdann that, wenn er ausserordentlich zufrieden war."

VII

Hare moeder was hetgeen men eene gewone vrouw pleegt te noemen. „Du hast eigentlich gar nichts von deinem bisserl Leben, als dass da Einer oder der Ander dir mit den Händen zuklatscht; wobei du aber immer nicht sicher bist, thut er's aus Verstand oder aus Unverstand:" plaagde zij menigmaal hare dochter, wanneer deze huiswaarts keerde van de eene of andere schouwburg-ovatie. Doch uit deze oude-vrouwtjestaal spreekt minder onverstand dan het schijnt; en dat Agnese's moeder niet slechts eene verstandige, maar ook eene vrome, en daarbij kloeke vrouw was, dit had zij reeds vroeg gelegenheid gehad te toonen.

Na een gelukkigen echt van maar enkele jaren verloor zij haar man, den genie-officier Schebest, een Bohemer van geboorte, die haar ten huwlijk had gevraagd zonder één woord duitsch te verstaan of te spreken, doch haar zoo liefhad, dat hij ten gevolge eener eerste weigering in eene kwijnende ziekte verviel, zoodat ten slotte de kommanderende generaal van Theresienstadt, waar Rosalia's ouders niet ver af woonden, er zich mede bemoeide en het huwlijk er door wist te krijgen.

De beklagenswaardige genie-officier eindigde zijn leven in een krankzinnigegesticht. Gedetacheerd bij de vestingwerken van Alessandria, die ontmanteld zouden worden, begeerde hij zich in persoon te overtuigen van de reden waarom zekere mijn, aangelegd en gevuld overeenkomstig zijne bevelen, niet springen wilde. Hij liet er zich in afzakken, doch stikte schier

van den pulverdamp: het overschot van een voorraad kruid, door nalatigheid en kwade trouw der werklieden in ongenoegzame hoeveelheid ontstoken. Toen men hem uit de mijn ophaalde, leefde hij nog, doch zijne geestvermogens waren onherstelbaar gekrenkt. Men transporteerde hem (dit alles gebeurde in den zomer van 1815) naar Praag, en behalve een klein pensioen bekwam zijne vrouw, die hem gevolgd was naar Italie en ook van daar met hem en hare beide kinderen terugkeerde, eene kleine vrije woning in een bijgebouw der citadel van Theresienstadt.

Gedurende de weinige maanden die hij nog leefde plag zij, geheel alleen en te voet, naar Praag te reizen — tien uren gaans — om hem te bezoeken in het gasthuis. Meestal ging zij dan 's nachts van huis, ten einde althans den volgenden avond laat weder bij hare kinderen te kunnen zijn. Toen de vader overleden was, begonnen eerst regt de zorgen voor de twee kleine meisjes, Agnes en Nina. Daar kwamen nog andere zorgen bij, te wijden aan de toen reeds bijna tachtigjarige en volstrekt onbemiddelde grootmoeder. Het was een zware strijd, een zich voortdurend ontworstelen aan den maatschappelijken ondergang, en die strijd zou vele jaren duren.

„Vraagt men mij," schrijft de dochter, „van waar ons te midden van dat eindeloos ontberen nogtans vrede en zegen gekomen zijn? — ik antwoord dat weinigen, zoozeer als wij, mijne zuster en ik, in de gelegenheid zijn geweest dienaangaande de innigste ervaringen op te doen. Had mijne ootmoedige, met een onbegrensd vertrouwen op God bezielde moeder niet als eene vrome martelares van den tegenspoed alles verdragen, niet dag en nacht al hare vermogens ingespannen, zich niet afgesloofd voor de haren, wat zou er van ons geworden zijn? En dezen moed, deze volharding, vanwaar ontleende zij ze. Enkel van den eeuwigen Geest, tot wien de liefhebbende vrouw vertrouwend opzag met hare gansche ziel, en die alleen in staat is kracht te schenken tot het volvoeren van groote en edele daden."

Geestig steekt hiertegen de toon af van een brief, door de twee zusters aan hare moeder geschreven, toen zij tot herstel van beider gezondheid de maand Februarij van het jaar 1839

doorbragten te Milaan. Het is (Nina voert uit beider naam de pen) onder andere vormen dezelfde hartelijkheid; na een tijdsverloop van meer dan twintig jaren dezelfde dankbare vereering:

„*Liebstes*, *süsses*, *gutes*, *einziges*, *unvergleichliches Mütterchen!* Hoe kunt gij om mijnentwil zoozeer in pijn en banden zijn? Uw lief briefje heeft mij waarlijk aan het schreijen gebragt. Maak u toch niet ongerust, en wees het spreekwoord indachtig: Onkruid en zoo voorts. Aan sterven denk ik nog in geen langen tijd; ook zie ik er volstrekt niet meer naar uit alsof mijn laatste uur geslagen was; en hoewel ik nog steeds duchtig hoest, word ik er toch niet mager van, integendeel. Zelfs dit zou evenwel geen wonder zijn, want ga ik met Agnes uit wandelen, dan maken de menschen haar op de openbare straat, en uit de volle borst, de liefste komplimenten, gelijk ik te Triest, te Venetie, te Verona, en nu ook hier te Milaan gedwongen ben mede aan te hooren. Gij kunt begrijpen hoe ik dan ontsteek in nijd; en niets is schadelijker voor de gezondheid dan de nijd. Doch dan keer ik tot mijzelf in, en denk dat zij, aan wie men al die lieve dingen zegt, toch in elk geval mijn zuster is; en dat troost mij. Laatst riep een knappe Italiaan in het voorbijgaan: *O, che bella ragazza!* waarop zij in het duitsch antwoordde: *O, läppischer G'sell!* Hij scheen dit voor eene beleefdheid te houden, want hij dankte haar met een buiging... Met Paschen zijn wij ter biecht geweest. Bij den aanblik van het lange zonderegister in mijn boekje, hield de geestelijke heer mij een fraaije toespraak. Agnes was weemoedig en berouwvol gestemd, want zij droeg het gevoel met zich om dat zij gedurende haar lange ziekte den getrouwen God door haar ongeduld vaak en zwaar beleedigd had; en nu Hij haar desniettemin met liefde en barmhartigheid zegende, deed het haar leed zich te zijnen opzigte misdragen te hebben. Zij wilde dus boete doen. Doch de priester, van wien zij gehoopt en verwacht had dat hij haar eens duchtig kapittelen zou, trachtte haar van hare droefgeestigheid te troosten door telkens te zeggen: „Dat maakt niet uit, *fa niente!*"... Het weder begint zeer fraai te worden, en wanneer dit zoo voortgaat, want de lente is te Milaan on-

bekend, dan hebben wij binnen veertien dagen zomer. En wanneer het betere jaargetijde komt, dan zal het ook beter gaan met mijn gezondheid... Doe, bid ik u, vele groeten aan dokter S., en zeg hem dat ik hem met zijn kollega, Agnes, bezwaarlijk geluk kan wenschen. Zij is veel te angstvallig voor een dokter. Begin ik te hoesten, dan begint zij te jammeren en bijwijlen te schreijen. Is zij daarmede gereed, dan grijpt zij naar haar homœopatisch handboek, en studeert met een ijver als hing haar doktoraal examen er aan. Ieder oogenblik ontdekt zij dan een nieuwe ziekte en roept mij toe: „Daar hapert het u!" Verzeker ik haar bij hoog en laag dat zij het mis heeft, dan zegt zij met tranen in de oogen: „Het is toch ook bitter met u gesteld; gij wilt niet innemen, en wilt uzelf moedwillig onder den grond brengen!" Zag ik blaauw van tint (hetgeen mij bij guur weêr volstrekt niet onnatuurlijk voorkwam), dan heette het: „Wat ziet ge blaauw!" Zag ik rood, zoo staarde zij mij met nog grooter onrust aan en riep: „Goede hemel! wat ziet ge rood! neen, die roode kleur is niet natuurlijk, ge moet volstrekt iets innemen!" Er was dan geen bidden voor, of ik moest handen vol homœopatische miniatuurpilletjes slikken. Helpt ook dit niet, dan ziet zij mij aan alsof ik reeds in de kist lag. Enkele malen begeeft haar ook wel haar geduld. Dan roept zij uit: „Hemelsche goedheid, er is toch ook niets met u aan te vangen! Hoe kunt gij voortdurend al dat akelige goed innemen, waar geen sterveling baat bij vindt? Zie toch om naar geschikte middelen!" Ja, indien de patienten de regte middelen kenden, die zij voor hunne beterschap behoeven, dan kon iedereen ligt dokter zijn. Onze dokter hier komt naar Agnes' meening te zelden naar mij zien, en haar geloof in zijne onnaspeurlijke pilletjes is niet onbeperkt. Ik weet echter dat, indien men mij met de homœopathie niet helpen kan, ik ook bij het aanwenden der allopathie in het zand zou moeten bijten. Wees daarom zonder zorgen. De parijsche dokters indertijd hebben, in weerwil van al hun pogingen, Agnes evenmin onder den grond kunnen krijgen; en onze milanesche homœopaath, die tegelijk allopaath is, zal toch wel weten naar welke methode men het langst leven kan. Laat dus uw lieve haren niet grijs worden zonder noodzaak. Agnes

is ijverig in de weer met het oefenen van haar stem. Is zij weder geheel in orde, en ik half, dan komen wij u in persoon vertellen hoeveel wij van u houden."

VIII

Wanneer ik hiermede afscheid neem van Agnese Schebest en haar boek [1], dan ben ik daarom nog niet aanstonds gereed over Johanna Kinkel en het hare te spreken.

Is *Hans Ibeles in London* (bezwaarlijk kan deze incidentele vraag, indien ten slotte onbeantwoord, ook onopgeworpen blijven); is deze roman in het minst geen autobiografie? Hebben wij hier met alles te doen, behalve met de persoonlijke herinneringen der schrijfster?

Reeds gaf ik een aantal punten op waaromtrent men vruchteloos in de twee deeltjes naar de ware geschiedenis van het beroemd echtpaar zoeken zal. Al staat onder Johanna's naam op den titel te lezen „*aus ihrem Nachlass*", en al zou men daarbij aan een nagelaten dagboek van eigen gemoedsaandoeningen denken, het persoonlijke is hier voor de oogen der wereld met een digten sluijer bedekt. Doch welke is de hoofdinhoud van den roman?

Langzaam, en als door een kreupelbosch van episoden, ziet men hier het hart van een edel, maar niet zeer krachtig man, een toonkunstenaar van groote verdienste, vader van een zes- of zevental kinderen, op reeds eenigszins gevorderden leeftijd vervreemden van eene voortreffelijke vrouw; en voor zoo ver het verhaal gezegd kan worden uit te loopen op eene katastrophe, is men daarvan bij de afdwalingen van dezen echtgenoot, en bij de wording zijner zedelijke ontrouw, getuige.

Wel is waar vormt het geheel een blij-eindend treurspel. Dorothea's grootmoedigheid opent eindelijk haar Johannes de oogen, en weldadig aandoenlijk is het tooneel waar de mis-

[1] Er bestaat van Agnese Schebest nog een ander geschrift, dat evenwel geen aanspraak maakt op letterkundige waarde. Het heet *Rede und Geberde*, en vormt eene handleiding tot oefening in mondelinge en plastische voordragt.

kende vrouw door den tot beter inzigt gebragten man om vergiffenis gesmeekt wordt. Doch belangwekkend als roman is het boek alleen door zijn gang, niet door zijne ontknooping. De beste partijen, die waarin men het meeste hart voelt kloppen, zijn niet ook die waar men het verdoolde schaap door den goeden herder (ditmaal eene herderin) ziet teregtbrengen. Het zijn veeleer de gedeelten waar het gemoed der altijd liefhebbende vrouw telkens pijnlijker gegriefd en grievender gepijnigd wordt. Zoo ergens, dan ligt in de voorstelling van dezen zielstoestand, van dat lijden en dien strijd, de waarde en het zwaartepunt van dit huiselijk drama.

Het geheele boek is geschreven in den gemakkelijken toon dien men uit Johanna Kinkel's novellen van vroeger dagteekening kent. Somtijds mist het de diepte van haar *Lebenslauf eines Johannisfünkchens*, een gedichtje in proza dat zich onderscheidt door schoonheden van den eersten rang. Somtijds ontbreekt, aan de schildering van den hartstogt der liefde, de gloed waardoor de vertelling *Musikalische Orthodoxie* zich aanbeveelt. Nergens daarentegen hapert het aan den gladden en satirieken humor die weleer (in *Aus dem Tagebuch eines Componisten*) haar deed verhalen hoe, bij het aanhooren eener slecht bespeelde viool, zij nooit de gedachte van zich kon afzetten dat uit die jammerende toonen de schim sprak derzelfde kat die, voor het vervaardigen der *e*-snaar van het instrument en ten einde door haar offerdood aan het menschdom een uitgelezen vermaak te bereiden, haar gedarmte had moeten prijsgeven.

Doch in weerwil der vele genoegelijke bladzijden waarmede *Hans Ibeles* gestoffeerd is hangt er over het boek eene wolk. Met de schrijfster van het komponisten-dagboek gesproken: men kan het denkbeeld niet van zich afzetten dat er door Dorothea's lijden hier en daar eene zinspeling op Johanna's eigen levensgeschiedenis schemert. Verder evenwel dan deze zeer enge grenzen, dunkt mij, strekt het persoonlijke zich niet uit.

IX

Ik verzoek mijne lezers plaats te nemen in zekere londen-

sche cab, dezelfde die op een warmen namiddag in de maand Julij van het jaar '48 den duitschen virtuoos en zijne vrouw tot voor de statige woning van Mr. Chapel voerde: een vermogend londensch melomaan, wien Ibeles door een zijner vrienden regtstreeks aanbevolen was. Zij hadden dien dag reeds minstens een half dozijn bezoeken afgelegd, en dit zou het laatste zijn:

„Aan uitstellen of verzuimen viel niet te denken, want Ibeles had voorspraak noodig en Mr. Chapel stond bekend als een man die kunstenaars patroneerde. In weerwil van het saizoen hadden zijne vrouw en hijzelf Londen nog niet verlaten, en de wijs waarop de vreemdelingen, die zorg gedragen hadden hun aanbevelingsbrief vooruit te zenden, door de echtgenooten ontvangen werden, was hartelijk.

„De oude heer sprak tamelijk vlot duitsch, en hij en Ibeles geraakten in gesprek over de maatschappelijke en staatkundige beweging op het vasteland. Spoedig kwam het uit dat Mr. Chapel weinig gesticht was over de gebeurtenissen der laatste maanden in Duitschland en Frankrijk.

„Zijn duitsche handelsvriend, zeide hij, door wien Mr. Ibeles hem aanbevolen was, stond wel is waar borg dat deze in weerwil zijner revolutionaire neigingen een goed man was; doch Mr. Ibeles moest het hem, Mr. Chapel, een oud en ervaren politicus, chairman geweest bij tallooze meetings, niet kwalijk nemen indien hij hem met de stukken bewees dat de omwenteling een werk des Duivels was.

„Ibeles maakte eene beweging om op te staan en te vertrekken. Hij meende dat er eene persoonlijke beleediging bedoeld was. Doch toen de oude heer op uiterst gemoedelijken toon voortging met zijn betoog, bemerkte hij dat hij zich vergist had. „Het heeft Gode behaagd," zeide Mr. Chapel, „aan sommige volken eene konstitutie te schenken; andere volken zijn door Hem gesteld onder de heerschappij van autokraten; en het zwarte ras schiep Hij voor den slavestaat. Deze goddelijke inzettingen te wederstreven is zondig. Engeland heeft daarvan de ondervinding opgedaan, toen het in de west-indische kolonien de slavernij ophief en een aantal godvruchtige familien daardoor beroofd werden van negen tienden harer bezittingen."

„Ibeles bragt hiertegen in dat de negers wel waarschijnlijk hunne vrijheid voor eene goddelijke verordening hielden. Doch Mr. Chapel wist beter. „Twee zusters van mij," zeide hij, „indertijd gehuwd geweest met west-indische planters en thans met hare kinderen te Londen, zouden daarvan veel kunnen verhalen. Ontelbare bijbelplaatsen kan ik noemen wier zin tot hiertoe duister was, doch wier symbolische beteekenis plotseling aan het licht gekomen is door de neger-kwestie, in verband met den barrikade-strijd in de straten van Parijs."

„Hier rees hij op, en nam van de tafel eene brochure die hij Ibeles ter behartiging aanbeval. Het was een *tract*, waarin uit de Apocalypse van Johannes de juistheid van Mr. Chapel's beweren aangetoond werd. Op goedhartigen toon ging hij voort: „Men zal u gezegd hebben dat ik meer dan millionair ben, en dit is niet onwaar. Ik ben gewend aan eene weelderige levenswijs, verkeer in de beste kringen, en verheug mij in een onbeperkt krediet in de City. Doch indien ik in den naam van Jezus Christus geroepen ware, instede van onze kamermaagd, dit tapijt te schuijeren of deze haardijzers blank te schuren, dan zou ik mij daar niet voor schamen. Evenzoo is Engeland uitverkoren om onder de natien een verheven standpunt in te nemen, terwijl aan uw Duitschland eene nederige plaats aangewezen is. Wederstreef toch den wil van onzen Heiland niet!"

„Ibeles kon een glimlach niet onderdrukken. „En indien," vroeg hij, „indien het Gods oogmerk ware Duitschland, dat gedurende zoo langen tijd vernederd werd, op zijne beurt te verhoogen en de laatsten eindelijk de eersten te doen zijn, wat dan?" — „Laat ik u mogen bewijzen," antwoordde Mr. Chapel, „dat dit het geval niet is. Telkens nadrukkelijker treedt bij ulieden de republikeinsche geest op den voorgrond. De republiek nu is een werk van den Duivel, terwijl zondige natien van Gods wege hoogstens met het absolutisme gestraft worden." — „Ik zie wel", zeide Ibeles en haalde de schouders op, „het konstitutionele Engeland wil aangemerkt worden als het uitverkoren volk der moderne wereld."

„De beide vrouwen hadden, terwijl dit gesprek zijn gang ging, meest stilgezwegen. Mistress Chapel zag haar man, wiens

zalvende orakelspreuken zij slechts half verstond, instemmend aan. Dorothea zou lust gehad hebben overluid te lagchen. Ten einde zich goed te houden, tuurde zij met aandacht naar eenige werkelijk fraaije bijbelstoffen in olieverf, tegenover haar aan den wand. Er hingen drie madonna's, van onderscheiden meesters, nevens elkander; voorts eene Kruisiging, een Ecce Homo, en nog eenige kleiner tafereelen uit de geschiedenis der martelaren. Hoe verkeerd gezien is het, dacht zij, denzelfden wand van hetzelfde vertrek met meer dan één Madonna te versieren! Of het moest zijn dat men, door de menigvuldigheid zelf van opvatting en voorstelling, er aan wenscht te herinneren dat deze minzame groep enkel tot het gebied der fantasie behoort. Doch het meest openbaren deze aanzienlijke vromen hun gebrek aan gevoel, door het te pronk hangen in hunne salons, hunne eet- en danszalen, van het met doornen gekroond Christushoofd. Hoe is het mogelijk, bij het schertsen der toasten, met vrijmoedigheid de champagneglazen aan te stooten, terwijl zich achter het door den wijn verhit aangezigt des gastheers het edele bleeke voorhoofd met de bloedige parels vertoont, en de verwijtende blik der liefdevolle oogen u overal volgt? En voor die martelaarsgeschiedenissen vol pijn en doodsangst danst men quadrilles!" [1]

X

De lezer maakt hier kennis met enkele voorname trekken van de lotgevallen der twee hoofdpersonen. Betrokken geweest in de duitsche revolutionaire woelingen van 1848 en vervolgens, is Hans Ibeles — zijn doopnaam herinnert aan zijne geringe afkomst; hij was van geboorte een kind des volks — in Enge-

[1] Deze esthetische waardering van de voorwerpen des christelijken geloofs, hier Dorothea in den mond gelegd, belette Johanna Kinkel niet, voor zich de materialistische levensbeschouwing te volgen. Zoo zegt ook Dorothea ergens tot zichzelf: „Im Mittelalter, wo die Leute eine Belohnung jenseits erwarteten, ergaben sie sich darein, dasz alle Tugend eine Aufopferung diesseits sein muszte. Jetzt, wo wir Alles im Leben zu finden hoffen, müszen wir uns die Tugend so schmackhaft machen als wir können."

land en te Londen voor vrouw en kinderen het brood komen zoeken dat de omwenteling hem in zijn vaderland uit den mond gestooten had. Van sommige goede aanbevelingen voorzien, tracht hij aanvankelijk, doch te vergeefs, eene betrekking als orkest-direkteur te vinden. De klimmende nood der zijnen dwingt hem ten laatste zijne toevlugt te nemen tot werkzaamheden van nederiger soort. Hij werd muziekmeester, en ging les geven in meisjeskostscholen. Op de lange baan bevond hij zich hier intusschen niet slecht bij. Hij maakte zich een naam, en eindigde met overvloedig geld te verdienen; althans in zulke mate dat Dorothea zich niet langer behoefde te behelpen met het onervaren dienstmeisje dat met haar naar Engeland was komen oversteken. Zij kon nu eene officiële engelsche dienstmaagd huren; en in een kurieus hoofdstuk, getiteld: *Der Sklavenmarkt und die freien Töchter Albions*, wordt verhaald hoe zij in de dienstboden-bazar van Oxford Street vond hetgeen zij noodig had. Doch vóór het huisgezin tot dezen trap van betrekkelijke welvaart gestegen was moest Ibeles tegen wil en dank menige les geven, of ook wel nu en dan verrigten hetgeen de schrijfster „eene muzikale karwei" noemt. Van deze laatste bezigheid, bij wier beschrijving Mr. Chapel weder ten tooneele verschijnt, worden twee voorbeelden gegeven:

„Herhaaldelijk kwam Ibeles thans weder in aanraking met Mr. Chapel. Behalve dat deze het kunstmatig psalmgezang in de armescholen aanmoedigde, en ten behoeve daarvan goeden raad kwam inwinnen bij onzen held, bezorgde hij dezen ook van tijd tot tijd *a musical job*. Dit laatste is een onvertaalbaar woord. Het duidt een arbeid aan dien men, naar het toeval der omstandigheden medebrengt, buiten verband met zijne gewone bezigheden, opdraagt of toevertrouwt aan een deskundige.

„Eerste *job*. Mr. Chapel was belast met den verkoop eener predikantsplaats ten platten lande, wier inkomsten zoo overvloedig waren dat hij haar gaarne aan zijn eigen jongeren broeder bezorgen wilde. Doch de Squire, en zijne talrijke huisgenooten van beiderlei geslacht, waren overeengekomen dat de solliciterende clergyman, die op hunne stem zou kunnen rekenen, tevens een goed jager en een goed zanger moest zijn.

Het behoorde namelijk tot de aantrekkelijke eigenschappen der te vergeven plaats, dat zij gelegen was in eene zeer joviale buurtschap en zij den zieleherder een overvloed van maatschappelijke genoegens aanbood. Daarom verlangde de Squire dat hij een vrolijk gezel ter jagt, en verlangden de dames van den Squire dat hij een goed vokalist wezen zou. Nu had Mr. Chapel Junior zich wel altoos meer onderscheiden door zijne liefhebberij in vossejagten, dan door den omvang of de diepte zijner patristische studien; doch hij kende geen enkele noot muziek, en wist eigenlijk niet of hij eene stem had, en zoo ja, welke soort van stem. Dit te onderzoeken was de aan Mr. Ibeles opgedragen *job;* en zoo hij er in slaagde den veelbelovenden jongen man eenige aria's te leeren, waarmede hij zich bij den Squire de vacerende standplaats al zingend veroveren kon, dan mogt hij rekenen op een niet onaanzienlijk honorarium. Ibeles toog aan het werk. De aanstaande predikant kon van nature eenige raauwe bastoonen voortbrengen, en wanneer men hem luidruchtig akkompagneerde, dan hield hij tamelijk wijs. Na verloop van eenige weken was hij in staat *God save the Queen* voor te dragen. Daarop stelde Ibeles de populaire melodie *o Sanctissima* voor; doch als naauwgezet protestant wilde de clergyman geen liederen zingen ter eere van de Heilige Maagd. Hij verzocht daarom Ibeles, hem de aria van Sarastro te helpen instuderen: *„O Isis en Osiris, welke weelde!"* Ibeles was ondeugend genoeg hem te vragen waarom hij zich ook niet schaamde de egyptische godheden aan te roepen, aan wier alomtegenwoordigheid hij toch evenmin geloofde als aan die van Maria? De veelbelovende clergyman wist zich echter met Isis en Osiris de gunst van den Squire te verwerven; hij kreeg de openstaande plaats; en onze muziekmeester een tweeden *job.*"

XI

„Op zekeren dag, vroeg in den morgen, hield er voor Ibeles' woning in Briar Place een rijtuig stil, en eene bejaarde kamenier verlangde den duitschen muziekmeester te spreken. Zij vroeg of hij in den loop van dien dag beschikbaar kon over

een paar vrije uren, en toen zij van hem vernam dat hij niet later dan tot twaalf ure meester was van zijn tijd, verlangde zij dat hij onmiddellijk met haar mederijden zou om onderrigt te geven aan hare meesteres.

„Had zij zich niet beroepen op de aanbeveling van Mr. Chapel, en had Ibeles diens handschrift niet herkend op een adres dat zij hem vertoonde, hij zou, — want de onbekende met hare zonderlinge gejaagdheid kwam hem min of meer verdacht voor, — geaarzeld hebben. Zij verzocht hem zich zoo snel mogelijk te kleeden, aangezien de dame die hem wachtte nog dien zelfden dag Londen verlaten moest. Verwonderd zagen de kinderen aan, dat hun vader dus onverwachts afgeroepen werd van zijn naauwlijks half genuttigd ontbijt.

„Het rijtuig zette zich in beweging, dwars door Londen, eene der Theemsbruggen over, en hield eindelijk stil voor eene sierlijke woning in het zuidelijk gedeelte der stad. De bejaarde vrouw, die den indruk maakte eener vertrouwde bediende van goeden huize, deelde haar togtgenoot onderweg mede dat hare meesteres niet lang geleden overgekomen was uit Indie, en een paar maanden gelogeerd had bij hare schoonmoeder. Het doel harer overkomst was geweest hare kinderen, naar engelsch-aristokratisch gebruik, tot voltooijing hunner opvoeding naar Engeland te begeleiden, en zij keerde thans terug naar de residentiestad Madras waar haar huis onder de aanzienlijkste geteld werd.

„Bij zijne aankomst bragt men Ibeles in een groot, rijkgemeubeld vertrek, waar de dame, die zijn onderrigt verlangde, gezeten op een sofa, bezig was zich te laten portretteren. De schilder stond niet ver van haar af, naast zijn ezel. Zij had een belangwekkend voorkomen, doch was overigens eene zigtbaar sedert geruimen tijd uitgebloeide schoonheid en daarbij zeker haastig in haar spreken en gebaren.

„Naauwlijks was Ibeles de kamer binnengetreden, of zij stak hem bij wijs van welkomstgroet een cahier muziek toe, dat zij in de hand hield, en vroeg: „Hebt gij dit stuk meer gezien?" „Het is de ouverture van den *Fidelio*," antwoordde Ibeles zonder aarzelen, de welbekende noten en toonteekens op drie schreden afstands onderscheidend. De dame

zag rond en knikte hare zusters, dochters, en nichtjes, een groep beeldschoone meisjes en vrouwen, zegevierend toe.

„De tweede vraag luidde: „Kunt gij dit stuk spelen?" Ibeles zeide: „Jawel;" en aangezien de dames het voorbeeld gaven van den kort aangebonden konservatietoon, trad ook hij zijnerzijds, zonder verlof te vragen, naar eene piano die hij in een belendend vertrek zag openstaan. Onder luide bijvalteekenen van den kant der hoorderessen speelde hij nu uit het hoofd de ouverture door.

„Uit de daarop gevolgde woordewisseling der dames onderling maakte hij op, dat men zich den avond te voren vruchteloos moeite gegeven had uit deze kompositie wijs te worden; dat de dames-dilettanten geëindigd waren de ouverture in een hoek te werpen, als schaamtelooze en verwenschte humbug; en dat daarop haar bloedverwant, Mr. Chapel, beloofd had haar den regten man te zullen zenden, bekwaam tot het ontcijferen dezer vreemdsoortige muziek.

„Inmiddels nam Ibeles het gezelschap van ter zijde een weinig op. Er stonden in het vertrek nog andere schilderezels met halfvoltooide figuren, en hij herkende daarin de portretten der aanwezige dames. In eene prachtige eetzaal, beneden, waar hij zijn hoed nedergezet had, herinnerde hij zich dezelfde beeldtenissen reeds eenmaal gezien te hebben. Dáár evenwel waren zij voorgesteld in den vorm van heiligebeelden met gouden achtergronden, terwijl zij in dit bovenvertrek prijkten in fantasie-kostuum en het voorkomen van gewone stervelingen vertoonden. Hij dacht: „Men schijnt er hier een expresselijk daartoe bezoldigd schilder op na te houden, die in kommissie heeft de bevalligheden dezer ladies onder allerlei gedaanten voor de vergetelheid te bewaren. Doch ik moet zeggen, het is de moeite waard."

„De oudste der dames, dezelfde die tot hiertoe het woord gevoerd had, stond thans op en, nadat zij den schilder verzocht had zijn ezel zoo te plaatsen dat hij kon voortgaan met zijn werk terwijl zij hare muziekles nam, zeide zij tot Ibeles: „Wees zoo goed, mij dit stuk te leeren spelen."

„Ibeles hield eene korte voorafspraak, zeggend dat hij uitging van de onderstelling dat dit niet de eerste kompositie

van Beethoven was, waarmede de dame kennis maakte; dat zij in het tegenovergesteld geval groote moeite hebben zou deze ouverture te spelen van het blad; en dat de bestaande zwarigheden nog vermeerderd werden door de omstandigheid dat de ouverture niet voor piano, maar voor orkest geschreven was.

„Even lakoniek als de dame tot hiertoe geweest was, even spraakzaam werd zij thans. „Juist daarom," zeide zij, „heb ik om u gezonden. Mr. Chapel heeft mij verzekerd dat gij de regte man waart om mij uit de verlegenheid te helpen. Gij stond voor niets, zeide hij. Toen ik twintig jaren geleden naar Indie ging, had ik van Sebastiaan Botch en van Lewis Bith-oven, van wien ieder thans den mond vol heeft, nooit hooren spreken. Ik kon twee stukken spelen, een van Herz en een van Czerny. Het waren de twee fashionabelste stukken van dien tijd: variaties op *Di tanti palpiti*, en een potpouri uit *De Italiaansche te Algiers*. Het zijn admirabele stukken, oneindig brillanter dan uw ouverture van *Fidelio* daar. Doch daar ik in de laatste twintig jaren niets anders gespeeld heb, zou ik nu gaarne iets nieuws naar Indie medenemen, iets in den laatsten smaak en van de eerste kwaliteit. Mr. Chapel heeft mij verteld dat tegenwoordig van niemand zoo veel gesproken wordt als van dien Bith-oven. Bij zijn leven, hoor ik, heeft men hem slechts half begrepen, en eerst na zijn dood moet hij geheel en al in de mode gekomen zijn. Dit is ongetwijfeld een bewijs van zeer buitengewone gaven. Toen ben ik trachten te weten te komen welk stuk van dezen komponist gehouden wordt voor het prachtigste, en men heeft mij den *Fidelio* genoemd. Die ouverture dus wil ik mij eigen maken, maar ook die alleen, want daar ik opzettelijk uit Indie naar hier gekomen ben, wil ik ook van al hetgeen Londen oplevert het fraaiste, beste, en meest nieuwmodische medenemen."

„Van hetgeen Ibeles' ooren gedurende de twee volgende uren uit te staan hadden, zullen wij zwijgen. Reeds de voorstelling der zaak is voldoende den muzikalen lezer kippevel te doen krijgen, indien hij zich slechts gelieft te herinneren dat de bewuste ouverture onheilspellend geteekend is met het vierde kruis. Doch het verbazendst was, dat de dame zich uitermate

tevreden toonde over hare vorderingen. Van nu af, zeide zij, zou zij zonder verdere hulp bij het instuderen der zware plaatsen zich wel zelf kunnen redden. Eenmaal te Madras aangekomen zou alles goedgaan, en zij hoopte slechts dat de lange zeereis haar het vierde kruis niet weder zou doen vergeten.

„Toen Ibeles eenigen tijd daarna Mr. Chapel ontmoette, vroeg deze hem naar het muzikaal talent zijner nicht. Met de gladheid van een aal glipte de kunstenaar heen over de netelige vraag, en weidde over de vele schoone vrouwekopjes uit, die hij te haren huize bijeengevonden had.

„„Aas voor de wormen, enkel aas voor de wormen", antwoordde Mr. Chapel en sloeg de oogen ten hemel."

XII

Mijne lezers kunnen niet meenen dat deze bladzijden, gewijd aan de herlezing van den letterarbeid van twee vermaarde duitsche vrouwen, bestemd zijn als tegenhanger te dienen van hetgeen men met betrekking tot de hedendaagsche schrijfsters van Groot-Brittannie elders opgemerkt vindt. De gegevens voor zulk een parallel ontbreken, of zouden hoogstens van hier en ginds, en dan nog in ongenoegzame mate, met moeite bij elkander kunnen gebragt worden. De engelsche vrouwe-roman, in Nederland zeer populair, behoort medegerekend te worden onder de vaste faktoren van het gemoeds- en verbeeldingsleven der 19de eeuw. Daarentegen wordt in de nieuwere duitsche bellettrie, met loffelijke uitzonderingen, door den arbeid der vrouwen geen eerste plaats beslagen. Bovendien is dit gedeelte der duitsche letterkunde, voor zooveel althans aangaat de kennis uit de eerste hand, te onzent over het gemeen een gesloten boek.[1]

Mijn oogmerk was niet eene theorie te ontwikkelen of eene stelling te verdedigen, maar alleen te verhalen en belangstelling te wekken. De werken waarover ik sprak,

---

[1] Sedert onderscheidden zich in Duitschland: de dames Godin, Marlitt, Von Hillern, Detleff, Werner. Bovenaan staat Louise von François, gelijk onder de ouderen Fanny Lewald.